

1/1994

*Rahvaraamatukogu seaduse muutmise seadus,
kooliraamatukogude hetkeolukorrast,
Eesti retrospektiivsest rahvusbibliograafiast,
Ants Juske kunstist Rahvusraamatukogus,
Virve-Ines Laidmäe "Kunstid ja reformid
ühiskonnas" (sotsioloogiline uurimus),
Aivo Lõhmus raamatute hävitamisest Nõukogude
okupatsiooni ajal*

Eesti Rahvusraamatukogu
Eesti Raamatukoguhoidjate
Ühing

1/1993

Toimetuse kolleegium: A. Nuut,
R. Olevsoo, E. Rannap, K. Tammaru,
U. Tõnnov, T. Valm, A. Valmas

Tegevtoimetaja/Editor Ene Riet
Toimetaja Maire Liivamets
Keeletoimetaja Tiina Vilberg
Tehniline toimetaja Indrek Hein
Mirjam Jürna
Kaanefoto Teet Malsroos

Address/Address:
EE 0100 Tallinn
Tõnismägi 2
Eesti Rahvusraamatukogu
"Raamatukogu" toimetus
tel. 45 91 28
fax 372+2/453334
372+6/311410

Austatud Lugeja,

loodan, et Sa pole meid unustanud. On ju ajakirja väljaandmine 1993. aastal läinud üle kivide ja kändude ning vahepeal tundus, et õiget tempot ei saagi enam kätte.

1994. aastaks sai "Raamatukogu" esmakordselt tellida ka "Ajakirjanduslevi" kaudu ja loodame siiralt, et see, nagu järjekordne trükikoja vahetaminegi, aitab planeeritud kuuel ajakirjanumbril aastas jõuda edaspidi Sinuni regulaarselt. Kuid eks aeg annab arutust!

Segadust ning arusaamatusi on Eestimaa raamatukogunduses mitte ainult meie ajakirja väljaandmisel, vaid ka raamatukoguseaduste (seaduse) ja raamatukogu(de) alluvussuhete selgitamisel/määramisel. Teada tõsiasi on aga, et enda eest tuleb ise seista, tõestada oma igapäevase tööga raamatukogude vajalikkust üldse ning oma konkreetse raamatukogu profiili arvestades selle eriülesandeid ning sellest tulenevaid erivajadusi.

Kirjuta meile oma muredest, nii on kergem määratleda kõigile ühiseid probleeme ning püüda ühiselt neile lahendusi leida, vajadusel ka kõige kõrgemal tasandil. Kui Sa kardad, et ei oska oma mõtteid õigesti väljendada, siis ole mureta, küll toimetaja need õigesse järjekorda seab! Lisaks sellele on Sul võimalus osaleda "RK" toimetuse ettepanekul Rahvusraamatukogu poolt korraldatavatel kursustel artikli kirjutamise õppimiseks. Ootame kursustele arvukalt osalejaid – õigel ajal õigete sõnade ütlemist ja kirjutamist on meile senini vähe õpetatud, kuid see on õpitav.

Praegune aeg on meie, info valdajate oma – kasutagem siis seda!

Lugupidamisega

Ene Riet

SISUKORD

Avaveerg	Kalju Tammaru	4
Rahvaraamatukogu seaduse muutmise seadus		5
Resolutsioon raamatukogude hävitamisest Horvaatias ja Bosnia-Hertsegoviinas		6
Hinnakem vaimsuse kandjaid!	Anne Valmas	7
KOOLIRAAMATUKOGU		
Ülevaade kooliraamatukogude hetkeolukorrast maailmas		9
Kooliraamatukogudest Taanis		11
Koolilaps ja raamatukogu	Päivi Lehmusvuori	13
LASTERAAMATUKOGU		
Mälestusi tööst Eesti Lasteraamatukogus	Signe Väljataga	15
ERIRAAMATUKOGU		
Rahvusraamatukogu ja kunst	Ants Juske	17
Rahvusvaheline Muusika-raamatukogude Assotsiatsioon ja Eesti	Aurika Gergeležiū	18
LUGEJATEENINDUS		
Teabeteeninduse arengust	Marje Tamre	20
Raamatumaailmas nimega <i>bibliotheca Gottingensis</i>	Tiiu Reimo	23
Märkmeid ja mõtteid Saksamaa-reisilt	Malle Ermel	26
RESTAUREERIMINE		
Kas oskame vaadata tulevikku?	Jaan Lehtaru	27
AUTOMATISEERIMINE		
Seitse automatiseerimispostulaati koos kommentaaridega	Jüri Järs	29
KULTUUR		
Kunstid ja reformid ühiskonnas	Virve-Ines Laidmäe	32
HABENT SUA FATA LIBELLI		
Raamatu saatus on rahvuse saatus	Aivo Lõhmus	36
ARVUSTUS		
Eesti retrospektiivse rahvusbibliograafia esimeste köidete ilmumise puhul	Anne Ainz	38
KEELEHOOLE		
Arutlus termineist	Hans Jürman	39
SÕNUMID		
Andmebaasid ERRis; RKKis; TTÜRis; TARis.		41
		42
RAAMATUID RAAMATUKOGUHOIDJAILE		
		43
Резюме		
		44
Zusammenfassungen		
		45
Summary		
		46

**Kuhu kuub läheb, sinna lähevad nõõbid ka.
(Vanasõna)**

21. detsembril 1993. aastal sai Eesti Rahvusraamatukogu 75 aastaseks. Eesti Vabariigi alguses loodud riigivõimuorganeid teenindavast väikesest raamatukogust on selle aja jooksul saanud üks Eesti kahest suurimast raamatukogust, mille enam kui 4 miljonilist fondi kasutab üle 40.000 lugeja. Muutunud on raamatukogu nimed, lisandunud uusi ülesandeid, teisenenud töövormid, muutunud raamatukogu ja tema varade avatus kasutajale. Juubelile pühendatud konverentsil (või oleks seda õigem nimetada kõnekoosolekuks?) räägiti minevikust, tehtust ja tegemata jäänust. Päeva teemaks oli valitud "Eesti Rahvusraamatukogu ja rahvuslik identiteet". Raamatukogu ja rahvusliku identiteedi mõiste selline seostamine võib tunduda formaalsena, kunstliku püüdena tähtsustada raamatukogu kohta meie elus. Ilmselt on õigem öelda, et tegu oli teema tõstatamisega - sel päeval ei vastatud küsimusele, milline oli Eesti Rahvusraamatukogu koht minevikus ja milline on see täna eesti rahvuslikus maailmapildis, Eesti riigi eksisteerimises ja arengus. Ilmselt ei suuda täna keegi vastata küsimusele raamatukogu, ükskõik kui suure või väikese, osast Eesti arengus, eesti rahva kujunemises ja eksistentsis. Pikaks ajaks oli isegi sellise küsimuste tõstatamine väljastatud.

1935. aastal, mil tähistati eesti raamatu 350. juubelit, ilmus kogu-

teos "Raamatu osa Eesti arengus". Artiklikogumiku autorite hulgas on Gustav Suits, Richard Antik, Karl Taev, August Annist, Julius Mägiste jt. Sissejuhatava artikli "Üldpilk raamatu osale Eesti arengus" kirjutab väljaande koostaja Daniel Palgi. Temalt pärineb ka järgnev mõttekäik "...raamat on teguriks, mis loob rahva ühise keele, aitab luua rahvuse, võimaldab haridusliku edasiminekku, kujundab rahva ja tema üksikliikmete tõekspidamised, võimaldab vaimse iseseisva elu kõige mitmekesisemais vormes ja ühtlasi on ka relvaks oma riigi võimu laiendamisel või selle kaitsemisel... Raamatu kaudu avalduvad jõud mõjuvad aeglaselt, kuid saatust otsustavalt". Kahjuks pole hiljem ilmunud nii kompaktset uurimuslikku käsitlust sel teemal, kuigi uurimisainet ilmselt leidub, ja mitte ainult kaugemast minevikust. Mainitud teoses ei ole juttu raamatukogu võimalikust mõjust riigi ja tema rahva arengule, kuid rõhutades raamatu tähtsust, on sellega kaudselt rõhutatud ka raamat vahendava raamatukogu tähtsust.

Raamatukogud on üsna pika aja jooksul olnud üheks kanaliks, mille kaudu trükkis on lugejani jõudnud. Eri ajahetkedel on raamatukogude osa ühiskonnas oluliselt muutunud. See, kuidas erinevad poliitilised võimud on raamatu ja raamatukoguga ümber käinud, tõestab eriti ilmekalt, et tegu on olulise vahendiga inimese teadvuse kujundamisel. Milline võiks olla raamatukogu osa informatsiooni, teadmiste, ideede vabal levitamisel, nende kättesaadavaks tegemisel igale soovijale? Ja samas, milline on raamatukogu roll kogujana ja säilitajana? Kas raamat, mis on raamatukogus, kuid kättesaamatu lugejale, omab mingit võimalikku mõju? Raamatukogu kui raamatute kontsentreeritud säilituskoht, erinevalt raamatust igaühe koduses raamaturiulis, on küll ühelt poolt avatum, lihtsamini kättesaadav keelamis- või hävitamiskampaaniale, kuid teiselt poolt on aegade jooksul vähemalt suurraamatukogud sageli olnud kohaks, kus raamat igal

juhul säilis. Ja seda mitte ainult tahtliku hävitamise eest kaitstes - meenutagem paljude tarberaamatute saatust, mille ainsad eksemplarid on säilinud just raamatukogudes.

Eelpoolöeldu on ainult üks küsimuste ja oletuste kogum. Ilmselt on aeg küps raamatu ja tema rolli tõsisemaks uurimiseks. See on töö, mis eeldab eri asjatundjate koostööd - raamatuloolastele ja ajaloolastele on lisaks vaja sotsiolooge ja poliitikuid, psühholooge ja filosoofe. Võibolla leidub uurija, kes suudab endas liita mitut eri vaatenurka. Ja uurides raamatut, on vaja uurida ka raamatukogu osa selles süsteemis. Küsimus ei ole ainult ajaloolises teadmises, vajalik on tugi meie tänase töö korraldamiseks ja tuleviku planeerimiseks. Seda eriti nüüd, mil raamatukogude tegevuses toimuvad väga kiired ja põhimõttelised muudatused. Ühelt poolt kasvavad ühiskonna nõudmised informatsiooni järele, teisalt on lugejal üha raskem leida kiiresti vajalikku teavet. Raamatute kõrvale tuleb uusi võimalusi, mis sunnivad tegema kiiret valikut tohutust infohulgast. Samas peab raamatukogu lisaks maailmainfo vahendamisele täitma erilist rahvusliku kultuuri talletaja ja vahendaja rolli.

On aeg hakata koondama kõiki, kes tunnevad raamatu ja tema mõju eri tahkude vastu tõsist huvi. Täna ei ole sellise uurimistöö korraldamine kerge, see eeldab aega, inimesi, raha. Kuid ilma selleta on meil raske öelda, millist rolli on raamat ja raamatukogu mänginud Eesti arengus, meie kõigi kujunemisel sellisteks nagu me oleme ja meie riigi kujunemisel tänaseks Eestiks. Ilma selleta on raske, kui mitte võimatu, otsustada oma tänaste ja homsete tegemiste üle, et aidata kaasa Eesti muutmisele avatud demokraatlikuks ühiskonnaks.

4
Tamm

VABARIIGI PRESIDENDI

OTSUS Nr. 233

Kuulutan välja Riigikogus 7. detsembril 1993. a. vastu võetud "Rahvaraamatukogu seaduse muutmise seaduse".

Alus: Eesti Vabariigi põhiseaduse § 107.

Lennart Meri

Kadriorus 21. detsembril 1993

RAHVARAAMATUKOGU SEADUSE MUUTMISE SEADUS

§ 1. Rahvaraamatukogu seaduses (RT 1992, 17, 250; RT I 1993, 41, 606) tehakse järgmised muudatused:

1) paragrahvi 1 3. lõike punkti 1 esimene lause muudetakse ja sõnastatakse järgmiselt: "1) üldkasutatavad rahvaraamatukogud, mis on küla-, valla-, linna- ja maakonnaraamatukogud.";

2) paragrahvi 1 7. lõige ning punktid 1 ja 3 muudetakse ja sõnastatakse järgmiselt:

"(7) Linnavolikogu nimetab ühe üldkasutatava rahvaraamatukogu linna keskraamatukoguks. Kultuuri- ja Haridusministeerium nimetab maakogu ettepanekul ühe üldkasutatava rahvaraamatukogu maakonnas maakonnaraamatukoguks.

Linna keskraamatukogu ja maakonnaraamatukogu ülesandeid võib täita sama raamatukogu.

Nimetatud raamatukogude ülesanded on:

1) antud omavalitsusüksuse elanike teenindamine;

2) raamatubussi teeninduse korraldamine.";

3) paragrahvi 2 1. lõige muudetakse ja sõnastatakse järgmiselt:

"(1) Üldkasutatava rahvaraamatukogu asutajaks on kohaliku omavalitsuse täitevorgan.";

4) paragrahvi 2 3. lõige esimene lause muudetakse ja sõnastatakse järgmiselt:

"(3) Üldkasutatavate rahvaraamatukogude võrgu loomisel lähtuvad kohalike omavalitsuste täitevorganid järgmistest põhimõtetest:";

5) paragrahvi 8 4. lõige muudetakse ja sõnastatakse järgmiselt:

"(4) Riigieelarvest kaetakse vastavalt Kultuuri- ja Haridusministeeriumi ettepanekule:

1) üldkasutatava rahvaraamatukogu raamatuvara soetamise kulud;

2) riiklike programmide realiseerimise kulud;

3) vastavalt käesoleva seaduse paragrahvi 1 7. lõikele moodustatavate maakonnaraamatukogude kulud maakonna vallaelanike teenindamisel."

§ 2. Käesolev seadus jõustub 1994. aasta 1. aprillil.

Riigikogu esimees Ü. Nugis

Tallinn, 7. detsembril 1993

RESOLUTION ON THE DESTRUCTION OF LIBRARIES IN CROATIA AND BOSNIA-HERCEGOVINA

- WHEREAS,** The destruction of libraries in Croatia, and Bosnia-Hercegovina continues since the summer of 1991, and;
- WHEREAS,** The National and University Library of Bosnia-Hercegovina in Sarajevo was destroyed on August 26, 1992, and;
- WHEREAS,** School, public, memorial, scientific and university libraries have been damaged or completely destroyed in Croatia, and Bosnia-Hercegovina, and;
- WHEREAS,** The Interuniversity Center's Library in Dubrovnik, its collection having been carefully developed by colleagues in American university libraries, has been destroyed, and;
- WHEREAS,** The destruction of Catholic churches, Muslim mosques, along with parish registers, monastic libraries and records in Croatia, and Bosnia-Hercegovina undermines the archival infrastructure of the society; now, therefore, be it
- RESOLVED,** That the International Federation of Library Associations condemns this violation of Article 19 of the Universal Declaration of Human Rights of the United Nations General Assembly; and, be it further
- RESOLVED,** That the International Federation of Library Associations expresses its continuing support and solidarity with its professional colleagues in Croatia, and Bosnia-Hercegovina in their efforts to restore access to information; and be it further
- RESOLVED,** That copies of this resolution be sent to the United Nations, UNESCO, W.H.O, IFLA Association Members and Article 19 The International Centre on Censorship.
- ADOPTED BY** the Council of
the International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA)
27 August 1993

Leo Voogt, Secretary General of IFL

RESOLUTSIOON RAAMATUKOGUDE HÄVITAMISEST HORVAATIAS JA BOSNIA- HERTSEGOVIINAS

- KUNA** alates 1991. aasta suvest hävitatakse Horvaatias ja Bosnia-Hertseговиinas raamatukogusid, ja
- KUNA** 26. augustil 1992 hävitati Sarajevos Bosnia-Hertseговиina Rahvus- ja Ülikooliraamatukogu, ja
- KUNA** Horvaatias ja Bosnia-Hertseговиinas on kooli-, rahva-, teadus- ja ülikooliraamatukogud kahjustatud või täielikult hävitatud, ja
- KUNA** on hävitatud Ülikoolidevaheline Keskraamatukogu Dubrovnikus, mille fonde aitasid hoolikalt kujundada kolleegid Ameerika ülikoolide raamatukogudest,
- KUNA** katoliku kirikute ja mošeede purustamise käigus hävivad Horvaatias ja Bosnia-Hertseговиinas ka kirikuraamatud ja kloostri raamatukogud ning läheb kaotsi ühiskonna arhivaarne infrastruktuur,
- OTSUSTAB** Rahvusvaheline Raamatukoguühingute Liit, et sellega on rikutud ÜRO Inimõiguste Deklaratsiooni 19. artiklit, ning
- OTSUSTAB** väljendada jätkuvalt solidaarsust Horvaatia ja Bosnia-Hertseговиina kolleegidega ja toetada nende jõupingitusi, taastamaks juurdepääs informatsioonile, ning
- OTSUSTAB** saata selle resolutsiooni koopiad Ühinenud Rahvaste Organisatsioonile, ÜRO Hariduse, Teaduse ja Kultuuri Organisatsioonile, Ülemaailmsele Tervishoiuorganisatsioonile ja IFLA liikmesühingutele ning ÜRO Inimõiguste Deklaratsiooni Rahvusvahelisele Tsensuurikeskusele.
- VASTU VÕETUD** Rahvusvahelise Raamatukoguühingute Liidu üldkogul 27. augustil 1993

Leo Voogt, IFLA Peasekretär

HINNAKEM VAIMSUSE KANDJAJD!

“Kes tahab rikkaks saada, läheb teadusest ära või Eestist ära. Kes tahab vaimselt rikkaks saada, see jääb,” ütles Tallinna Tehnikaülikooli professor Raimond Ubar oma kooli juubeliaktusel möödunud aasta septembris.

Mõte sobib sõna-sõnalt ka raamatukogundusse, kus töötab hulganisti mitmekülgsede huvidega haritud inimesi. Paljudel raamatukogusid sageli külastavatel lugejatel on oma usaldusväärne raamatukoguhoidja, kelle poole ta pöördub. Niisuguseks kõike teadvaks ja kõike oskavaks teenindajaks, kel on nooremategi kolleegide hulgas autoriteeti, saadakse aastatega kogutud tarkuse pinnal. Nii vilumus teatmetöös, raamatutundmine kui kataloogide ja kartoteekide koostamise oskus ei ole ühekorraga kätte õpitud, vaid aastatega talletunud.

Kas oskame alati hinnata neid, kellest oleneb raamatukogu maine, kelle poole iseenestmõistetavalt pöördume ja kes raamatukogu kasutajale on asendamatud?

Et lehed kubisevad kuulutustest, kus tööd pakutakse ainult alla 35-aastastele, tahaksin väga loota, et raamatukogudes hinnatakse enam just selle vanusepiiri ületanud. Probleemi pisutki süvenenult mõistab igauks, et asutuses, kus suures enamuses tegutsevad naised, on nendeks aastateks möödmas lapsepuhkused ja -haigused ning töö saavutanud elus hoopis olulisema koha kui varem, paljudel meeles seegi aeg, kus just vanemad kolleegid kõiki neid noorte emade haiguspäevi kannatlikult talusid.

Lõpuks ometi elame ajas, kus tasu võib maksta mitte ametikoha, vaid töö järgi. Selleleegi tuleks senisest

enam mõelda, et stimuleerida inimeste töötahet ja soovi arendada oma oskusi. Praeguses olukorras, kus raamatukoguhoidja keskmine palk on ligikaudu pool Eesti ametlikust keskmisest, tuleks arukust ja töökust hinnata võimaluse piireski.

Rahast sõltub palju, kuid siiski mitte kõik. Oleme harjunud raha küsima, kuid seda kokku hoida ei oska. Tahame elada edasi endise malli järgi, kus riigi rahal polnud väärtust. Praegu peaks iga suurejoonelise ürituse korraldamine või kulukas komandering olema täpselt põhjendatud ja toimuma ainult siis, kui see on hädavajalik. Elektrit saab kokku hoida, vana mööblit parandada, tööd senisest otstarbekamalt korraldada. Päris kindlasti on veel praegugi töölõike, mis on dubleeritud nii ühe raamatukogu piires kui raamatukogude vaheliselt. Kui igaüks suudaks asutuse rahast mõelda nagu isiklikust kukrust, kust ükski kroon asjatult ei pudene, läheks mõnigi asi paremini.

Aastaid vaevas raamatukogusid ruumipuudus, nüüd on esikohale tõusnud rahapuudus. Seetõttu vajab raamatute muretsemine senisest hoopis enam läbimõtlemist, komplekteerimine tõsist raamatukogude vahelist koordineerimist. Väikese Eesti piires peaks see suhteliselt hõlbus olema. Täiesti uus on pilt Eesti raamatuturul, mis raamatukogude olukorda järjest keerulisemaks muudab. Ilmuvate raamatute tulvas nõuab iga trükise kinnipüüdmine üha suuremaid pingutusi ja on teostatav ainult sundeksempariseaduse tõhusta toimimise korral. Iga eestikeelse ja Eestis ilmunud raamatu puudumine raamatukogude arhiivkogudes on kurb kultuurilooline kaotus. Selle korvamatus tõestab ajalugu. Lahendus saab tulla

raamatukogude, kirjastajate ning trükikodade pingsas koostöös. Sundeksempariseaduse saatmine raamatukogudele peaks muutuma sama iseenestmõistetavaks kui raamatu müümine.

Raamatute hankimine Venemaalt on varasemast tunduvalt keerukam. Ilmub ju seal meile loetavas keeles palju väärtuslikku, mis meieni kuidagi ei taha jõuda. Seevastu tuleb siia igasuguseid teidpidi kergekaalulist kõmukirjandust. Venemaalt väärtkirjanduse muretsemine on tõsine, kuid hädavajalik töö, sest väikerahvas ei suuda kunagi sama palju raamatuid välja anda ega tõlkida kui suurriik.

Uus ja vaene aeg on tekitanud varasemast hoopis erineva olukorra ka raamatukoguteeninduses. Meid külastatakse palju rohkem, sest vajalikku kirjandust ei jõuta enam osta – paraku ei kuulu lugemishuviline tavaliselt jõukasse rahvakihti. Lugejatest eriti tulvil on raamatukogude perioodikasaalid, mõnegi ajalehe lugemisel tekivad järjekorrad. Tõsine on olukord maal, kus lehti ei jõuta enam tellida ja raamatukogu võib jääda ainukeseks paigaks külas, kus värskeid uudiseid

teada saab. Lugemisalt rahva närune majanduslik seis peaks olema valitsusele tõsiseks häirekellaks, mis paneks mõtlema raamatukogude rahalise olukorra üle. Tähendaks ju raamatukogude eelarvete suuren-damine kõigi kultuuri- ja teadmishuviliste toetamist üle Eesti.

Praegune ühiskond ei soosi kultuuri, haridust, teadmisi ja nende alade töötajaid. Tühjaks sõnakõlksuks on jäänud mõte, et investeeringud haridusele on meie tuleviku kindlustamine. Kuidas suudaks aga püsida rahvus kiratseva kultuuri, hariduse ja teadusega? Siia hulka kuulub ka raamatukogundus, sest raamatukogude osa teadmiste hankimisel suureneb järjest.

ERÜ on meie ühing. Püüdkem selle kaudu oma tegevust mitmekesistada ja elavdada, ka oma õiguste eest võidelda. Olgem agarad ise käsi külge lööma ettevõtmistes, mis on meile meelepärased ja vajalikud.

Soovin kõigile oma kolleegidele head tuju. Püüdkem muredest üle olla, tunnustada neid, kelle töö kiitust väärib ning abistada ja mõista neid, kes seda vajavad.

**ERÜ büroo tegutseb Eesti Rahvusraamatukogus,
Tallinn, Tõnismägi 2, ruumides
AB 4086 ja AB 4087, tel 450-929**

Olen sündinud 1941. aastal Valgas, lõpetanud Valga 1. Keskkooli ja 1965. aastal TRÜ eesti keele ja kirjanduse osakonna. Töötanud olen praeguses Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogus ja Eesti Rahvusraamatukogus. 1989. aastast juhatan Eesti Teaduste Akadeemia väliseesti kirjanduse osakonda, 1994. aasta jaanuarist olen Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu esinaine.

Anne Valmas

KULTUURI LEVITAMINE

(Tänapäeva muinasjutt.)

"Selline orjus peab kaduma. Siia on vaja tuua kõrgemat kultuuri!"

"Soo! Nüüd on asi korras!"

GORI – 100

ÜLEVAADE KOOLIRAAMATUKOGUDE HETKEOLUKORRAST MAAILMAS

Kooliraamatukogu mõjutavad kõik ühiskonnas toimuvad muutused, sest see raamatukogu on tihedalt seotud kehtiva haridusfilosoofia ja hariduse eesmärkidega.

Tänapäeval pannakse rõhku hariduses pigem selle omandamise protsessile kui mahule. On mõistetud, et vajaliku info leidmise ja kasutamise oskus on inimese toimetuleku ja eluprobleemide lahendamise eeldus. Muutustele haridusfilosoofias reageerivad kohe ka kooliraamatukogud, kelle põhiülesanne on õppetöös vajamineva informatsiooni kättesaadavaks tegemine ning selle leidmise ja kasutamise oskuste arendamine.

Siiski on pilt selles osas kirju. Kooliraamatukogude standard maailmas ja ka üksikute riikide lõikes on ebaühtlane. Mõnedes riikides on suudetud kooliraamatukogu kasutamine muuta igapäevase õppetöö orgaaniliseks osaks, teistes on arusaam nende potentsiaalsetest rakendustest piiratud nii riiklikul kui kooli tasandil.

Väga erinevalt on lähenetud kooliraamatukogu raamatukoguhoidja rollile. Osades maades on kehtestatud konkreetsed kooliraamatukoguhoidja kvalifikatsiooninõuded, teistes töötavad kooliraamatukogus põhitöö kõrvalt raamatukogundusliku väljaõppeta õpetajad või vabatahtlikud.

Rahvusvahelise Kooliraamatukogude Ühingu (IASL) president Lucille Thomas on välja toonud põhimõtted hariduses, millest tulenevad kooliraamatukogude ülesanded. Need on:

- õpetamine peab olema õppijakeskne;
- õpilased õpivad erineva kiirusega ja neil on erinevad õppimisstiilid;
- igal õpilasel peab olema võimalik arendada oma intellektuaalset potentsiaali;
- iga õpilane peaks omandama infomaailmas orienteerumiseks vajalikud oskused, mis võimaldaks tal ühiskonnas hästi hakkama saada;
- õpetamine peab soodustama õpilase eneseregulatsiooni.

Lapsed raamatukokku alates titaeast!

Pea kõigi maade hariduskontseptsioonides rõhutatakse, et haridus peaks andma õpilasele teadmiste ja oskuste "tuuma", mida saab üle kanda ühest õppeainest teise ja mis on kasutatav igas õppesituatsioonis hoolimata õpitava sisust. On jõutud arusaamisele, et peamine hariduses on õppima õppimine, st informatsiooni leidmise ja kasutamise oskuse omandamine ja seeläbi valmiduse saavutamine pidevõppeks.

Kooliraamatukogu arengutegureid on palju. Tähtsat rolli on nende arengus etendanud riigi rahaline toetus, mis oli enamikes maades suurim majandusliku tõusu aastatel (1960-79-ndatel). Riigi poolt finantseeriti kooliraamatukogu hoonete ehitamist, personali väljaõpetamist, nõustamisteenistusi, kooliraamatukogualaseid uuringuid, kooliraamatukogude automatiseerimisprogramme jm.

Täna, mil kooliraamatukogude roll õppeprotsessis on tohutult kasvanud, on riigipoolse toetuse ja sageli ka kohalikust eelarvest saadava raha määr kogu maailmas tunduvalt vähenenud. Seega vaid väljastpoolt tulevate toimele ei saa lootma jääda. Iga kool peaks välja töötama oma raamatukogu arengukava ja vastavalt õppekavas fikseeritud õppe-eesmärkidele seadma ülesanded raamatukogule. Kogude komplekteerimiseks kulutatava raha hulk, raamatukoguhoidjate arv ja kvali-

fikatsioon ning raamatukogude asukoht koolis ja ruumide suurus on tema töö tulemuslikkust määravad põhifaktorid.

Mõnes koolis finantseeritakse raamatukogu endiselt tasemel, mis on piisav tema vajadustele vastava raamatukogu ülalpidamiseks, teistes on toimunud selles osas suur tagasilangus.

Maailmas on võetud kindel suund kooliraamatukogude automatiseerimisele. Infoteeninduse taseme tõstmise kõrval on sel teel võimalik kokku hoida raha ja kasutada otstarbekamalt tööjõudu.

Headel majandusaastatel ehitati palju uusi koolimaju, kuhu planeeriti ka spetsiaalsed piisava suuruse ja vastava sisustusega kooliraamatukogu ruumid. Kuigi tänaseks on üldiselt aru saadud raamatukogu ruumide ja interjööri mõjust tema töö efektiivsusele, ei tegutse kaugeltki kõik kooliraamatukogud sobivates tingimustes.

Raamatukoguteeninduse õppetöösse integreerimise eeldus on võimalus sinna soovi ja vajaduse korral alati pääseda, st tema lahtioleku aeg peab olema võimalikult pikk.

Paljudes koolides, kus puudub täiskohaga raamatukoguhoidja, on kehtestatud kord, et iga laenaja märgib oma laenu-

tused raamatukogus ise üles. Teistes raamatukogudes on ka küllalt pika lahtiolekuaja vältel raamatukoguhoidja professionaalne abi info hankimisel kindlustatud.

Varieeruv on kooliraamatukoguhoidjate arv ja kvalifikatsioon. See oleneb kas riiklikust poliitikast, kohaliku omavalitsuse või kooli tasandil tehtud otsusest. On koole, kus raamatukogutööd teeb osalise koormusega raamatukogundusliku väljaõppeta õpetaja, ja teisi, kus kooliraamatukoguhoidjal on nii raamatukogunduslik kui pedagoogiline haridus ja raamatukogus töötab ka tehniline ja abipersonal. Kahtlemata sõltub raamatukoguhoidjate arv ja kvalifikatsioon sellest, kas õpetamine koolis eeldab raamatukogu olemasolu ja kuidas osatakse näha raamatukoguteeninduse osa õppetöös.

Raamatukoguhoidja tähtsamaks ülesandeks peetakse kogude komplekteerimist ja kasutajatele kättesaadavaks tegemist. Enamikes kooliraamatukogudes on teavikud liigitatud, kataloogitud ja raamatukogulikult kujundatud kas siis tsentraliseeritult või kooliraamatukogu raamatukoguhoidja enese poolt.

Vältimatu eeldus raamatukoguteeninduse integreerimiseks õppetöösse on hea koostöö õpetajate ja kooli direktoriga ning administratiivsüsteemi tundmine.

Üha enam tõstetakse kooliraamatukogu raamatukoguhoidja töös esile pedagoogilist suunda. Seetõttu peetakse oluliseks, et raamatukoguhoidja oleks hästi kursis kooli õppekavaga. Kogude komplekteerimine nõuab raamatukoguhoidjalt kursisolekut raamatukaubandusega, soodsas interjööri loomiseks peaks tal lisaks erialasele kompetentsusele olema ka teadmisi ruumikujundusest. Eelkõige on tähtis kooliraamatukogu raamatukoguhoidja õige arusaam oma missioonist ja oma kooli raamatukogu töö eesmärkidest ning kindla strateegia olemasolu nende eesmärkide täideviimiseks. Raamatukoguhoidja töö kooli informatsioonispetsialisti, õpetaja ja õppetöö konsultandina eeldab teadmisi haridusest ja pedagoogikast, raamatukogundusest ja juhtimisest.

Ajal, mil kompetentsuse aste, mida nõuab töötamine kooliraamatukogus, pidevalt tõuseb, on kooliraamatukoguhoidjate täienduskoolituse finantseerimisvõimalused jäänud järjest kasinamaks. See tähendab aga, et enamasti tuleb raamatukoguhoidjal oma teadmiste ja

oskuste kaasajastamisega tegelda põhitöö kõrvalt iseseisvalt ja omal initsiatiivil.

Kooliraamatukogu roll ja tööeesmärgid tulenevad tänapäeval otseselt reaalsest haridusolukorrast ja kooli õppe-eesmärkidest. Viimased on maailmas möödunud aastakümnel oluliselt muutunud. Hariduse eesmärkide täitmiseks kasvab õppetöös vajadus kaasaegse raamatukogu järele.

Nicholson, F. An overview of the current situation in school libraries: (Report at the 59th IFLA PreSession seminar on school libraries in Barcelona, Aug. 1520, 1993). 19 p. Repr.

Refereerinud Mall Saul

* * *

Mõne aasta eest tõdeti, et Eesti kooliraamatukogud, nagu kooliraamatukogud mujalgi maailmas, on väga erineva tasemega. Nüüd oleme sunnitud tõdema, et neil on ka väga erinevad võimalused.

On ilmne, et õppemeetodite muutudes peab muutuma ka raamatukogu koolis. Milline peaks olema oma ülesandeid täita suutev raamatukogu tänapäeva koolis, on maailma eri paigus välja selgitatud ja järele proovitud, tulemused mõnel pool ka teaduslikult läbi töötatud ja kogemused üldistatud. Ideaaliks võiks seada Euroopas ja kogu maailmas kõige paremini korraldatud laste raamatukoguteeninduse näiteks Taanis.

Tänaseks on kätte jõudnud aeg, mil iga kool saab hea tahtmise korral oma raamatukogu arendamiseks palju ära teha. Iseenesest, vaid välismõjude toimele, ei muutu midagi. Missugused on kooliraamatukogu ruumid, materiaalsed võimalused, raamatukoguhoidja kvalifikatsioon ja selle rakendamise, sõltub sellest, kas ja milleks raamatukogu koolis vajatakse, kas koolis õpetatakse last ise õppima ja ise selleks vajalikke infoallikaid hankima või mitte. Kui pea kogu õppetöös vajaminev informatsioon saadakse õpetajalt või õpikust, ei ole raamatukogu koolis hädavajalik.

Aja nõudel on Eesti kool muutumas. Et kooli vajadustele vastava raamatukogu puudumine ei saaks takistuseks kooli arenemisele ja uute õppemeetodite rakendamisele, seisab ees palju rasket ja rutiinsetki tööd: raamatukogu teadmest korrastamine (või loomine), kogude läbimõeldud ja võibolla ka rahvaraamatukogudega koordineeritud komplekteerimine, samuti oma tähtsuse teadvustamine koolis ja kohalikus omavalitsuses ning plaanipärase ja sihikindla koostöö taastamine rahvaraamatukogudega.

Mall Saul,

kooli- ja rahvaraamatukogude inspektor

Olen sündinud 9. detsembril 1968 Tallinnas, õppinud 1976–1987 Tallinna 44. Keskkoolis. 1991. aastal lõpetasin Tallinna Pedagoogilise Instituudi raamatukogunduse ja bibliograafia erialal, diplomitöö kirjutasin teemal "Kooliraamatukogu osast haridusuuenduses: roll ja perspektiivid".

Varajasest lapsepõlvest alates olen aegajalt, 1991. aastast pidevalt töötanud Eesti Lasteraamatukogus mitmetel ametikohtadel, peamiselt tegelnud lugejateenindusega. Praegu, 1. augustist 1993 töötan Kultuuri- ja Haridusministeeriumis rahva- ja kooliraamatukogude inspektori ametikohal.

KOOLIRAAMATUKOGUDEST TAANIS

Taani on üks vähestest paikadest maailmas, kus koos kooliga on suudetud aja nõuetega vastavusse viia ka selle raamatukogu. Kooliraamatukogud loodi Taanis 1920ndatel aastatel. Õppimine seisnes tol ajal õpetaja õeldud tõdede pähetuupimises. Raamatute toomisega kooli hakkas kool muutuma tuupimispingist õppimiskohaks, kus teadmisi sai omandada ka iseseisvalt ja vastavalt isiklikele huvidele. Sellest ajast peale on kooliraamatukogud arenenud ja muutunud koos ühiskonnaga väljaspool kooli.

Kirjanduse puudust Taani kooliraamatukogudes ei tunta. Kogud kasvasid tohutult 60ndatel ja 70ndatel aastatel. 80ndatel alanud majandusliku languse tõttu see protsess pisut aeglustus, tänapäeval kaalutakse iga dokumendi ostmist väga põhjalikult.

Raamatute kogu on kaasaegses kooliraamatukogus terviklik osa. Kooliraamatukogu on meediakeskus, kus infot saab hankida erinevatest allikatest, st lisaks trükistele on lugejal kasutada ka audiovisuaalsed ja masinloetavad dokumendid.

Raamatukogu tutvustamisega tehakse algust juba algklassides. Esimestel kooliaastatel püütakse äratada lapses huvi lugemise ja raamatute vastu. Töötatakse selles suunas, et lugemine ja raamatukogu kasutamine muutuks harjumuseks, et lapsest saaks eluaegne raamatukogu kasutaja.

Kooliraamatukogu kogud ei ole komplekteeritud juhuslikult, vaid üles ehitatud vastavalt konkreetse kooli eripärale ja vajadustele. Selleks tutvutakse erialaajakirjades jm ilmuvate raamatuülevaadetega, konsulteeritakse õpetajate ja õpilastega. Enamikes Taani valdades (*kommune*) ja linnades on moodustatud nn kogude komplekteerimise komisjon, kuhu kuuluvad piirkonna kooli- ja lasteraamatukogude raamatukogu-

hoidjad. Suurtes valdades ja linnades on raamatukoguhoidjad valinud endi hulgast esindajad, kes valivad välja kooliraamatukogudele sobiva kirjanduse ning muud infokandjad ja soovivad neid teistelegi piirkonna raamatukogudele.

Taani Raamatukogukeskus annab välja iganädalast nimestikku ilmunud raamatutest ja teiste infokandjate kohta. Komisjoni liikmed tutvuvad ilmunuga ja annavad sellele hinnangu, mille põhjal igal koolil on kerge leida just talle vajalikku. Koolisisesele kinnitab ostetavate raamatute ja teiste infokandjate nimekirjad kooli nõukogu.

Nii õppetööks kui vaba aja lugemiseks mõeldud teavikute ostmist finantseerib kohalik omavalitsus. Raamatukogu kogude komplekteerimiseks on ette nähtud kindel summa kooli eelarves.

Õppetööks vajalikku kirjandust ja teisi infokandjaid saab kool laenata ka piirkonna teistest kogudest. Mõnes vallas ja linnas on moodustatud keskne kogu kõigile piirkonna kooliraamatukogudele, mis sisaldab neid komplekteerimiskomisjoni poolt koolidele sobivaks peetud teavikuid, mida ei kasutata arvatavasti piisavalt tihti, et osta need igasse kooli.

Tihedat koostööd tehakse rahvaraamatukogudega kogude komplekteerimisel asjatu dubleerimise vältimiseks. Vajalike dokumentide leidmise väljastpoolt kooli teeb lihtsaks integraalsete arvutisüsteemide olemasolu.

Kooliraamatukogu toetab õpetamisüsteemi, mis põhineb õpilaste iseseisval tööil paljude erinevate infoallikatega. Kõigil kooliraamatukogu lugejatel on vaba ja otsene juurdepääs kõigile seal leiduvatele teavikutele ja infotehnoloogiale. Õpilased võivad kasutada videokaameraid, magnetofone, tekstiprotsessoreid jm tehnilisi vahendeid.

Enamikes Taani kooliraamatukogudes on kasutusel raalkataloogid, mis on kasutajasõbralikud ja võimaldavad leida vajalikke infoallikaid kaartkataloogidest paremini.

Loomulikult hoolitsetakse koolis ja kooliraamatukogus ka selle eest, et õpilane vajaliku info leidmisega hakkama saaks. Elus toime tuleva ja ajaga sammu pidada suutva inimese kasvatamiseks pööratakse raamatukogu kasutamise õpetamisele palju tähelepanu.

Õppetöös vajaliku informatsiooniga kindlustamise, info otsimise ja kasutamise oskuse arendamise kõrval on kooliraamatukogu ülesandeks jäänud ka traditsiooniline kirjanduse tutvustamine ja lugemise propageerimine ning selle kaudu kirjaoskuse edendamine.

Kooliraamatukogu tulemusliku töö oluline eeltingimus on professionaalse ja teotahtelise raamatukoguhoidja olemasolu koolis. Igas Taani koolis töötab vähemalt üks raamatukoguhoidja, kes on samal ajal ka kooliõpetaja.

Kooliraamatukogu raamatukoguhoidjale esitatakse Taanis teatud kvalifikatsiooninõuded. Kooliraamatukogu raamatukoguhoidja hariduse programm on välja töötatud Taani Kuninglikus Hariduskoolis (Royal School of Educational Studies). Aegajalt korraldavad selle piirkondlikud harud mainitud programmi raames kursusi. Need kestavad vähemalt 288 tundi ja raamatukoguhoidjal võimaldatakse neil osaleda "töö ajal". Kursusest osavõtja palk säilib. Pakutakse ka lühemaid (30-60 tunniseid) kursusi erinevate raamatukogutöö lõikude kohta, kus kooliraamatukoguhoidjad osalevad igapäevatöö kõrvalt. Leidub ka raamatukogusid, kus kooli- ja rahvaraamatukogu on ühendatud. Nii-sugune raamatukogu asub koolimajas ja teenindab nii kooli õpilasi ja

õpetajaid kui piirkonna täiskasvanud elanikkonda. Sellises raamatukogus töötavad tavaliselt täiskohaga rahvaraamatukoguhoidja ja osalise tööajaga kooliraamatukoguhoidja.

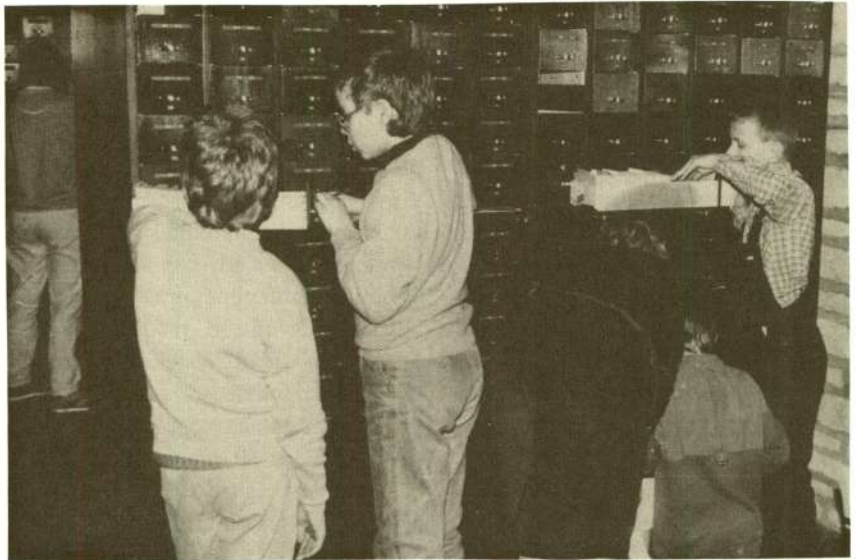
Enamasti seisneb sedasorti integratsioon aga vaid ühise katuse jagamises. Raamatud ostetakse kooli- ja rahvaraamatukogu rahadest, kuid kuna kogud asuvad tihti õppekabinettides, jäävad paljud head raamatud peale koolitunde kättesaamatuks. Rahvaraamatukogule ostetud raamatud ei sobi alati kooliraamatukokku, ka ei meeldi täiskasvanud lugejale raamatukogu asukoht koolimajas, sest neid häirib laste lärmakus.

Headel majandusaastatel lahutati Taanis raamatukoguhoidjate ja lugejate rõõmuks mitmed ühendatud raamatukogud, mille tulemusena tõusis kiirsti laenutuste ja külastajate arv. Eriti on niisugune integratsioon ennast mõningatel erijuhtudel õigustanud. Praegu, majandusliku depressiooni aastatel, on lasteraamatukogude viimine kooli Taanis jälle teravalt päevakorda tõusnud. Paljud poliitikud ei suuda vahet teha nende kahe raamatukogutüübi vahel.

Vastavalt Taani rahvaraamatukogu seadusele 1964. aastast peab igas põhi- ja keskkoolis olema raamatukogu. Kooliraamatukogusid on Taanis u 1800. Seadusega on kindlaks määratud, et kooliraamatukogud peavad järgima samu kataloogimisreegleid kui rahvaraamatukogud ja tegema viimastega koostööd. Kuidas ja mis valdkonnas koostöö toimub, otsustatakse kohalikul tasandil.

Vastavalt Taani *Folkeskole* (algkool ja keskkooli alamaste) seadusele 1975. aastast annab kooliraamatukogudele vajadusel soovitusi ja juhiseid haridusministeerium.

Praegu on väljatöötamisel uus seadusandlus kooliraamatukogudele, mille kohaselt peaks kõik kooliraamatukoguteeninduse organiseerimisküsimused lahendama kohalik omavalitsus. Seadusega on ette nähtud õppematerjalide keskuste (Center of Educational Resources) loomine. Maakonna õppematerjalide keskuse ülesanne on maakonna kooliraama-

Kataloogi-kartoteegi kasutamine tuleb selgeks õppida koolis

tukogude metoodiline nõustamine, kogude laenamine koolidele ja teistele haridusinstiitutsioonidele ning teavikute tehniline töötlemine ja kataloogimine (tasu eest), kui see pole teisiti korraldatav. Umbes 50s suuremas vallas ja linnas on loodud oma õppematerjalide keskus, millel on piirkonnas samad ülesanded, kui maakonnakeskusel maakonnas. Kohalikes omavalitsustes, kus on palju koole, võib ühe kooliraamatukoguhoidja nimetada piirkonna pearaamatukoguhoidjaks. Pearaamatukoguhoidja tasustamisel rakendatakse kõrgemat palgaastet ja tema tundide arvu koolis vähendatakse vastavalt piirkonna õpilaste arvule.

Rahvaraamatukogu seaduse kohaselt eraldatakse kooliraamatukogudele riigieelarvest uuenduste läbiviimiseks igaaastased subiidiumid. Samuti on ette nähtud riigi toetus vaesematele valdadele kogude komplekteerimiseks ja inventari ostmiseks.

Praegu, halbadel majandusaastatel, on läbi viidud eksperimente uute kokkuhoiuvõimaluste väljaselgitamiseks. Kuigi kokkuhoiu ja lugejate paremat teenindamist on raske omavahel sobitada, loodetakse, et raha on siiski võimalik senisest otstarbekamalt kasutada. Eksperimentide tulemuste põhjal töötab Taani Haridusministeerium välja uue seadusandluse kooliraamatukogudele.

Taani kooliraamatukogusid on eeskujuks seatud kogu maailmas, sest vaatamata mõningasele määramatusele Taani kooliraamatukogude seadusandluses ja kooliraamatukogude ümber praegu toimuvale poleemikale, on seal suudetud raamatukoguteenindus õppetöoga integreerida ning mõistetud, et hästi töötav raamatukogu koolis on vältimatu eeltingimus inimeste kasvatamiseks, kes suudavad ajaga sammu pidada ja elus toime tulla.

KIRJANDUS

1. Danish School Libraries / Danmarks Skolebibliotekarforening; Danmarks Skolebiblioteksforening. 1992. 15 p.
2. Christensen, J. Cooperation between the public library and the school library in Denmark: Differences and similarities between the school and public libraries: (Report at the 56th IFLA General Conference in Stockholm, Aug. 1824, 1990). 10 p. Repr.
3. Petersen, J. New Friends within the Danish School Library Legislation // Scand. Publ. Libr. Quart. 1991. Vol. 24. P. 45.

Refereeris Mall Saul

KOOLILAPS JA RAAMATUKOGU

PÄIVI LEHMUSVUORI

Kuivasjärvi haruraamatukogu

“Jos kaveri on hullu tai hunningolla,
kaveruutta täytyy silloin olla...”

See tähendab: kui inimesel on raske, siis vajab ta sõbra toetavat kätt.

Ütlus on pärit André Dahanini pildi-raamatust “Kuu ja Kusta”, mis on inspireerinud soome luuletajat Ipo Tiihoneni sepistama lennukaid ja mõnusaid värse nii pahu- kui õigetpidi. See värsirida väljendab inimtunnet ja elab minu mõtetes, on minuga kaasas ja annab mulle kindlustunde eluks. Sellega seostuvad minu põhimõtted ja taotlused lasteraamatukogu töös - vaimsete väärtuste edasiandmine inimeselt inimesele, inimkonna loodud rikkuse jagamine.

Igal lapsel on õigus olla tema ise, leida elus oma koht ja võimalused, ja usun, et meie, lasteraamatukogutöötajate eesmärgid on põhimõtteliselt samad, ükskõik kus maal või millises kultuurikeskkonnas me elame.

Soomes on viimasel ajal palju räägitud lapsepõlvest ja noorukieast kui vaheetapist täiskasvanuikka jõudmise teekonnal. Säärane mõtteviis näikse valitsevat aruteludes laste ja noorte üle, selline on ühiskonna hoiak laste suhtes, nagu ei olekski lapsel muud ülesannet kui kasvada korralikuks kodanikuks, kes toodab, kulutab ja paljuneb.

Siiski oletan ja loodan, et iga lasteraamatukoguhoidja peab last elavaks olendiks, kes on siin ja praegu, kes ei pea kogu aeg midagi õppima ja millegagi harjuma täiskasvanuks saamise nimel. Lasteraamatukoguhoidja peab muidugi teadma, mis kasu on raamatutest ja lugemisest: mida rikkalikum on sõnavara, seda paremini läheb õppimine ja seda kaugemale jõuab elus. Head sõnavara vajame väga, selgitamaks täiskasvanute maailmas oma töö tähendust ja tähtsust - seda, mida selgesti tunneme, kuid pelk tundmus ei ole küllaldane põhjendus, vähemalt mitte avalikus arutelus.

Seda kirjatükki ette valmistades püüdsin muuta oma vaatenurka rahvussisese rahvusväliseks. Pidades silmas, mis mind ennast huvitab, vaagisin meie üldisi tegutsemisviise, laste- ja noorsookirjanduse pakkumist ja meie töö riiklikku dokumenteerimist. Asjast huvitatu leiab vastavaid fakte ja arve kirjutise lisast.

Nendest aspektidest lähtudes kirjeldan oma tööargipäeva.

Linnaraamatukogu põhjapoolses “suurlinnas”. Soomes on umbes 5 miljonit elanikku. Oulu, kus mina elan ja töotan, on Soome suuruselt kuues linn. Seda kutsutakse ka Põhja-Soome pealinnaks, tema elanike arv ületab 100 000 piiri.

Oulu Linnaraamatukogu on juba ammust ajast kõrgelt hinnatud ja heaks peetud. Selles on 110 alalist ametikohta, lisaks keskraamatukogule ja raamatubussile 11 haru- ehk nagu meil neid kutsutakse lähiraamatukogu.

Kõige väiksem harukogu on Kuivasjärvi raamatukogu, mille teeninduspiirkonnas elab umbes 4000 inimest. Raamatukogul on kõigest 12 m² pinda ja 2 spetsialisti.

Raamatukogu on lahti neljal päeval nädalas. Aasta jooksul laenutatakse umbes 60 000 raamatut. Raamatuid on meil kokku 20 000. Komplekteerime 2000 raamatut aastas, teist nii palju püüame ka arvestusest kustutada.

Olen olnud Kuivasjärvi kõrgharidusega raamatukoguhoidja ehk juhataja 5 aastat. Praeguseks oleme viinud oma raamatukogu *detroit*-süsteemilt *atk*-süsteemile. See on üks tähelepanuväärsemaid muutusi meie viimaste aastate töös.

Olen tavaline raamatukoguhoidja, kes töötab palju lastega. Haruraamatukogu töö raskuskeskme määrab suuresti teenindatava piirkonna elanikkond. Enamasti ongi haruraamatukogu töös kesksel kohal lapsed.

Minu huviorbiidis on üldhariduskooli 7-12 aastased õpilased, meie tehnikumiharidusega raamatukoguhoidja on spetsialiseerunud koolielikutele. Viimastega tuleb teistviisi töötada (muinasjututunnid ja koostöö lasteaedadega) ja ainevaldki on teine. Üle 12 aasta vanused lahendavad oma murdeeaprobleeme enamasti väljaspool raamatukogu.

Täiskasvanu osa lapse lugemisharjumuste kujundamisel on suur

Tere, raamatukoguhoidja!

"Missuguseid uusi noorsooraamatuid on tulnud? Võiksid sa mulle mõnda head raamatut soovitada?" - "Kust saaks andmeid Aafrika kohta? Me võtame seda koolis läbi ja oleks vaja lisamaterjali. Kas on mõnd raamatut kliimavõõrmetest?"

Seda laadi küsimused on raamatukogutöö pidu- ja argipäev, konsultanditöö ja teenindustöö sisu. Ja milline õnn on leida õige raamat õigele inimesele: tõeliselt jubedust tekitav ja mõnus raamat nõia- ja kummituslugude järele janunevale kümneaastasele ning kerge ja põnev mereröövli te jutt alles äsja lugema õppinud poisile, tore on rõõmustada koos noorukiga, et uus Cynthia Voigtini, Maria Gripeni või Christine Nöstlingeri raamat on tulnud. "Miks Tuija Lehtinen ja Jukka Parkkinen ei kirjuta rohkem raamatuid?" küsis üks klient õhates eelmisel suvel. Just selliste küsimuste pärast võtan ma kilekoti raamatutega ja lähen koolidesse jutustama uutest ja vanematest laste ja noorsooraamatutest. See on minu viis õpetada raamatukogu kasutama. Aastas külastan umbes 20 kooliklassi.

See põhjendab ka niisuguste töövormide kasutamist nagu laste endi raamatuarvustuste puhtalt ümberkirjutamine, laste uudisteoste nimestike säilitamine, raamatunäituste tegemine, valiknimestike koostamine.

Unustamatu aeg meie raamatukogus oli paar aastat tagasi, mil kolme kuu jooksul ilmus kaks korda nädalas leht laste jutukeste ja joonistustega. Kaasa löi umbes kakssada last. Niisuguse fenomeni tegi Kuivasjärvil võimalikuks 17aastane Päivi Kylliäinen, kes töötas meie raamatukogus kuus kuud.

Olen Kuivasjärvil töötamise ajal hoolitsenud selle eest, et just koolilapsed käiksid rohkem raamatukogus, ja seda nii arvulises kui sisulises mõttes, ning püüdnud luua sidet piirkonna kahe kooli õpetajatega. Sama tähtsaks olen pidanud luua selline teenindusõhkkond, kus lapsed ja täiskasvanud julgeksid tulla raamatukoguhoidja juurde abi küsima. See nõuab järjekindlat tööd. Kiirustamine ja hoolimatus maksavad kohe kätte.

Lastele ja noortele oleme korraldanud ka paar kohtumisõhtut kirjaniike ja kunstnikega, millel osales keskmiselt ligi 50 last.

Jagan oma tööaega raamatukogus muulegi: korrastan fondi, teen konsultanditööd, teenindan täiskasvanuid, korraldan raamatunäitusi, tegelen raamatukogu arendamise ja planeerimisega. Koosolekud, töörühmad ja planeerimine nõuavad tublisti aega ja ressursse. Soome Raamatukoguseltsi lasteraamatukogu toimikonna liikmena olen võtnud osa maakondade ja riiklike töörühmade tööst.

Tööd on tehtud küll, kuid ikka jääb vaevama tunne, et midagi on puudu, midagi peaks tegema veel, oleks vaja oma tööd parandada ja iseennast täiendada. Aga võib-olla just selles peitubki raamatukogutöö võlu.

Lõpetaksin 9aastase Sanna Kemi "Kirjaga raamatukoguhoidjale":

Kuidas elad, raamatukoguhoidja?

Kas sul läheb hästi?

Küllap läheb.

Kas lapsed on käinud raamatuid laenamas?

Jääb sul seal raamatukogus aega ka oma toimetusi teha?

Oled sa vahel ka kohvi joonud ja saia söönud? Mis kellaajal sa töölt pääsed?

Kindlasti

kell seitse.

LISA

Soome avalike raamatukogude lasteraamatukogu töövorme

Sellest töövormide loetelust olen välja jätnud meie igapäevase põhitöö nagu fondi korrastamine, informat-

siooni hankimine, konsultatsioonide andmine ja muu jooksev töö.

Väikeses raamatukogus kasutame tavaliselt järgmisi töövorme:

- 1) raamatukogu kasutamise õpetamine,
- 2) raamatunäitused,
- 3) viktoriinid,
- 4) laste raamatuarvustused.

Enam ressursse nõudvad töövormid on:

- 1) valikteadistus,
- 2) muusika kuulamine ja laenutamine,
- 3) nukuteatriklubid ja -etendused,
- 4) teatrietendused lastele,
- 5) filmiõhtud,
- 6) klubitöö,
- 7) laste omad lehed.

Laste- ja noorteraamatute väljaandmine Soomes 80ndatel aastatel

Soomes trükitakse igal aastal 8000-9000 eri nimetust raamatuid. Neist 75 % on kodumaised, 10 % tõlked ja 14 % võõrkeelsed. Tõlkekirjandusest pool on tõlgitud inglise keelest, järgnevad rootsi, saksa ja prantsuse keel.

Valdavad on tõlked ja pildi-raamatud, tähtis osa rahvatraditsioone ja soomlaste ajalugu käsitlevatel teostel. Luuletusi, igasuguseid lastesalmikesi ja muinasjuturomaane ilmub järjest rohkem. Kahel viimasel aastal on enam avaldatud ka noorte endi poolt kirjutatud raamatuid. Noorte probleemide humoristlik käsitlemine on 80ndate aastate üks rõõmustavamaid nähtusi. Umbes 10 % viimastel aastatel müüdnud raamatutest on laste- ja noorteraamatud.

Laste- ja noorteraamatuid trükiti aastail 1980-1989:

	1980	1981	1982	1984	1986	1987	1988	1989
Uudisteosed	539	541	423	401	612	587	406	483
Kodumaised	129	122	109	109	120	138	119	156
Koos kordustrükkidega	744	720	649	579	838	876	670	749

Soome laste ja noorte debüütteoseid avaldati:

	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Noorte	19	16	9	12	29	31	18	11	18
Laste	9	5	5	3	11	12	25	6	6

MÄLESTUSI RAAMATUKOGUÜRITUSTEST EESTI LASTERAAMATUKOGUS

SIGNE VÄLJATAGA

Eesti Lasteraamatukogu tähistas 12. novembril oma 60. sünnipäeva. Värskest remonditud ja säravalt valge mööbliga ruumides paar päeva varem toimunud pressikonverentsil oli ajakirjanikele tutvustatud oma tööd, nüüd võeti vastu õnnitlejaid. Kohal oli kultuuri- ja haridusminister ning raamatukogunduse ja kirjastuste prominendid. Peakõnedele ning südamlikele õnnesoovidele järgnes maitsva sünnipäevavordi söömine ning ühislaulude laulmine.

ELRI ajaloost ning tööst oli pikemalt juttu meie ajakirjas 1993. aasta 1. numbris. Seekord palusime Signe Väljatagal, kes oli ELRI töötaja aastail 1961-1964 ja 1970-1979, meenutada lastega tollal tehtud üritustest vahepeal unustatud, kuid järeletegemist väärivad.

Viimastel aastatel on lasteraamatukogudes omal ajal nii oluliseks peetud massiüritused, nagu neid tollal nimetati, arvuliselt vähenenud, loodetavasti aga tõusnud nende kvaliteet, sest omal ajal toiminud sundplaneerimise tõttu sai ehk mõndagi tehtud nõ linnukese pärast, peaasi, et plaan saaks täidetud! Ometi leidis tollal, so 60-70ndatel aastatel küllalt neidki raamatukoguhoidjaid, kes kavandasid lastele siiralt huvipakkuvat tegevust, mis muutis lasteraamatukogu oma lugejate hulgas populaarseks, tõi uusi lugejaid.

Olgu kohe öeldud, et tollased ettevõtmised paistsid silma põhjalikkuse ja pika ettevalmistusaja

poolest, mis teinekord ei ulatunud nädalatesse, vaid koguni kuudesse. See võimaldas lastel hoogu sattuda, teha omapoolseid ettepanekuid, tunda rõõmu tööst. Tänapäeval, mil suur osa lastest pole haaratud ühegi organiseeritud koolivälise tegevusega (ELO ja skaudiliikumisega pole kaugeltki kõik lapsed seotud), võiks pikemaajaline tegevus raamatukogu juures pakkuda neile nii vajalikku isetegemise rõõmu.

Siinkohal tahaksin põgusalt meenutada selliseid ürituste vorme, mis tunduvad huvitavate ja perspektiivsetena tänapäevalgi ning mida tasuks taas ellu äratada.

Üks selline vorm oli **huvitava teaduse õhtu**. Korraldati "huvitava botaanika õhtuid", "huvitava füüsika õhtuid", "huvitava zoologia õhtuid". Ettekandeid tegid raamatukogust leitud kirjanduse ja perioodika põhjal õpilased ise. Materjali otsinguid juhendas raamatukoguhoidja, mõnel puhul aktivistist õpetaja. "Huvitava füüsika õhtutel" demonstreeriti katseid, laste poolt ehitatud mudeleid jms. "Huvitava zoologia õhtutel" tehti juttu erakordsetest nähtustest loomariigis, räägiti haruldastest loomaliikidest jpm. "Huvitava botaanika õhtu" järjena otsustati korraldada kevadel matk loodusesse, et tutvuda kodukandi söödavate taimedega, aluseks N. Verzilini kõitev aimeraamat "Robinsoni jälgedes" (1949), mille põhitelje moodustab väide – teadja inimene ei tarvitse ka parasvöötme metsades nälga surra, ka siis mitte, kui marjad metsas veel valmimata. Sama autori "Matk toataimedega"

tutvustab meile kõigile tuttavate toataimede – kaktuste, filodendri jpt päritolumaid ja nendega seotud põnevaid lugusid. Peab ütlema, et vene lastekirjandus paistis omal ajal positiivselt silma just huvitavate aime-raamatute poolest – neis osati fakte valgustada lapsi kaasa kiskudes.

Mitmel pool korraldati **kirjanduslikke matku**. Need olid jalgsi või jalgrattamatkad lähiümbruse kirjandusega seotud paikadesse, kus mõni matkast osavõtja neid teiste põhjalikumalt tutvustas. Tuleb meelde näiteks Leida Olszaki (Mae) poolt Jõhvi lasteraamatukogus korraldatud kirjanduslik matk "Kalevipoja jälgedel", mis toimus eepose "Kalevipoeg" ilmumise 100. aastapäeva tähistamiseks. Sellised matkad oleksid jõukohased tänapäevalgi, sest need ei nõua mingeid erilisi kulutusi, küll aga õpetavad tundma Eestimaad ja maanurka, kus elatakse. Võiks korraldada ka koduloolise sihi-seadega matku, leiduks vaid huvilisi raamatukoguhoidjaid ja abilisi, näiteks pensionäridest õpetajaid ning koduloohuvilisi täiskasvanuid.

Nüüd, mil piirid on igale poole lahti, võiks korraldada ka mõttematku mingi riigi või maakoha eelnevaks tundmaõppimiseks.

Selleks, et arendada lastes raamatukogu kasutamise oskusi, korraldati üle Eesti **raamatukogutunde**. Eriti süsteemselt tegeles sellega Tartu Lasteraamatukogu (juh Helju Kottisse). Käesoleval ajal on kataloogi, kartoteekide, registreeritud tundmine ehk varasemast vajalikumgi, kuna õppeplaaniid muutuvad õpilaste

erihuvisid arvestavamaks ning suureneb vajadus osata raamatuga iseseisvalt töötada.

Nooremate klasside õpilastele olid ja on jätkuvalt populaarsed **muinasjutuõhtud** ja **kirjanduslik karneval**. Kirjanduslikuks karnevaliks maskeeriti end mõne teose ("Saabastega kass", "Lumivalgeke ja seitse põialpoissi") kangelaseks, kusjuures tuli ka vastavalt käituda.

Tahaksin nimetada ka üht erakordselt atraktiivset isiksust – Pärnu Lasteraamatukogu omaaegset juhatajat Mari Kiivetit, kes juba hallipäisena ja sealjuures ülimalt elurõõmsana asutas raamatukogu juurde poisteklubi. Räägiti, et ta olla koguni poistega koos luuremängus roo-

manud Pärnu vana surnuaia taga. Olgu sellega, kuidas oli, igatahes kohale sõitnud raadiorahvas saanud just Mari käest idee raadio poisteklubi asutamiseks.

Eks tegijaid ja tegemisi oli teisigi, neid jagus õigupoolest üle Eestimaa. Mõndagi tehtust tasuks ajakohasatult uuesti lastele pakkuda. Tänapäevaelu ja teadus on seotud arvutitega. Kas ei võiks neid oskusi arendada "huvitava teaduse õhtute" raames, selle asemel, et tundide kaupa mängida tühiseid arvutimänge? Ilmselt tuleb muuta üritusi praegusest mängulisemaks, säilitades siiski nende põhjalikkuse ja pika kestuse. Nii ei võõrdu noored raamatukogust ja lugemisest, vaid leiavad selle olevat põneva ja vajaliku.

Hetk Eesti Lasteraamatukogu 60. sünnipäevalt

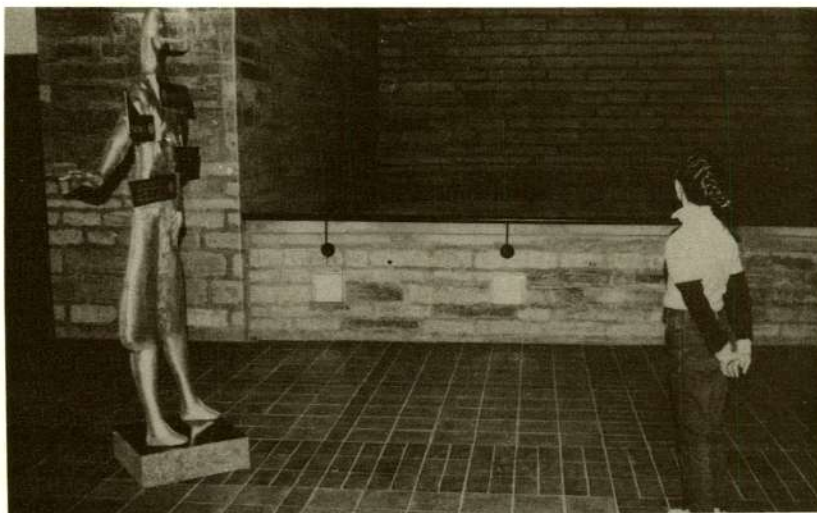
Kõigepealt tuleb muidugi alustada sellest, et rahvusraamatukogu on ise kunstiteos ja kuigi ma ei saa ennast lugeda arhitektuurispetsialistiks, lubatagu öelda siiski paar kommentaari, seda enam, et kõnesoleva hoone kriitika käib senini rohkem kuluaare pidi. Tegemist on R. Karbi kui ühe 1980. aastate "küpse" sotsialismi aegse esindusarhitekti kõige monumentaalsema tööga, kus rublasid eriti kokku ei ole hoitud ja nii on mul teatud kahtlusi juttude üle, kuidas uue raamatukogu eest tuli võidelda. Või oli võitlus siis vastupidi nii tulemuslik, et ainuüksi raamatukogu fua-see kütmine laostab nii tuntavalt rahvusraamatukogu eelarvet.* On tõsi, et ka meie linna külalistele ajab raamatukogu hiigelhoone külmavärinaid selga ("Kas see on teie Hauptbahnhof?", "Speeri unistus", "tõeline Babüloonia" jms). Samuti on tõsi, et selliseid mahte planeeriti kogu selle venekeelse panna majutamiseks, mida meie raamatukogu oli sundeksemplaride näol sunnitud kuhjama, kuigi selle varjus mõeldi alati ka sellele, kuidas säilitada oma. Sarnaseid kriitilisi hoiakuid olen ka ise meie ajakirjanduses levitanud, kuid viimasel ajal olen tublisti tagasi tõmmanud. Praegune hoone on reaalsus ja igal juhul parem kui mitte midagi, seda enam, kui hakata mõtleva kõigi teiste kultuuriobjektide kahtlasevõitu tulevikule meie noore vabariigi vaesuse juures. Peale selle tuleb nõus olla Karin Hallase seisukohaga, et näiteks Lasnamäe reaalteedi puhul tuleks maha võtta loosung "Peatage Lasnamäe!". Selle asemel tuleks ta lõpuks korralikult välja ehitada. Kui jätkata arhitektuuriloolaste tsiteerimist, siis ehk on õigus Mart Kalmul, kes on rahvusraamatukogu hoone kohta öelnud, et on ta mis ta on, kuid ta on monumentaalne ja uhke – las olla meie väikesel rahval ka üks pompöösne maja.

RAHVUSRAAMATUKOGU JA KUNST

ANTS JUSKE

Lõpuks pole Eestis ühtegi ratsamonumentigi ja nii võime küsida, et kas meil polegi oma materialiseerunud rahvuslikku uhkust?

Kui nüüd edasi vaadata kunsti majas endas, siis muutunud aeg tekitab siin veelgi suuremaid probleeme kui seda on maja arhitektuurne ilme väljastpoolt. See kunst, mida kohtab fuajees ja koridorides peegeldab omaaegset käsituslun kunstide sünteesist, mis enamasti seisnes selles, et monumentaalkunst ongi see, kui teeme kuskile suurde hoonesse ja natuke suuremalt kui Kunstihoones. Vitraaž on muidugi orgaaniline arhitektuuri osa juba keskajast ja Rait Präätsa töö kohta ei saa iseenesest midagi halvasti öelda. Ainult kui poleks seda 1980. aastate alguses kellegi poolt väljatöötatud stampi, et eriti rahvuslik ja tallinlik on paekivi koos vitraažiga. Probleem muutub aga tõsisemaks Enn Põldroosi hüüel-seinamaaliga, mis õnnelul kombel on enamasti silme ees siis, kui sisened lifti ja siiski vaid paari suure "pintslitõmbena". Tollase monumentaalmaali tähenduses valdas võibolla Põldroos üksinda keelt, kuidas maali tasapinna kaudu organiseerida ruumi. Ma mõtlen eelkõige tema esindustöid Linnahallis, Tartu Ülikoolis (Raffaeli "Ateena kooli" tsitaadid) ja Moskva Eesti tollases esinduses. Just selline akadeemiline ja kunstiajalooliste reministsentsidega seinamaal sobinuks maja vaimuga. Paraku valis Põldroos laadi oma vabaloomingust, mis on omal kohal tahvelmaalil, kuid ei mõju hästi kahekümnekordses suures. Enam-vähem sama kehtib Paul Alliku raamatukogu varasemate direktorite portreede kohta: ei ole nad vabalooming ega ka korralikud portreed. Kokkuvõttes võibki öelda,

Mare Mikofi loodud pronksskulptuur-infoviit

et majas on jäänud kunstide süntees teostamata ja juba sisenedes ei saa täpselt aru, miks need kaks Mare Mikofi koletist meid sisse minnes saadavad. Kui juba peame leppima terve maja lahendusega nii, nagu ta sai omal ajal projekteeritud, siis peaks ta olema ka seestpoolt samas vaimus lõpuni viidud – täpselt nagu on asi Lasnamäega.

Läbinud kõik need kadalipud, on ometi hea tunne jõuda kaheksandale korrusele kunstiosakonda. Lõpuks pole raamatukogu arhitektuurne mälestis, mida peame vaatama nagu gooti katedraali – tema peamine funktsioon on ikkagi raamat ja lugeja. Kunstikirjanduse olukord peegeldab väga hästi meie praegust olukorda, kus pole ühelt poolt raha, teiselt poolt üldist infot. Kõik elementaarne näikse nagu olevat, kuid ma pole isegi päris kindel, et kui see kunstiosakond näiteks kinni pannakse, kas ma erialaselt välja sureksin. Võimalused on avardunud ja see aeg, mil mäletan veel ülikooli ajast Toome raamatukogu, on möödumas. Tol ajal oli tööpoolest ainus

ja tsentraliseeritud raamatukogu möödapääsmatu infopank. Ja kuigi rahvusraamatukogu on hetkel suurim ja tähtsaim, tuleks ka nüüd tegelda oma reklaamiga. Kunstinfot tuleb sisse nii aknast kui uksest, peale selle on täitmata vanu lünki ja kõike ei jõua lihtsalt jälgida. Raamatukogu töö oleks asja lihtsamaks teha ja arvan, et kui kunstiosakond on hankinud endale mõne eriti olulise teoreetilise käsituslun, siis jooksen esimese kuulutuse peale kohale. Teiste sõnadega võib öelda, et olukord on muutunud vastupidiseks: kui varem tormas infonäljas teadlane raamatukokku, siis nüüd ootaks enam aktiivsust just raamatukogult. Üks esimene samm võiks kunstiosakonna poolt olla oma kartoteegi korrastamine – viimases valitseb totaalne metodoloogiline segadus märksõnade poole pealt. Ja viimane soovitus: kindlasti hoida silm peal sellel, mis toimub meist ida pool. Seal ilmub vapustavat kirjandust, mis on esiteks odav ja teiseks on siiani paljudel eesti haritlastel esimene võõrkeel vene keel.

* Rahvusraamatukogu eelarvest maja küttele kulutatud summa moodustas majja sissekolimisest, so eelmise aasta märtsist alates üldse kulutatust vaid 4 %. *Toim. märkus.*

RAHVUSVAHELINE MUUSIKARAAMATUKOGUDE ASSOTSIATSIION JA EESTI

AURIKA GERGELEŽIU

ERRi kunstide osakond

IAML (*International Association of Music Libraries, Archives and Documentation Centres*) on organisatsioon, mis ühendab muusikaraamatukogusid, arhiive ja dokumentatsiooni keskusi kogu maailmas. 1951. aastal Pariisis muusikaraamatukogude rahvusvahelise koostöö tõhustamiseks ning erialahuvide kaitsmiseks loodud organisatsiooni põhieesmärgid on:

ergutada ja edendada muusikaraamatukogude, -arhiivide ja -dokumentatsiooni keskuste tegevust ja tugevdada koostööd sellel alal tegutsevate inimeste ja asutuste vahel

aidata kaasa muusikaraamatukogude kultuurilise tähtsuse paremale mõistmisele nii rahvusvahelisel kui rahvuslikul tasemel

toetada mitmesuguseid muusikaraamatukogunduse, -bibliograafia ja -dokumentatsiooni alaseid projekte

tõhustada muusikaalaste publikatsioonide ja dokumentide kättesaadavaks tegemist

toetada rahvusvaheliste ja rahvuslike standardite väljatöötamist ja arendamist

tõhustada vajaliku erialase ettevalmistuse kättesaadavaks tegemist

toetada kõigi perioodide muusikaalaste dokumentide säilitamist ja kaitset

teha koostööd teiste rahvusvaheliste organisatsioonidega IAMLile huvipakkuvatel aladel

organiseerida muusikaraamatukogude, -arhiivide ja -dokumentatsiooni keskuste töötajate rahvusvahelisi kokkusaamisi.

1993. aasta 1. augusti seisuga ühendab assotsiatsioon 1902 individuaal- ja kollektiivliiget 51st riigist.

IAMLi allorganisatsioonid on 20 riigis, neist suurimad USA-s (370 liiget), Saksamaal (262). Suurbritannias (150), Rootsis (130), Kanadas (118), Taanis (109), Prantsusmaal (102) ja Norras (91). Umbes poole assotsiatsiooni liikmeskonnast moodustavad üksikisikud: muusikaraamatukogude ja -arhiivide töötajad, muusikabibliograafid, samuti muusikateadlased, muusikakirjutajad, -kaupmehed jpt. Liikmeks võib saada iga üksikisik või asutus, kes on huvitatud assotsiatsiooni tööst. Ametlikeks keelteks on inglise, saksa ja prantsuse keel. 1993. aastast on IAMLi president Don L. Roberts USAst ja peasekretär Veslemöy Heintz Rootsis.

IAML on IFLA ja Rahvusvahelise Muusika Nõukogu (IMC-*International Music Council*) liige, tihedad sidemed on sõlmitud ka Rahvusvahelise Muusikateaduse Ühingu (IMS-*International Musicological Society*), IAMList välja kasvanud Rahvusvahelise Heliarhiivide Assotsiatsiooni (IASA-*International Association of Sound Archives*) ning Rahvusvahelise Muusikainformatsiooni Keskuste Assotsiatsiooniga (IAMIC-*International Association of Music Information Centres*).

Assotsiatsiooni töö toimub mitmes erialaseksioonis, teemakomisjonis ja töögrupis. Erialaseksioone, mis ühendavad sama valdkonnaga tegelevaid või sama tüüpi asutustes töötavaid inimesi, tegutseb praegu 5: ringhäälingu ja orkestrite raamatukogude, muusikaõppeasutuste raamatukogude, rahvaraamatukogude, teadusraamatukogude, arhiivide ja dokumentatsiooni keskuste seksioon. Teemakomisjone on 4: bibliograafia, kataloogimise, teeninduse ja väljaõppe ning audiovisuaalsete

materjalide komisjon.

Tähtsamatest ühisprojektidest tuleks nimetada nelja suurt muusikabibliograafia seeriat, mille koostamisel ja väljaandmisel IAML koos teiste organisatsioonidega (peamiselt IMSiga) osaleb. Need on muusikabibliograafia "neli Ri": RILM, RIPM, RISM JA RIDIM.

Répertoire International de Littérature Musicale (RILM) on neljast seeriast vanim, asutatud 1966. a. Selles registreeritakse teadusliku sisuga muusika-alaseid publikatsioone: monograafiaid, kogumikke, artikleid, dissertatsioone, retsensioone, esseid, bibliograafiaid, diskograafiaid, ikonograafiaid jms, mille tulemusena antakse välja annoteeritud bibliograafiat "RILM Abstracts of Music Literature", mis lisaks traditsioonilisele paberväljaandele on kättesaadav ka *on-line Dialog Information Services* kaudu ning CD-ROMil (*MUSE-Music Search*).

Répertoire International de la Presse Musicale (RIPM) on "neljast Rist" noorim ja keskendunud ainult 19. sajandi muusikaperioodika registreerimisele, avades artiklite kaupa kronoloogiliselt iga konkreetse väljaande sisu.

Répertoire International des Sources Musicales (RISM) on mahukas projekt, mille eesmärk on enne

ERIRAAMATUKOGU

1800. aastat trükitud nootide ja muusikakirjanduse ning muusikakäsikirjade olemasolu ja asukoha kindlakstegemine ning registreerimine.

Répertoire International d'Iconographie Musical (RiIdIM) on muusikaikonograafia alane projekt, koostamaks nimestikke muusikast inspireeritud kunstiteoste kohta.

Neli korda aastas ilmub IAMLi ajakiri "Fontes Artis Musicae", mis annab igaaastaste konverentside kõrval IAMLi liikmetele teise põhilise informatsiooni vahendamise võimaluse. Avaldades kirjutisi muusikaraamatukogunduse, -bibliograafia, muusikateaduse jm aladelt aitab see assotsiatsiooni liikmeskonnal püsida kursis oma erialal toimuvaga kogu maailmas. Ajakirja saavad automaatselt kõik IAMLi liikmed.

Don L. Roberts, Sally M. Roberts, Renate Dorn, Aurika Gergeležiū ja Knut Dorn Eesti Rahvusraamatukogus 30. juulil 1993

Eesti jaoks esimene silmast-silma kokkupuude IAMLiga oli 1992. aasta suvel, kui allakirjutanul oli Saksamaa allorganisatsiooni kutsel ja toetusel võimalus osa võtta IAMLi 16. kongressist Frankfurdis. Seal said sõlmitud esimesed kontaktid ja koostöölepingud. Eestile tehti ettepanek pidada ettekanded 1993. aasta Helsingi konverentsi kahes teemakomisjonis. Tookordsel kokkusaamisel sai osaletud vaatlejana, sest Eesti ei kuulunud siis veel IAMLi "liikmesriikide" hulka, Helsingi suurfoorumil aga olid Eesti IAMLi liikmed esindatud 100% liselt – viis individuaalliiget ning Eestist esimese ja seni ainsa asutusena Eesti Rahvusraamatukogu. Meie 6-liikmelise delegatsiooni moodustasid Avo Kartul Tartu Ülikooli Raamatukogust, Tiina Õun Eesti Muusikateaduse Seltsist, Riina Vilgats Mustamäe 3. Raamatukogust ning Katre Riisalu, Kersti Rodes ja allakirjutanu Eesti Rahvusraamatukogust. Tegemist oli tõesti suurfoorumiga, sest korraga peeti kolme rahvusvahelise organisatsiooni – IAMLi, IASA ja IAMICi – aastakonverentsid ning kokku oli tulnud 413 osavõtjat 34 riigist.

Meie jaoks lisas üritusele kaalu asjaolu, et seekordsel konverentsil oli (arusaadavalt) esmakordselt kavas ka kaks Eestit tutvustavat ettekannet. Bibliograafiakomisjoni istungil tegi Katre Riisalu ajaloolise ülevaate Eesti muusikabibliograafiast, ise tutvustasin teeninduse ja väljaõppe komisjoni istungil meie uuenevad raamatukogundushariduse korraldust, mis peaks mõne aasta pärast andma võimaluse ka muusikaraamatukoguhoidjate ettevalmistamiseks Eestis. Huvi meie ettekannete vastu oli suur ning võib öelda, et paljudele kokkutulnutele oli eriti muusikabibliograafia alal tehtu tõeline ootamatus. Meeldivalt üllatas kolleegid mujalt maailmast ka meie kaastöö RILMile. Eesti RILMi toimikond moodustati 1993. aasta kevadel Eesti Rahvusraamatukogus ning seda juhib Katre Riisalu. Konverentsi toimumise ajaks oli ta jõudnud New Yorgi vastavasse keskusesse saata andmed peaaegu kõigi ajavahemikus 1989-1992 Eestis ilmunud muusikalaste väljaannete kohta. Tema operatiivne ja entusiastlik tegutsemine leidis konverentsil äramärkimist ja tunnustust. Esmakordselt oli saadetud andmeid Eesti muusikakirjanduse kohta ka ajakirjas "Fontes Artis Musicae" ilmuva nimestiku "Re-

cent Publications on Music" koostajatele. Tiina Õun oli võtnud kontakti RISM *Zentralredaktion*'iga Frankfurdis, et alustada muusikakäsikirjade ja varajaste muusikatrükiste registreerimist Eestis. Eesti Rahvusraamatukogu oli tundnud huvi kaastöövõimaluste vastu RIPM-ile ja tutvustanud selle projekti juhtidele Marylandis meil 19. sajandil ilmunud muusikaajakirja "Laulu ja Mängu Leht". Arutlused sel teemal jätkusid Helsingis. Saadud huvitavate teadmiste ja paljude meeldivate kohtumiste kõrval oligi meile kõige olulisem äratundmine, et möödunud aasta jooksul olime suutnud teha midagi selleks, et Helsingis juba ka ise kaasa rääkida.

Meeldivad kontaktid mitme konverentsist osavõtjaga algasid juba enne Helsingisse sõitmist. Paljud kaugelt tulnud tegid Helsingi (või meie?) soodsat geograafilist asukohta ära kasutades kiirvisiidi Tallinna, teiste hulgas IAMLi president Don L. Roberts koos abikaasa Sally Roberts ning Knut ja Renate Dorniga Saksamaalt, kes kolmepäevase reisi jooksul külastasid 29. juulil Teaduste Akadeemia Raamatukogu baltikaosakonda ning 30. juulil Eesti Rahvusraamatukogu.

"Me kõik jäime oma külaskäiguga väga rahule. Olime võlutud teie vanalinnast ja Vabaõhumuuseumist, sügava mulje jättis Rahvusraamatukogu, samuti Händeli oratooriumi "Iisrael Egiptuses" suurepärase ettekanne Toomkirikus," meenutab oma suviseid kohtumisi siin- ja sealpool Soome lahte Don L. Roberts. "Samuti olin väga rõõmus võimaluse üle saada Helsingis kokku oma Eesti kolleegidega. Kahtlematult said IAML ja kõik, kes sellest konverentsist osa võtsid, palju kasu kohtumisest kolleegidega nendest maadest, kel varem pole olnud võimalust assotsiatsiooni töös aktiivselt osaleda. Nüüd on peamine väljakutse kogu IAMLi jaoks suuta järgida meie ideid assotsiatsiooni tegevusulatusel laiendamisel. Et IAMLi juhatus soovib väga näha sellesuunalist arengut, olen kindel, et olulisemad sammud tehakse paari lähema aasta jooksul."

Eesti muusikaraamatukogude jaoks pole praegune stardipositsioon sugugi halb. On jõutud arenguetapini, kus on võimalik juba organisatsiooniliste suhete sisseseadmine IAMLiga, teisisõnu – luua Eestis IAMLi allorganisatsioon, mis meil sisuliselt on juba ka olemas Eesti Muusikakogude Ühenduse näol. Kogemuste põhjal võib öelda, et IAMLi allorganisatsiooni asutamiseks mingil maal on suurenenud vastava maa muusikaraamatukogude ja nende töötajate aktiivsus ning märgatavalt tõhustunud koostöö nende vahel. **Lähemat informatsiooni EMKÜ ja IAMLi kohta saab EMKÜ esimehelt Avo Kartulilt Tartu Ülikooli Raamatukogu fonoteegist või EMKÜ sekretäriadist Eesti Rahvusraamatukogu kunstide osakonnas.**

Helsingis jäeti üksteisega huvasti sõnadega "Näeme Ottawas!" Kes teab?! Või kui Ottawa siiski liig kättesaamatuks osutub, siis 1995. aastal tulla kokku Helsingis Taanimaal.

TEABETEENINDUSE ARENGUST

MARJE TAMRE

ERR teatme- ja infoanalüüsi keskuse teenindusvanem

Dialog- ehk sidusotsing on muutunud arenenud riikides igapäevaseks informatsiooni otsimise viisiks. See ala ei ole enam raamatukogu- ja infotöötajate ainuvalitsemise all, otsinguga võivad tegelda ka infovajajad ise. Terminit "dialogotsing" kasutatakse erinevatesse kompuutersüsteemidesse otsepöördumise protsessi tähenduses. Side otsinguks arvutisüsteemides saadakse klaviatuuri ja kuvari vahendusel, otsingu protsess toimub arvutiga aktiivselt suheldes. Sidusotsingu muudab tõhusaks erinevates andmebaasides sisalduva informatsiooni hulk, millele võimaldatakse elektroonilise otsingu teel juurdepääs, ja mistõttu see otsingu viis on arvestatav konkurent infootsingule trükitud väljaannetes. Ka saab infovajaja väga kiiresti oma päringule kuvaril vastuse, ebatäpse vastuse korral võib aga jätkata otsinguprotsessi kuni sobiva tulemuse leidmiseni.

Sidusotsing toimub andmebaasides. Andmebaas on kodeeritud masinloetavate salvestiste kogum, mis sisaldab andmeid mingil kindlal teemal. Dialogandmebaasid võimaldavad infovajajal lähtuda otsingul nii väljaande autorist, pealkirjast kui süsteemi võtmesõnadest. Andmebaaside liigitamiseks sõltuvalt salvestatud informatsioonist kasutatakse Quadra klassifikatsiooni. Selle klassifikatsiooni järgi moodustavad esimese suure rühma teatmeandmebaasid, mis sisaldavad infot või viiteid selle kohta, kust saada otsitava allika kohta lisainformatsiooni või trükise täisteksti. Teatmebaasid jagunevad omakorda bibliograafilisteks ja faktiandmebaasideks (*refe-*

ral databases). Bibliograafilised andmebaasid sisaldavad trükis avaldatud allikate bibliokirjeid, sageli koos lühikokkuvõtte või märksõnadega (põhiandmed ajakirjaartiklite, raamatute, aruannete, dissertatsioonide, ajalehtede jne kohta). Faktibaasid sisaldavad informatsiooni organisatsioonide nimetuste ja aadresside kohta.

Teise rühma moodustavad allikandmebaasid, mis sisaldavad alginformatsiooni. Allikandmebaasid võivad olla numbrilised (statistilised andmed), tekstnumbrilised (ettevõtete, firmade aruanded, telefoniraamatud, ainete keemilised ja füüsikalised omadused), täistekstilised (lühisõnumite, ajaleheartiklite, juriidiliste materjalide täistekstid) või tarkvaraandmebaasid (arvutiprogrammid).

Teaduskirjanduses hakati elektroonilist vormi töötlemata pärast II maailmasõda. Seda tingis eelkõige teadusajakirjade kasv mõneltsajalt ajakirjalt 19. sajandi lõpus mõnekümne tuhandeni 1960ndate aastate lõpus. Tekkis olukord, kus erinevate teadusharude arengu vajaliku informatsiooni leidmine mehhaanilise otsingu teel oli väga tömahukas ja aeganõudev.

Arvuti kasutamist bibliograafilisel otsingul demonstreeriti esmakordselt 1954. aastal otsinguna pakett-töölusrežiimis. Järgneva 10aastase töö tulemusena kujunesid välja spetsiaalsed pakettotsingu teenused. 1964. aastal alustas USAs National Library of Medicine (NLM) oma "Index medicuse" koostamist arvuti abil. Sellest kasvas välja MEDLARS

LUGEJATEENINDUS

(*Medical Literature Analysis and Retrieval System*), mis oli esimene arvutil baseeruv retrospektiivse otsingu süsteem. Infovajaja esitas oma päringu NLMi spetsialistidele, kes selle kodeerisid (kodeerimisprotsessile endale kulus keskmiselt kaks nädalat; umbes kuue nädala pärast esitati päringule vastus). Kui otsingu formuleering osutus ebatäpseks või tulemused ei rahuldanud infovajat, tuli kogu protseduur uuesti läbi teha. Kuigi pakettotsingu puudused takistasid selle laialdast rakendamist, oli see siiski edasimineku mehhaaniliselt otsingult ja andis teatud liiki küsimuste lahendamisel positiivseid tulemusi. Pakettotsingu kõrvale tekkis dialoogotsing.

Dialoogsüsteemide arengut võib jälgida juba 1945. aastast, kui Vannevar Bush esitas formaalselt tõestamata oletuse niisuguste otsisüsteemide võimalikkuse kohta. 1951. aastal hakkas dialoogotsingu probleemidega tegelema Bageley, seega mõni aasta enne pakettotsingutõelusrühmi otsingu esmakordset demonstreerimist, kuid tehnilistel ja ka rahalistel põhjustel jõuti dialoogsüsteemide demonstreerimiseni alles mitu aastat hiljem. Esmakordselt, 1960. aastal demonstreeris avalikult oma dialoogsüsteemi *Protosynthes* "System Development Corporation" (SDC). See süsteem võimaldas juurdepääsu "Golden Book Encyclopedia's" sisalduvatele tekstidele. Otsing viidi läbi katselise küsimusvastus programmiga, mis oli osa üldistest lingvistilistest uuringutest. Programm kasutas pöördfaile, lähedusotsingut ja maskeerimist.

Teisena demonstreeris oma dialoogsüsteemi 1964. aastal "Lockheed Missiles Corporation", mis kasutas otsinguks kohalikku andmebaasis välja töötatud süsteemi CONVERSE. 1960ndate aastate keskpaiku hakkasid paljud USA organisatsioonid tegelema dialoogotsisüsteemide väljatöötamisega.

"Technical Information Project" (TIP) demonstreeris 1965. aastal oma dialoogsüsteemi Massachusettsi Tehnoloogiainstituudis, kasutades otsinguks 35 000 füüsika valdkonda kuuluva kirje hulgast *Project MAC (Multi-Access Computer)* süsteemi. Nimetatud projekti eesmärk oli ette valmistada kontrollsüsteeme teistele loodavatele otsinguvõimudele ja tunnema õppida kaasaegse tehnoloogia poolt teadusliku informatsiooni vahetuseks pakutavaid võimalusi.

Esmakordne dialoogotsingu andmevõrgu demonstratsioon rahvuslikul tasandil toimus 1965. aastal. Selle viis läbi SDC, keda toetas rahaliselt ARPA (Advanced Research Project Agency of the US Department of Defense). Loodi süsteem, mis võimaldas 131 organisatsioonil telefoni teel juurdepääsu umbes 200 000 bibliograafilisele kirjele välistraa tehnoloogia infovaldkonnas. Antud süsteemi jaoks täiustatud tarkvara *Prothosynthes* oli kaasaegse andmebaasisüsteemi ORBIT (*Online Retrieval of Bibliographic Information Time-Shared*) eelkäijaks. 1965. aastal kinnitati kokkulepped NASA (US National Aeronautics and Space Administration) dokumentide kirjade otsinguks vajaliku dialoogsüsteemi väljatöötamiseks ja demonstreerimiseks "Lockheed'i" ja "Bunker-Ramo Corporation'iga", et kindlustada juurdepääs 200 000le NASA dokumendi kirjele. Selleks välja töötatud tarkvara RECON (*Remote Console*) põhines "Lockheed'i" tarkvaral ning oli eelkäija DIALOG süsteemile. Viimane kinnitati ettevalmistamiseks NASA Ames Laboratory'le ja teenindab praegu NASA asutuste dialoogsüsteeme.

Esimesed katsed regulaarseks otsitalituste loomiseks tegi 1967. aastal samuti "Lockheed". 1970. aastast kuulus DIALOG süsteemi nimetatud versioon NASA'le ning teenindas sidusotsingu teel 24 tarbijat infobaasist, milles kirjade hulk oli kasvanud 700 000ni. Hiljem jätkas

süsteem tegevust NASA/RECON'ina. 1970. aastal paigaldati DIALOG süsteemi üks versioon Oak Ridge National Laboratory juures asuvasse US Atomic Energy Commission'isse, et alustada töötamist andmebaasiga *Nuclear Science Abstracts*. Valminud süsteem nimetati DOE/RECONiks ja 1973. aastast võib seda pidevalt kasutada.

SDC arendas edasi oma ORBIT süsteemi. Algselt oli ORBIT ette nähtud US Air Force'ile välismaise tehnoloogia alaste dokumentide otsinguks. Süsteemi keskjaam asus Wright-Pattersoni baasis. Telefoni- ja teletüüpivõrgu abil tehti seda 15st eri paigast 4 tunni vältel.

1968. aastal pakkus State University of New York'i juures asuv *Biomedical Communication Network* (BCN) sidevõrgus üheksale meditsiiniraamatukogule dialoogotsingut MEDLARS andmebaasis, kasutades IBM *Document Processing System*'i modifitseeritud versiooni. 1973. aastal hakkas BCN kasutama ka IBM STAIRS süsteemi, liitis oma võrgu meditsiiniga mitteseotud ainevaldkondadest andmebaase ning suurendas osavõtivate raamatukogude arvu 32ni. BSN tegutses 1977. aastani. 1970. aastal katsetas NLM otsingusüsteemiga AIM/TWX (*Abridged Index Medicus by Teletypewriter Exchange Network*), mis võimaldas telefoniside abil juurdepääsu SDC kataloogile, mis sisaldas umbes 100000 kirjet 100 kliinilise meditsiini alase ajakirja artiklite kohta. Meditsiiniraamatukogud võtsid süsteemi hästi vastu. Juba kuue kuu pärast kasutas seda umbes 90 asutust. 1971. aastal avas NLM täieliku *MEDLARS-On-Line* ehk MEDLINE talituse, kasutades SDC poolt välja töötatud ELHILL tarkvara (nimetus saadi Lister Hill National Centre for Biomedical Communications järgi), mis on SDC poolt välja töötatud ORBITi modifikatsioon ja NLMi arvutit. AIM/TWX asendatigi hiljem MEDLINE'iga.

Dialogsüsteemide väljatöötajatest võiks veel nimetada Stanfordi Ülikooli. 1969. aastal esitati avalikkusele kasutamiseks Stanfordi süsteem SPIRES-1, mis töötas 1970. aastani Stanford Linear Accelerator Center'i juures, võimaldades kasutada füüsikaalase kirjanduse eeltrüki kataloogi, mis sisaldas umbes 18 000 kirjet. 1972. aastal alustas tegevust üldise otstarbega süsteem SPIRES-2. Hiljem ühendati viimane programmidega, mis töötati välja Stanfordi BALLOTS-raamatukogu tehnilise töötlussüsteemi jaoks.

Paralleelselt suurte muudatuste ja edusammudega USA dialogisüsteemide arengus alustati 1970ndatel aastatel Euroopas Euroopa Ühenduse toetusel tööd kaugsideandmevõrgu *Euronet* väljatöötamist. 1983. aastal võimaldas *Euronet* 40 erineva otsitalituse kaudu juurdepääsu 370 erineva temaatikaga andmebaasile. Süsteemil oli selleks ajaks 2500 kasutajat ja aastas viidi läbi 35 000 otsingut.

1970ndatel aastatel hakkas oma teenuseid pakkuma ka ESA-IRS (The Information Retrieval Service of the European Space Agency), mis kasutas spetsiaalset kaugsidevõrku ESANET. Praegu kasutab see süsteem "Lockheed'i" DIALOG süsteemi RECON tarkvarast välja kasvanud otsitarkvara ESAQUEST. Nagu RECONil, oli ka ESA-IRSi temaatika algselt kosmoseuuringutega seotud, kuid üsna pea viimane teemadering laienes ja praeguseks sisaldab ESA-IRSi infopank rohkem kui 130 andmebaasi, milles on üle 40 miljoni kirje. ESA-IRS on enamkasutatavaid dialogotsitalitusi Euroopas. Aja jooksul on paljudes Euroopa riikides (näiteks Belgias, Taanis, Iirimaa, Hollandis, Hispaanias, Rootsis ja Inglismaal) välja arendatud ESA-IRS rahvuslike andmevõrkude keskused. Neis maades toetatakse ESA-IRSi arengut sama innukalt kui selle peakorterites Pariisis ja Frascoetis.

Algselt arendati välja dialogisüsteemide demonstratsioonprojektid. Hiljem hakati nende tegevusvaldkonda laiendama, et teenindada juba teatud kindlat tarbijat. Esialgu piirdus USAs loodud talituste tarbijate ring USAgaga. Ülemaailmselt saadi dialogisüsteemide teenindust kasutada alles pärast andmesidevõrkude TYMNET, TELENET, UNINET jt täiustamist.

1970ndate aastate alguses avas DIALOG oma otsitalitused asjast huvitatud organisatsioonidele ja laiendas ühtlasi ka oma kataloogide temaatikat ning arendas kommerts-tegevust. Süsteemi AGRICOLA kaudu ligipääsetavate infovaldkondade arvu suurendamiseks liideti DIALOG-iga seni valitsusele kuulunud (näiteks U. S. Office of Education'i andmebaas ERIC, National Technical Information Service'i andmebaas NTIS ning National Agricultural Library andmebaas) ja ka muid andmebaase (näiteks *Engineering Index and Psychological Abstracts*). 1980. aastaks oli DIALOG-il, selleks ajaks juba "Dialog Information Inc'il" üle 100 andmebaasi ja otsitalituse ning 7000 kasutajat rohkem kui 40st riigist. 1986-1987 oli DIALOG-il üle 320 andmebaasi, mis sisaldasid väga erineva temaatikaga allikaid, ja rohkem kui 80 000 tarbijat 80st riigist. Süsteemi kaudu oli võimalik saada viiteid ja referaate enam kui 100 000 publikatsioonist, informatsiooni rohkem kui 12 miljoni organisatsiooni või asutuse kohta, rohkem kui 450 perioodilise väljaande täistekstist, andmeid 26 maa patentide (6 miljonit patenti) ja ligi 9 miljoni keemilise aine kohta.

Dialogisüsteemide areng on kulgenud väga kiiresti. Kui Quadra andmetel oli aastatel 1979-1980 maailmas 59 otsitalitust, mis võimaldasid juurdepääsu 400le andmebaasile, siis 1988. aastal oli teada juba 576 otsitalitust 3893 ja 1990. aastaks 4700 andmebaasiga. Suure-

ma osa neist moodustavad allikandmebaasid. 1980ndaid võibki iseloomustada kui allikandmebaaside loomise aastaid. Samal kümnendil hakkasid kiirelt arenema ka täistekstandmebaasid. Tänapäevaks on arenenud riikides välja kujunenud majandusharu, mille eesmärk on tegelda sidusotsingu täiustamise ja arendamisega. Selle majandusharuga on seotud paljud erinevad institutsioonid. Andmebaaside produtsentideks võivad olla näiteks teadusühingud või -asutused, kes ka enne automatiseeritud infoteeninduse teket tegelesid mingi teadusharu info kogumise, refereerimise ja vastavate referaatajakirjade väljaandmisega. Andmebaaside produtsendid üürivad valmis ja masinloetavaks muudetud baasid välja teeninduskeskustele, kellel on suured ja vähese koormusega keskarvutid ja sideliinid ning kes on võimelised pidevalt täiustama oma arvutitarkvara (peamiselt otsipakette). Sellesse teenindusketti kuuluvad veel telekommunikatsioonide firmad, vahendajad ja tarbijateenindusega tegelevad firmad (näiteks raamatukogud ja infokeskused) ja lõpuks andmebaaside tarbijad.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Online Searching: Principles and Practice by R. J. Hartley. 1990. 387 p.
2. Introduction to Online Information Systems: A collection of the significant papers in the online retrieval of information by D. I. Raitt. 1984. 299 p.

RAAMATUMAILMAS NIMEGA BIBLIOTHECA GOTTINGENSIS

4 nädalat õppereisil Saksamaal

TIIU REIMO

ETARi baltikaosakonna juhataja

Õppereis Saksamaale 1993. a veebruaris-märtsis sai teoks Saksa Raamatukoguinstituudi Välissuhete Büroo vahendusel, siitpoolt oli korraldajaks Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing. Olin teine raamatukogutöötaja Eestis, kellel selline võimalus avanes (1992. a oktoobris stažeeris Saksamaal pr L. Lumi Rahvusraamatukogust). Raamatukogu, kus end täiendada, võisin valida ise ning Balti Ajaloo Komisjoni esimehe dr G. v. Pistohlkorsi soovitusel sai selleks Göttingeni ülikooli raamatukogu.

Göttingen on väike 135 000 elanikuga linn Leine jõe orus Alam-Saksimaal, tuntud eelkõige kui teadus- ning hariduskeskus. Siin asuvad ülikool, Teaduste Akadeemia, Max Plancki Ühing. 30 000 linna elanikest on üliõpilased. 1734. a asutatud Georg-Augusti Ülikoolil on niisama vana ja kuulus raamatukogu (asut 1737). Siin on töötanud klassikaline filoloog Christian Gottlob Heyne (1729-1812) ning folklorist ja keeleteadlane Jacob Grimm (1785-1863). Tänapäevaks on Göttingenis Saksimaa suurim ja momendil ka kaasaegseim ülikooli-raamatukogu.

Uus raamatukoguhoone avas lugejatele ukseid eelmise aasta 20. augustil. Seitsmekorruselise klaasist ning metallist raamatutempli ehitamiseks kulus 7 aastat ning 136 miljonit marka. Ehituse nurgakivi pandi 1986. a mais, raamatuvarade ületoomist vanast hoonest alustati 1991. a sügisel ning uue hoone pidulik

avamine toimus 1993. a 30. aprillil.

Teadmiste saamiseks ning kogemuste omandamiseks oli Göttingen raamatukogu kohana igati õnnestunud valik. Raamatukogunõunik dr. H. Fuchsi koostatud tiheda ning huvitava programmi alusel tutvusin raamatukogutöö kõigi olulisemate lõikude ning nende korraldusega.

Kohtumisel raamatukogu direktori prof dr Elmar Mittleriga jäi kõlama mõte, et raamatukogu peab ajaga kaasas käima, muutuma ning arenema, siis täidab ta talle pandud ülesanded edukalt. Göttingeni raamatukogu funktsioonid on mitmekesised. Ülikooliraamatukoguna peab ta kindlustama üliõpilaste ning õppejõudude teenindamise teadus- ning õppekirjandusega kõigil ülikoolis õpitavatel erialadel. Alam-Saksimaa riigiraamatukoguna on ta ühtlasi ka Teaduste Akadeemia raamatukogu, humanitaar- ja sotsiaalteadusliku kirjanduse arhiivraamatukogu, ametkondlike trükiste depoo kogu ning liidumaa RVL keskus. Riikliku raamatukogusüsteemi kohaselt on siin 21 teadusala erikogud (Sondersammelgebiete) ning 18. sajandi Saksa trükiste arhiivkogu. Saksamaal on juba ammu kadunud ülisuurte keskraamatukogude vaimustus, üleriiklikud ülesanded püütakse jaotada võimalikult paljude raamatukogude vahel, tõstes sellega nende osatähtsust riigi kultuurielus.

Alam-Saksimaa suuremaid raamatukogusid finantseeritakse liidumaa eelarvest, sõltumata nende ametkondlikust alluvusest. Eraldi

finantseeritakse ka Göttingeni ülikooli raamatukogus asuvat Alam-Saksimaa Raamatukogude Arvutuskeskust. Selline korraldus annab raamatukogudele sõltumatus ülikoolide rahalisest seisust ning vabad käed regionaalsete ülesannete täitmiseks. Riikliku raamatukogusüsteemi funktsioonide täitmiseks saadakse raha riiklikelt fondidelt.

Uude hoonesse ümberkolimine tähendas Göttingeni raamatukogule kogu lugejateeninduse seadmist uutele alustele. "Hoidlakogust avariilitega raamatukoguks" selline oli ümberkorralduste põhiidee. Uue hoone kolme korruse lugemissaalides on ligikaudu 600 lugejakohta ning avariilitel umbes 500 000 süstemaatiliselt paigutatud köidet (u 200 000 raamatut monograafiate lugemissaalis ning teatmekogus, 5000 perioodilise väljaande jooksva aasta numbrid ning u 9000 perioodilise väljaande 10 viimast köidetud aastakäiku perioodika lugemissaalis). Suure avakogu koostamine ja paigutamine oli varakevadel veel pooleli. Sisse viia ei olnud jõutud ka kõiki parandusi, mis kataloogides teha oli vaja. Kataloogide süsteem on esmapilgul keerukas. Enne 1930. aastat ilmunud kirjandus peegeldub seni vaid käsikirjalises köidetud kataloogis (Bandkatalog). Kuigi masinkataloogimist alustati juba 1977. aastal, täiendatakse ning hoitakse töös kõiki kaartkatalooge (alfabeetiline, süstemaatiline, sõnastikkataloog). Perioodikakataloogid on mikrofiššidel. Sellise korralduse põhjustab asjaolu, et lugejate tarbeks

pole senini suudetud hankida küllaldaselt terminale. Veebruaris-märtsis oli neid kataloogide- ning teatme-saalis vaid kuus. Puuduvad ka arvutite kasutamishüpsed. Teabetalituse juhataja dr Porstmani sõnade kohaselt on automatiseeritud süsteemi kasutusevõtuks kõik siiski valmis. Niipea, kui riistvara piisab, hakatakse korraldama kursusi, kasutamishüpsed on juba praegu trüki valmis. Väheste võimaluste juures ei taheta panna "spetsialiste" harjutajate järel ootama. Sestap kasutavad olemasolevat 4 andmebaasi vaid oskajad, teised on sunnitud paremaid aegu ootama. Sama kehtib ka CD-ROM võrgu esialgu vaid 6 andmebaasi kasutamise kohta. Kavade kohaselt on see suurim Saksamaal – 56 kasutajakohaga.

1993. a 4. jaanuarist toimib Alam-Saksimaa ühtne masinkataloogimise programm. Selle aluseks on liidumaa liitumine Hollandis välja töötatud masinkataloogimise projektiga PICA (Project for Integrated Catalogue Automation). Projektist on kujunenud sama nime kandev *non-profit* organisatsioon keskusega Leidenis, mille põhiülesandeks automatiseeritud raamatukoguvõrkude arendamine (*online*-kataloogid, RVL süsteem, otsing keskandmepankades). PICA süsteemi kuulub 17 raamatukoguvõrku, u 100 raamatukogu võtavad osa *online*-kataloogi koostamisest, u 300 kasutavad RVL süsteemi. Keskandmepank sisaldab praeguseks üle 7 miljoni kirje. Alam-Saksimaa viib PICA-projekti ellu Raamatukogude Arvutuskeskus.

Saksimaa teadusraamatukogude süsteemis täidab Göttingen 21 teadusala erikogu funktsioone: neil teadusaladel komplekteeritakse kirjandust võimalikult täielikult, täidetakse info- ja RVL keskuse funktsioone. Erikogude (Sondersammelgebiete) projekti finantseerib Deutsche Forschungsgemeinschaft. Erikogudega tegelevad raamatukogus ainereferendid, enamalt jaolt dok-

torikraadiga mehed, kes oma erialale lisaks on lõpetanud ülikooli ka raamatukogunduse erialal. Ainereferent peab olema kursis raamatukogus leiduva oma teadusala kirjandusega, teadusala arenguga ning ilmuva kirjandusega. Tema otsustab, mida antud erialal tellida, vaatab läbi saabuva kirjanduse, süstematiseerib trükised ning määrab võtmesõnad sõnastikkataloogi jaoks. Alles siis trükised töödeldakse. Ainereferent vastab lugejate erialastele päringutele ning täidab kõik RVL tellimused. Mitmed juhendavad erialast kursust ka ülikoolis. Peale kõige muu on ainereferent kõrgepalgaline riigiametnik ning oma ametikohal nii materiaalselt kui sotsiaalselt kindlustatud. Seepärast on Saksa raamatukogudes üllatavalt palju meesterahvaid.

Väiksemaid tööloike (Arbeitsstelle) juhivad diplomeeritud raamatukoguhoidjad, lihtametikohtadel (hoidlas, tehnilistel töödel) piisab raamatukogunduslike kursuste lõpetamisest. Paljud naised kasutavad võimalust töötada osalise tööajaga (46 tundi), eelkooliealiste laste emad on reeglina kodus.

Minu igapäevatöö tõttu pakkusid mulle rohkem huvi vanatrükiste osakonnad. Haruldaste raamatute ning käsikirjade kogu (juhataja dr Rohlfing) sisaldab u 5000 inku-

naablit (nende seas nn Gutenbergi piibli), üle 12 000 haruldase trükise ning 302 käsikirja. Lisaks on olemas fotokogu, väike portreede ja skulptuuride kogu. Haruldused olid sõna otses mõttes luku ja riivi taga: lugemissaali jõudmiseks tuli läbida kolm lukustatud, valvesignalisatsiooni all olevat ust, igähe juures selgitades, kes sa oled ja mida soovid. Sellise kontrolli põhjuseks on personali vähesus ning remont vanas hoones, kuhu tulevikus tuleb omalaadne ajalookeskus: haruldaste trükiste, käsikirjade ning kartograafiaväljaannete lugemissaalid, 18. sajandi Saksa trükiste kogu ning teaduskeskus, anglistikakeskus ning idamaade erisaal.

Teine vanatrükiste osakond – 18. sajandi Saksa trükiste kogu (juhataja G.-J. Bötte) on osa ülesaksamaalisest projektist "Saksa trükised 1450-1912" (Sammlung Deutscher Drucke 1450-1912). Programmi finantseerib "Volkswagen-Stiftung". Vastavalt programmile on 5 Saksimaa raamatukogus loodud arhiivkogud, kus kogutakse ning säilitatakse vanatrükiseid:

Baieri riigiraamatukogu Münchenis (trükised aastatest 1450-1600, enne 1800. aastat trükitud noodid)

Hertsog-Augusti Raamatukogu Wolfenbüttelis (17. sajandi trükised)

LUGEJATEENINDUS

Göttingeni ülikooli- ning riigi- raamatukogu (18. sajandi trükised)

Ülikooli- ja linnaraamatukogu Frankfurtis (trükised aastatest 1801-1870)

Riigiraamatukogu Berliinis (trükised aastatest 1870-1912, noodi- trükised aastatest 1800-1912)

Algselt hõlmas programm trükiseid, mis ilmunud enne 1945. aastat, kuid kuna Deutsche Bücherei Leipzigi on nüüd taas kogu Saksamaa käsutuses, nihutati käsitletavate trükiste ilmumisaasta piiri ajas tagasi 1912. aastale. 5aastase programmi elluviimiseks saab iga nimetatud raamatukogu miljon marka aastas. 70 % summast tuleb kulutada trükiste muretsemisele.

Vanatrükiste kogusid täiendatakse oksjoni- ning antikvariaadikataloogide alusel. Osakondade töötajad võtavad osa oksjonitest, ostavad raamatuid Saksamaalt kui ka mujalt Euroopast.

Vanaraamatute otsingul on Saksa antikvaarid jõudnud juba ka Eestisse ning minu arvates tuleb meil oma teadmisi tublisti täiendada, et olla arvestatavad partnerid nende soovide ning pakutava hinna kaalumisel. Väga oluline on, et meil oleksid kättesaadavad kaks oksjonikataloogide aastaraamatut: üks neist hõlmab Skandinaaviamaade raamatuturu ("Skandinaviska Auktionsnoteringar: Böcker, Kartor, Handskrifter"), teine Saksa keeleruumi ("Jahrbuch der Auktionspreise für Bücher, Handschriften und Autographen: Ergebnisse der Auktionen in Deutschland, den Niederlanden, Österreich und Schweiz"). Toon mõned näited viimaste aastate kataloogidest:

I. Kant. "Kritik der praktischen Vernunft". 4.Aufl. Riga, 1797. – 500 taani krooni.

A. Olearius. "Vermehrte neue Beschreibung der muscowitischen und persischen Reyse". Schleswig, 1656. – 15 200 rootsi krooni.

A. J. Krusenstern. "Atlas zur Reise um die Welt". St. Peterburg, 1814. – 25 000 saksa marka.

Niisugused on hinnad Euroopa raamatuturul ning me peaksime sellega arvestama, vähemalt seda teadma enne, kui kauplema hakkame.

Mida võin Göttingeni ülikooli raamatukogu kohta öelda kui kasutaja, lugeja? Raamatukogu algab riietehoiust. Riietehoid eeldab 5-margast münti taskus, vastasel juhul pead oma varanduse saatuse hooleks jätma, sest kontrolllaust ei lipsa ridiküligagi läbi. Saksa üliõpilasel on seepärast tööriivaks lohmakas saja taskuga jakk.

Minu "kodune ülesanne" oli välja selgitada raamatukogus leiduvad enne 1850. a trükitud eestikeelsed raamatud. Vanast käsikirjalisest kataloogist leidsin neid fennougristika ainerefendi dr. T. Kesztyisi abiga 9, kõik piibli- ja lauluraamatud. Tegemist võib olla kingitustega raamatukogule – nii "Uue Testamendi" esitrükk (1715) kui eestikeelse piibli esitrükk (1739) on väga hästi säilinud. Peale selle leidsin mitu huvitavat *estonica*-raamatut 16.-18. sajandist, mida ka kirjeldasin.

Ainsa väljasõidu oma õppereisi vältel tegin Marburgi Johann-Herderi Instituudi raamatukokku, mille juhataja dr. H. v. Chmielewski pühendas mulle lahkelt terve päeva. Raamatukogu on spetsialiseerunud Kesk- ja Ida-Euroopa maade (endised Ida-Saksa alad, Poola, Tšehhi, Slovakkia, Baltimaade) kirjandusele, sisaldab üle 270 000 raamatukoite ning 1700 nimetust jooksvat perioodikat. Eesti raamatukogudega on kujunenud head vahetussuhted.

Probleeme tekitab aga taasiseseisvunud Balti riikide raamatute töötlemine. Nimelt on Hesseni liidumaa keskandmepangas võtmesõnadena kasutusel palju vene kirjaviisist ülesvõetud transkriptsioone, näiteks põhimärksõnana "Tallin", teistelt nimevormidelt on tehtud viited. Veel naljakamad on "saksa tähtedega" kirjutatud venekeelsed asutuste nimetused. Niisiis vajatakse uusi, täpseid andmeid paranduste tegemiseks. Ei osanud minagi kohapeal vastata, kes Eestis selle eest hea peaks seisma või kellelt seda teada saab. On selline asutus Keeleamet? Raamatupalat? Ka soovitati kirjutamisel lisada raamatule lühike saksa- või ingliskeelne annotatsioon, mis hõlbustaks töötlemist ning raamatute sisu avamist.

Nähtust ning kogetust jagub ideid, mida Eestimaal rasketest aegadest hoolimata on võimalik ellu rakendada. Olulised on sõlmitud kontaktid ning leitud koostöövõimalused. Loodan väga, et Saksa Raamatukoguinstituut annab veel mitmele Eesti raamatukogutöötajale võimaluse tundma õppida Saksamaa raamatukogusid.

MÄRKMEID JA MÖTTEID SAKSAMAA-REISILT

MALLE ERMEL

TÜRi direktor

Eesti ja Saksamaa traditsiooniliselt tihedaid kultuurisuhteid arvestades on Eesti taasiseseisvumisega loodud eeldused edaspidiseks viljakaks koostööks. Ka raamatukogunduse infovahetuse alal.

Möödunud aasta aprillis külastas Eestit ja osales ERÜ aastakoosolekul Saksa Raamatukogunduse Instituudi (DBI-Deutsches Bibliotheksinstitut) välissuhete osakonna juhataja Elisabeth Simon. Ta külastas mitmeid raamatukogusid Tallinnas ja Tartus. Vestlustes ERÜ juhatause ning raamatukogude direktoritega kavandati Eesti-Saksa raamatukogude koostööd, mille ühe vormina olid kõne all ka vastastikused õppereisid ning töötajate vahetus.

1.-15. juunil 1993 viibiski meie viieliikmeline delegatsioon (Ivi Tingre - ERÜ, Ivi Eenmaa - ERR, Maie Triipan - ETAR, Malle Ermel ja Imbi Pelkonen - TÜR) DBI kutsel tutvumisreisil Saksamaal.

Marsruudil Frankfurt am Main-Berlin-Hannover-Köln-Frankfurt am Main kulgenud reisil oli võimalus külastada linna-, ülikooli- ja erialaraamatukogusid ning infokeskusi. Igaüks neist vääriski omaette kirjutist, kuid piirdugem üldisemaga.

Tänapäevast infotulva, trükiteodangu hulka ning raamatukogude ressursse (finantsid, tööjõud, tehnovarustus, hoidlapind jne) arvestades on komplekteerimisvaldkonnad jaotatud 37 raamatukogu vahel. Sellega on tagatud maailmas ilmuva teaduskirjanduse ammendav esindatus Saksamaal. Teadusraamatukogusid (maakonna-(Landesbibliothek), ülikooli- ja erialaraamatukogud) finantseerivad liidumaad. Väliskirjanduse ostmiseks vajalik raha tuleb 75 % ulatuses ühingult *Deutsche Forschungsgemeinschaft* (DFG). Teadusraamatukogudes ei olnud üldiselt kuulda, et riiklik kokkuvõttepoliitika neid eriti puudutaks, mida ei saa aga sugugi öelda omavalitsuste ülalpidamisel olevate rahvaraamatukogude kohta.

Koordineeritud komplekteerimine on tinginud tõhusa koöperatsiooni lugejateeninduse alal. Eelmainitud 37 raamatukogu on ühtlasi RVLi tugiraamatukogud. RVL on mõeldamatu ilma funktsioneeriva koondkataloogide süsteemita. Kaasaegse info- ja kommunikatsioonitehnoloogia kasutamise tõttu liigub info raamatukogude vahel sujuvalt ning on kõigile huvilistele üle kogu riigi kergesti kättesaadav. Kuigi arvutikataloogide koostamisega alustati nn endistes liidumaades juba 25 aastat tagasi, ei saa öelda, et sealsete teadusraamatukogude komputriseerimise tase oleks väga kõrge.

Teadusraamatukogud moodustavad ühe või mitme liidumaa piires integreeritud süsteemi (*Bibliotheksverbund*). Taolisi süsteeme on seitse (Baier, Berliin, Alam-Saksimaa/Saksen-Anhalt, Hessen, Põhja-Saksimaa, Põhja-Reinimaa-Westfaalia, Edela-Saksimaa). 10 aastat tagasi moodustati DBI juurde töögrupp *Arbeitsgemeinschaft der Verbundsysteme* info ning kogemuste vahetamiseks regionaalsete süsteemide tegevuse kohta ning sisuliste ja tehniliste üksikasjade kooskõlastamiseks. Kuigi regionaalsetel raamatukogusüsteemidel ja võrkudel on erinev struktuur, on neis kataloogimine tavapärastel korraldatud tsentraliseeritult. Nii on kõikidel raamatukogudel võimalik saada rahvusbibliograafia keskusest, milleks on *Deutsche Bibliothek* (DB) vajalikud bibliokirjed kaartidel, magnetlindil või -kettal või *online*-režiimis kontserni STN vahendusel CD-ROMil (andmebaas BIBLIODATA). DBI haldab ka üleriigilist perioodikaväljaannete andmebaasi ZDB (*Zeitschriftendatenbank*). Saksimaa kõrgkooliraamatukogude keskus (*Hochschulbibliothekszentrum*) on Põhja-Reinimaa-Westfaalia raamatukogudevaheline arvutuskeskus Kölnis, mis peab üleval liidumaa koondkataloogi ning kõrgkoolide raamatukogude automatiseeritud laenu- ja süsteeme (BIAS, BABS, SIAS).

Reisi programmis oli ka tutvumine tehnika-, keemia- ning sotsiaalteaduste infokeskustega Frankfurdis ja Berliinis.

1970. aastate algul moodustati Lääne-Saksamaal riigi abiga palju erialainfo keskusi. Tänapäevaks on need ühinenud kommertsettevõteteks (v a sotsiaal-teaduste infokeskus). Üle 50 % infokeskuste klientuurist moodustavad tööstusettevõtted, 30 % teadus- ning õppeasutused. Soovist leida uusi kliente Eestist, tutvustati meile väga üksikasjalikult oma väljaandeid ja teenuseid.

1978. aastal Lääne-Berliinis loodud keskvalitsuse ja liidumaade poolt finantseeritava DBIga liideti pärast Saksimaa ühinemist SDV Raamatukogunduse Keskinstituut ja Teadusraamatukogude Metoodikakeskus. DBI kui Saksimaa raamatukogunduse keskuse ülesanne on eritasemeliste raamatukogude tegevuse koordineerimine ja nõustamine, raamatukoguhoidjate täienduskoolituse korraldamine ning raamatukogunduse teooriat ja praktikat käsitlevate publikatsioonide avaldamine. DBI juures töötab praktikute osavõtul 10 probleemkomisjoni.

Seegi reis kinnitas veendumust, et hästitoimiva lugejasõbraliku raamatukogusüsteemi loomiseks ei piisa üksnes raamatukoguhoidjate pingutustest. See peab olema riigi kultuuri- ja sotsiaalpoliitika koostisosa. Saksimaa töötab DFG juures mitme alamkomisjoniga teadusraamatukogude komisjon, vastavad töögrupid kuuluvad teadusnõukogu, liidumaade kultuuriministrite kolleegiumi, haridus- ning teaduspoliitika tegeleva keskvalitsuse ja liidumaadevahelise komisjoni juurde. Millal meil mõistetakse, et kultuuri, majandust ning riiklust arendada raamatukogudele tähelepanu osutamata pole võimalik?

KAS OSKAME VAADATA TULEVIKKU?

JAAN LEHTARU

TÜRi restauraator

Paber on aastasadu olnud oluline kultuuri edasikandja. Aastatega on suurenenud paberitootmise maht, arenenud paberitootmise tehnoloogia, mitmekordistunud paberiliikide arv, mis lõppkokkuvõttes on mõjunud negatiivselt paberi säilivusele. Seepärast on viimasel ajal kogu maailmas hakatud eriti tõsiselt suhtuma raamatukogude, arhiivide ja muuseumide varade säilitamisse.

1959. aastal loodi UNESCO juurde Rahvusvaheline Kultuurivarade Säilitamise ja Restaureerimise Õppekeskus ICCROM (*The International Center for the Study of the Preservation and the Restoration of Cultural Property*), mille keskus asub Roomas.

ICCROMi tegevuse hulka kuulub

restauraatorite koolitamine;

erialase konsultatsiooni andmine;

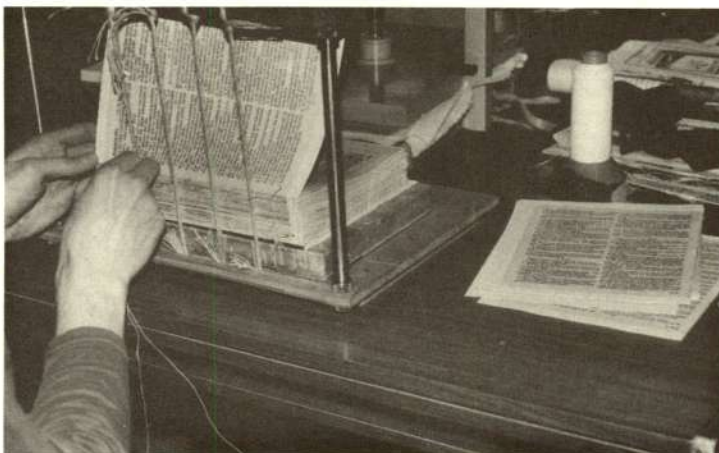
ekspertide saatmine õnnetuste piirkondadesse ja riikidesse, kus kultuurivarade säilitamise tase jääb tunduvalt alla kõrge arengutasemega riikide omast;

rahvusvahelise koostöö organiseerimine konserveerimise ja restaureerimisega seotud probleemide lahendamiseks;

restaureerimisalase teaduskirjanduse ja ICCROMi väljaannete levitamine;

rahvusvaheliste konverentside korraldamine.

Tänase päeva seisuga on ICCROMil 84 liikmesriiki (viimasena astus ICCROMi liikmeks

Restauraatori töö on täpne ja aeganõudev

Leedu Vabariik) ja 125 ICCROMiga ühinenud ja koostööd tegevat uurimisasutust.

ICCROMi poolt korraldatavad restauraatorite väljaõppekursused hõlmavad järgmisi valdkondi

arhitektuurimälestiste konserveerimine ja restaureerimine;

seinamaalingute restaureerimine;

kunstikogude, galeriide, muuseumide, arhiivide ja raamatukogude varade restaureerimine.

29. juulist 24. septembrini 1993 õnnestus mul osa võtta ICCROMi poolt korraldatud paberikonserveerimise kursusest Austrias. Kursused toimusid Viinis ja selle lähedal asuvas väikelinnas Hornis, õppekeeleks oli inglise keel. Konkursi korras valiti 15 osavõtjat, võttes aluseks soovijate konserveerimisalase hariduse ning eelnevad praktilised kogemused selles vallas. Osavõtjariigid olid Brasiilia, Ecuador, USA, Kanada, Austraalia, Uus-Meremaa, Filipiinid, Lõuna-Korea, India, Iraan, Ungari, Sloveenia ja Eesti,

kellest kaks viimast ei ole veel ICCROMi liikmed, kuid said erandina õiguse osaleda. Õppejõud olid kutsutud USAst, Hollandist, Suurbritanniast, Ungarist, Saksamaalt, Jaapanist ja Austriast.

Kahe kuu jooksul toimunud kursused hõlmasid peamiselt järgmisi valdkondi

sissejuhatus materjalide keemiasse (paber, nahk, pärgament, liimid, pigmentid jne);

erinevad kahjustused ning nende kindlakstegemine;

hoiutingimuste tähtsus pabermaterjalide säilivuse seisukohalt;

paberivalmistamise tehnoloogia ajalugu;

ida ja lääne pabermaterjalide konserveerimise suunad ja meetodid ning nende erinevused;

keemilise analüüsi tähtsus konserveerimise meetodite valimise seisukohalt.

Kõrgel professionaalsel tasemel korraldatud kursustel ei omandatud vaid teoreetilisi teadmisi. Õppetöö toimus loengute, praktikumide ja seminaride vormis. Iga osavõtja tegi praktilise töö, mis seisnes valitud restaureerimisobjekti seisundi analüüsimises ning restaureerimisplaani koostamises. Plaanis oli vaja selgitada, milliseid meetodeid kavatakse kasutada ja põhjendada oma valikut. Praktiline töö kaitsti vastava komisjoni ees. Ka pidi igaüks esitama kaks suulist ettekannet: tutvustama restaureerimise olukorda oma töökohas ja üldse riigis ning tegema kokkuvõtte oma ühest vabalt valitud uurimusest.

Minu teise ettekande teema oli "Erinevate paberisortide karboksüülrühmade sisalduse muutumine kunstlikul vanandamisel". Kunstliku vanandamise meetod on laialt levinud ning see võimaldab ennustada paberi omaduste (antud juhul happesuse) suhtelist muutust paberi vananemisel.

Kursuste raames viibisime ka arhiivides, kus uurisime rühmiti arhiivmaterjalide hoiutingimusi. Lõpuks koostasime aruande, kus olid märgitud keskkonnatingimuste (valguse, ultraviolettkiirguse, temperatuuri, õhu suhtelise niiskuse jne) mõõtmise tulemused, avastatud kahjustuste ulatus ja põhjused ning ettepanekud olukorra parandamiseks. Meil õnnestus viibida Austria paberivabrikutes ning valmistada ise paberit. Eriti huvitav oli ekskursioon Austria Rahvusraamatukokku, kus meile näidati haruldasi raamatuid, käsikirju, kunstikogu, papüüruskäsikirjade kollektsiooni ning raamatukogus 1912. aastal toimunud tulekahju tagajärgi.

Kokkuvõtvalt tahaksin rõhutada, et ICCROMi poolt korraldatud kursused olid igati kasulikud ja tulutoovad, ning tänada Avatud Eesti

Fondi, kelle abil sõit üldse teoks sai.

Võib veel mainida, et kuigi kursustel osalejate seas oli vaid neli keemikut ja ei ühtegi bioloogit, pöörati seal väga suurt tähelepanu keemilisele analüüsile ja keemiliste protsesside tundmaõppimisele, mis kaasnevad paberi konserveerimisega (pesemine, pleegitamine, neutraliseerimine, ensüümide kasutamine jne), ning biokahjustuste tekkimise põhjustele, tagajärgedele ja abinõudele nende vastu võitlemisel. Ka Eesti restauraatorite teadmiste taset keemia, füüsika ja bioloogia alal on hädasti vaja tõsta. Mitteprofessionaalne lähenemine restaureerimises (valede meetodite ja kemikaalide kasutamine) võib endaga kaasa tuua hilisemaid paberikahjustusi. Tihti püütakse meil saavutada pabermaterjalide puhastamisel maksimaalset efekti, kasutades tugevaid oksüdeerijaid ja rohkel arvul eri toimega kemikaale. Kedagi ei huvita, mis võib juhtuda selle paberiga viie või kahekümne aasta möödudes. Viies paberisse uusi kemikaale, võime põhjustada paberi struktuuris ja omadustes pöördumatuid muutusi. Nii tuleb tulevikus märksa rohkem raha kulutada restaureeritud materjali uuesti töötlemiseks, kuid mõnikord ei saa tehtud kahju enam kuidagi heastada.

Võime olla suhteliselt rahulikud enne 19. sajandit põhiliselt kvaliteetsel kaltsupaberil trükitud raamatute säilimise pärast, kuid hiljem trükitute säilivusse tuleks suhtuda väga kriitiliselt, põhjuseks viimaste paberi kvaliteedi järsk langus: pabereis toimuvate lagunemisprotsesside suurem kiirus ning tundlikkus keskkonna tingimuste suhtes jne. Kui me täna ütleme, et nende raamatute, dokumentide ja teiste paberandjate olukord on praegu hea ning võtame selle küsimuse päevakorrast maha, siis teeme ranga vea ka siis, kui nende hoiutingimused on ideaalsed.

Seepärast on oluline:

1) tagada neile vajalikud hoiutingimused;

2) pidevalt uurida ning jälgida fondide seisukorda, st restaureerimist ja konserveerimist vajavad säilikud sorteerida välja, mõõta paberi happesust ja neutraliseerida happelised pabermaterjalid. Kahjuks puuduvad meil spetsiaalsed raamatuköidet mittekahjustavad neutraliseerimiskambriid. Sageli oleme sunnitud eraldama heas seisukorras olevast raamatuköitest paberilehed neutraliseerimiseks. Nii kahjustame originaalköidet ja lõhume veelgi niigi hapraks muutunud paberit. Lõpptulemus on kaugel rahuldavast. Mõnekümne aasta pärast on happeliste raamatute arv nii suur, et neid pole võimalik enam käsitsi töödelda. Juba praegu peaks hankima spetsiaalse aparatuuri – massneutraliseerimise kambri, sest happelisel halvakvaliteedilisel paberil trükiste hulk suureneb iga päevaga;

3) kvalifitseeritud kaadri olemasolu, kes oleks pidevalt kursis viimase aja uurimis- ja teadussaavutustega restaureerimise vallas;

4) teaduslik-materiaalse baasi olemasolu. Tänapäeval ei saa uurimuid läbi viia ilma vastava aparatuurita;

5) restaureerimiseks ja konserveerimiseks vajalike ainete olemasolu;

6) restaureerimisalase kirjanduse kättesaadavus;

7) restauraatorite töö väärtustamine. Paljud spetsialistid on läinud tasuvamale tööle ning varsti võime seista olukorra ees, kus meil puudub seegi kvalifitseeritud kaader, mis meil oli, ja hiljem tuleb alustada nullist.

SEITSE AUTOMATISEERIMISPOSTULAATI KOOS KOMMENTAARIDEGA JÜRI JÄRS

Kui on võimalik väita, et teie raamatukogu automatiseeritud süsteem funktsioneerib ideaalselt, siis ärge muretsege – see läheb mööda.

Sissejuhatuseks

Raamatukogu, mis on suutnud hankida arvutid, peab suutma need ka tööle rakendada. Muud väljapääsu pole, sest kõik, alates ülemustest ja lõpetades kolleegide ning lugejatega, saavad suurtest investeringutest kiiresti teada ja hakkavad kohe resultaadi vastu huvi tundma. Kui olete juhuslikult hankinud valed arvutid või vale tarkvara, muutub teie elu lausa põrguks. "Raskustega" süsteemi juurutamisel võib paljusid inimesi lollitada mõnda aega ja mõnda inimest palju aega, kuid ükskord saavad nii ülemus, kolleeg kui ka lugeja asjast aru nagunii.

Raamatukogutöö automatiseerimise vajadusest on Eestis räägitud üle kümne aasta. Paberile on pandud mitmeid automatiseeritud süsteemi projekteerimise "projekte". Leidub ka rakendusi, mis tõepoolest töötavad. Senitehtu on siiski rohkem kaose fikseerimine kui likvideerimine. Pole kahtlust, et proovides läbi kõik ebaratsionaalsed võimalused, jõuame lõpuks ratsionaalse süsteemini. Proovimismeetodi kasutamise puuduseks on, et keegi ei oska öelda, kui kaua see aega võtab ja kui palju maksma läheb. Raamatukogude otsisüsteemid ja omavahe-

line koostöö on aga korrast ära just adekvaatse informatsiooni puudumise tõttu.

Et eesmärk on kaasaegsel infotehnoloogial põhineva Eesti raamatukoguvõrgu loomine, tuleb selgitada, mis viisil on selleni kõige otstarbekam jõuda. Eelpooltoodud postulaadid võiksid selles abiks olla ja mõtlemisainet anda. Üldjuhul postulaate ei tõestata. Kuna aga automatiseerimispostulaate pole sellisel kujul varem formuleeritud, peab autor oma kohuseks selgitada, mida ta on silmas pidanud. Mõnel juhul on esitatud ka tõestusandmed. Inspiratsiooniallikate loetelu ei ole lisatud.

1. postulaat: **arvuti raamatukogus ≠ raamatukogu arvutis.** (nn algajapostulaat).

Raamatukogumaailm on suhteliselt konservatiivne ja paika pandud. Muutuvad üksnes eesmärkide saavutamise vahendid. S. R. Ranganathan sõnastas raamatukogude olemuse ja ülesanded juba 1931. aastal oma viies seaduses ja need pole tänaseks sugugi muutunud. Arvuti maailm on väga mitmekesine ja areneb pidevalt. Suureneb arvutite töökiirus, mälumaht ja kasutajasõbralikkus. Tänapäevased personaalarvutid ületavad tosin aastat tagasi valmistatud mini- ja suurarvuteid peaaegu kõigi näitajate osas. Seepärast tuleb nii prominentsetel kui ka täidesaatsvatel raamatukoguhoidjatel endale kõigepealt selgeks teha, mis on mis ja mida

miski võimaldab. Kasutajasõbralikkus ei tähenda sugugi, et kõik seadmed igal juhul ühitatavad oleksid. Ettevaatusega tuleb suhtuda ka välisabisse, sest sageli pakutakse meile vanu (näiteks CP/M operatsioonisüsteemiga) arvuteid, mida raamatukogutöö automatiseerimiseks ei saa praktiliselt kasutada. Hangitavad vahendid peavad võimaldama lahendada püstitatud ülesandeid.

Kui raamatukogul on üksainus personaalarvuti, ei või selle töötajad kunagi kindlad olla, et saavad homme täna sisestatud andmeid kasutada. Kaks arvutit teevad riski juba märksa väiksemaks. Kui on kavas lõpetada kaartkataloogide täiendamine ja võtta kasutusele integreeritud süsteem (sh raalkataloog), peaks raamatukogul olema mitu arvutivõrku ühendatud töökohta (personaalarvutit või terminali), võimalus teha reaajas varukoopiaid, katkematu vooluga toiteseadete, tagamaks võrguserveri või keskarvuti normaalse talituse voolukatkestuse korral, ja tarkvara, mis on tõrkumata töötanud pikema aja jooksul. Integreeritud süsteemi tarkvara koosneb harilikult mitmest moodulist ehk alamsüsteemist ja võimaldab komplekselt automatiseerida kõik raamatukogutöö põhiprotsessid (komplekteerimine, arvestus, kataloogimine, liigitamine, märksõnastamine, infootsing, nimestike koostamine, kogude korraldamine, laenutamine, statistika jne). Integreeritud süsteemi juurutamine toimub enamasti järk-järgult üksikute moodulite või moodulgruppide kaupa. Kui esialgu napib raha integreeritud süsteemi tarkvara ja riistvara ostmiseks, võib alustada raalkataloogi genereerimist ka mõne odavama tarkvara baasil paari personaalarvutiga, arvestades, et edaspidi peab olema võimalik genereeritud kirjeid teise tarkvarakeskkonda ümber laadida.

Oleme harjunud raamatukogusid teatud tunnuse (tüüp, kogude suurus, funktsioonid jne) põhjal gruppidesse jaotama. Grupeerimise alusel saab üldjoontes kavandada automatiseerimiseks vajalikke seadmeid ja rahalisi vahendeid. Automatiseerimisobjektina on iga raamatukogu ainulaadne ja vajab eraldi projekti. Ligi-kaudne automatiseeritud töökohtade arv integreeritud süsteemi juurutamiseks, olevalt raamatukogu suuruselt ja lugejate arvust, võiks olla järgmine: (vt tabel)

TABEL

1. Miinimumvariant (kooli-, eriala-, firma- või haruraamatukogu)
2. Väike raamatukogu kuni 30 000 nimetust kuni 2 000 lugejat
3. Keskmise raamatukogu kuni 80 000 nimetust üle 2 000 lugeja
4. Suur raamatukogu kuni 300 000 nimetust alla 10 000 lugeja
5. Maksimumvariant üle 300 000 nimetuse üle 10 000 lugeja

1-2 töökohta	
* Raamatukoguhoidja	1
* Lugeja	1
3-5 töökohta (min 3)	
* Sisetöö	1
* Laenutamine	1
* Lugeja	1
6-10 töökohta (min 6)	
* Sisetöö	2
* Laenutamine	2
* Lugeja	2
10-20 töökohta (min 10)	
* Sisetöö	4
* Laenutamine	3
* Lugeja	3
üle 20 töökohta (min 20)	
* Sisetöö	10
* Laenutamine	5
* Lugeja	5

Lisaks töökohtade arvu nn tüüpvajadusele peaks olema rahuldatud ka tingimus, et laenutustöökohti on igas laenutuspunktis ja lugejatöökohti igas lugemissaalis. Töökohtade arvu mõjutab ka see, kas raamatukogu on kataloogimiskeskus, tegeleb kataloogimisega või saab valmis kirjed väljastpoolt. Lisaks terminalidele või personaalarvutitele läheb süsteemi töölerakendamiseks vaja mitmeid teisi tehnilisi vahendeid (keskarvuti või kohtvõrgu server, printer, modem). Kui raamatukogus on rohkem kui üks töökoht, peaksid töökohad olema ühendatud võrku – seega on vaja ka võrgutarkvara, võrgukaarte, ühenduskaableid jms.

Raamatukogutöö automatiseerimist võiks siiski alustada ka ühe personaalarvutiga, sest vastasel korral võib juhtuda, et oodates aastaid raha eraldamist kompleksse süsteemi jaoks, ei saa töötajad arvutiga isegi elementaartasemel tutvusteta.

2. postulaat: asjadel on kindel järjekord (prioriteedipostulaat).

Kõigepealt tuleks juurutada automatiseeritud süsteemid suurtes raamatukogudes, mis täidavad kataloogimiskeskuse ülesandeid. Teised raamatukogud saaksid kasutada nende poolt genereeritud bibliokirjeid oma süsteemide loomisel ja täiendamisel. Kui väike raamatukogu juurutab süsteemi enne kataloogimiskeskusi, tuleb tal bibliokirjed kohapeal sõrmistiku kaudu sisestada. Erandjuhul pole selline variant välistatud, kuid süsteemi kui terviku aspektist pole niisugune dubleerimine otstarbekas ega kindlusta kirjete kvaliteeti. Ka maakondade ja linnade keskraamatukogud peaksid juurutama raaltehnoloogia varem kui valla- või haruraamatukogud.

Isegi ühe raamatukogu piires pole võimalik üheaegselt juurutada integreeritud süsteemi kõiki mooduleid. Põhjuseks võib olla riistvara nappus, kuid ignoreerida ei saa ka funktsionaalsete moodulite töölerakendamise tehnoloogilist järjekorda. Tavaliselt alustatakse raalkataloogist, mis sisuliselt kujutab endast süsteemi tuuma. Laenutusmoodulit ei ole mõtet juurutada enne, kui on loodud piisavalt suur bibliokirjete massiiv. Raalkataloogil põhineb ka nimestike koostamine ja kogude korraldamine. Tehnoloogilisest järjekorrast ei ole otseses sõltuvuses CD-ROM andmebaaside kasu-

tamine, kaugotsingud, raalkartoteekide loomine ning traditsiooniliselt komplekteerimisel raaltehnoloogiale üleminek. Seega on täiesti normaalne, kui integreeritud süsteem tervikuna juurutatakse moodulite kaupa kahe-kolme aasta jooksul.

Loogilisest järjekorrast tuleb kinni pidada ka mitmesuguste ühiskasutus-süsteemide projekteerimisel, mida hakatakse juurutama etapikaupa. Tavaliselt hakkab suurte ühisprojektide realiseerimine venima ning hangitavad tehnilised vahendid ei vasta enam neile parameetritele, mida esialgu silmas peeti. Kui üks etapp on juba käivitunud, on paras aeg asuda järgmise etapi detailprojekti kallale.

Loomulikult kehtivad prioriteedid töötajate koolitamisel. Alustada tuleb elementaarsest arvutikoolitusest. Kuni pole täpselt teada, milliseks kujuneb töötaja roll juurutatavas süsteemis, pole mõtet teda "igaks juhuks" koolitada. Sama printsiipi tuleks järgida töötajate välismaale komandeerimisel. Puhtpraktilistel koolitusüritustel kohtab sageli inimesi, kel pole õpetatavaga midagi pistmist (direktorid kaugotsinguid harjutamas) või keda on saadetud edasijõudnute kursustele arvestamata, et elementaarteadmised puuduvad.

3. postulaat: automatiseerimine on kallis (valikupostulaat).

Rahakoti suurus on raaltehnoloogia juurutamise tähtsamaid tegureid. Rahalises mõttes toob automatiseerimine ainult kulutusi, tulu ega palgafondi kokkuhoidu ei maksa loota. Tulu on kvaliteetne – paraneb infolevi, suureneb päringutele vastamise kiirus, otsingute ammendavus jne. Kaos hakkab vähehaaval asenduma töö normaalse korraldatusega. Et raha on alati vähem kui vaja, tuleb süsteemi valikuisse väga tõsiselt suhtuda. Valiku eesmärk on leida optimaalne lahendus-süsteem, mis vastab kõigile esitatavaile nõuetele ja mille maksumus (riistvara, tarkvara, hooldus, koolitus, arendamine) on omataoliste hulgas madalaim. Enamasti ei õnnestu leida süsteemi, mis teatud raamatukogu nõudeid sajaprotsendiliselt rahuldaks – mõned detailid vajavad ikka kohandamist või ümbertegemist. Põhimõtteliselt on kaks võimalust – kas viia raamatukogu tööprotseduurid süsteemiga vastavusse või kohandada süsteemi vastavalt vajadustele. Viimane nõuab aega ja täiendavat finantseerimist. Teiselt poolt

võib selline disharmonia kasulik olla – see sunnib kehtivaid reegleid ja töökorraldust läbi vaatama ja pole sugugi võimatu, et muutma. Kindlasti ei tasu osta süsteemi, mida tuleb põhjalikult ümber teha või mille arendamine on lõpetatud.

Integreeritud raamatukogutarkvara hinnad (arvestusega 20 töökohta loomiseks) ulatuvad 40 tuhandest kroonist ühe miljoni kroonini, olenevalt peamiselt kasutatava operatsioonisüsteemi maksumusest. Järgnevalt toon mõne tarkvarapaketi orienteeruva hinna.*

Kohtvõrgusüsteemid (MS-DOS)

Micro-VTLs (USA)	350 000.-
TINLIB (Suurbritannia)	350 000.-
KIRJASTO-3000 (Soome)	
ilma laenutusmoodulita	80 000.-
PrettyLib (Soome)	50 000.-
ALISE (Läti)	40 000.-

Keskarvutisüsteemid (HP, UNIX, AIX, VMS, PICK)

VTLs (USA)	650 000.-
TINLIB (Suurbritannia)	450 000.-
DYNIX (USA)	850 000.-
KIRI (Soome)	280 000.-
PALLAS (Soome)	500 000.-
LIBER (Prantsusmaa)	40 000.-

Hinnaskaala kõrgemasse otsa tuleb paigutada ka sellised süsteemid nagu ORIGO (Rootsi), GEAC (Kanada), *Libertas* (Suurbritannia) ja *Supermax* (Taani).

Tähelepanu väärib riistvara hind. Reeglina on 20 tööjaamaga kohtvõrk kaks korda odavam kui 20 terminaliga miniarvuti. Viimane osutub efektiivseks suures raamatukogus, kus on kavas luua mitukümmend või mitusada töökohta.

Lihtsustatud võttes erineb keskarvutisüsteem kohtvõrksüsteemist selle poolest, et selles kasutatakse odavaid tummterminali, mis saavad töötada vaid keskarvuti tarkvara ja ressursside baasil. Kohtvõrk võimaldab võrgu kõigi personaalarvutite ressursside kasutamist ning iga tööjaam saab funktsioneerida ka iseseisva üksusena. Viimasel ajal võib täheldada tendentsi süsteemide läbipõimimisele, mis omakorda ajab sassi terminoloogia. Näiteks operatsioonisüsteemid SCO UNIX ja PICK töötavad ka suure võimsusega personaalarvutitel, st miniarvuti asemel võib keskarvutina

* Kuna osa hindu pärineb konkreetsetest pakkumistest ja osa on arvatud hinnakirjade põhjal, siis tõesena tuleb võtta üksnes suurusjärke.

AUTOMATISEERIMINE

kasutada personaalarvutit. Tummterminali asemel saab keskarvutiga ühendada spetsiaalset tarkvara (terminali emulaatorit) kasutades ka personaalarvutit.

Tarkvara hooldamine aastas moodustab 10 kuni 20 protsenti selle alghinnast. Personaalarvutitel aasta hooldusmaks puudub, miniarvutitel on see umbes 10 protsenti hinnast.

4. postulaat: **võrgud võimaldavad ressursse optimaalselt kasutada** (võrgupostulaat).

Kas raamatukoguvõrk on hea või halb, oleneb sellest, kuidas ta toimib. Kui puuduvad vastavad tehnilised vahendid, ei saa isegi kõige parema tahtmise juures luua head võrku. Lokaalsete arvutivõrkude ta raamatukogu sees ja andmesidevõrkude ta raamatukogude vahel pole võimalik tagada normaalset infovahetust. Võrkudest lokaalsel tasemel oli juttu eelmiste postulaatide juures. Andmesidevõrgu üks põhiprintsiip on avatus. Seega pole oluline, mis tüüpi või kui suure raamatukoguga on tegemist. Tähtis on, et tal oleksid vahendid raamatukogudevahelise võrku lülitumiseks. Praegu põhineb Eesti raamatukogude andmeside *Internetil* (TCP/IP – *Transmission Control Protocol/Internet Protocol*), kuhu on ligipääs vähem kui kümnel raamatukogul. See võimaldab teha kaugotsinguid välismaa andmebaasides. Eesti raamatukogude andmebaasid on alles loomise staadiumis, puuduvad ka tehnilised vahendid nende kättesaadavaks tegemiseks *Interneti* kaudu.

Eesti raamatukogude vahelise andmesidevõrgu rajamiseks on põhimõttelisel kaks võimalust:

1. Kesküsteemiga (tsentraliseeritud) võrk – andmete hajusgenereerimine ja ühiskasutus võimsa hostarvuti baasil;

2. kesksüsteemita võrk – andmete hajusgenereerimine ja ühiskasutus mitme lokaalsüsteemi ressursside baasil.

Kesksüsteemiga võrgul on viimase ees mõningaid kvalitatiivseid eeliseid (suur otsingukiirus, ühtlustatud kirjed, pööruda tuleb ainult ühte kohta), kuid kesksüsteemi loomiseks ja ülalpidamiseks tuleb teha suuri kulutusi. Tuleb osta täiendavalt võimas hostarvuti ja tarkvaralitsents, ka keskandmebaaside loomine ja hooldamine tuleb kinni maksta. Kui ei jätku raha kataloogimiskeskuste lokaalsüsteemide samaaegseks väljaarendamiseks, siis keskkataloogis osalejale saab olema kohapeal vaid mõni kauppöördusterminal,

mille abil saab andmeid genereerida ja edastada ning teha infootsingut (selgub, milline kirjandus on oma raamatukogus ja teiste osalejate kogudes), kuid ei midagi enam.

Prioriteedipostulaadi järgi tuleb kõigepealt luua lokaalsüsteemid (raalkataloogid) teaduslikes keskraamatukogudes, mis täidavad kataloogimiskeskuste ülesandeid. Nende raalkataloogid moodustavadki hajutatud koondkataloogi. Kesksel koondkataloogi pole mõtet enne juurutada, kui hajutatud koondkataloog on juba olemas ja ei suuda rahuldada kasutajate vajadusi.

5. postulaat: **koostöö on kohustuslik** (koostööpostulaat).

Iga raamatukogu seisukohalt vaadatuna on koostöö muidugi rangelt vabatahtlik. Koostöö on Eesti raamatukoguvõrgu loomise tähtsaim eeldus. Koostöö põhimõtted on vastastikune informeerimine, otsuste ja tööjaotuse kooskõlastamine. Kui ei peeta kinni kokkulepetest ja tähtaegadest, ei anna ükski ühistegevus loodetud tulemusi. Järgnevalt mõned ülesanded, mille täitmine on hädavajalik, kuid ilma raamatukogudevahelise koostööta ka ideaalse arvutustehnika olemasolu korral lootusetu:

andmebaaside genereerimine;
ühtsusfailide loomine (näiteks autori- ja kollektiivnimede kasutusviisi ühtlustamiseks);
bibliokirjete levitamine;
komplekteerimise koordineerimine;
UDK tõlkimine eesti keelde;
eestikeelse märksõnastiku loomine.

Koostööd ei saa juhtida keskest. Ühisprojektid on realiseeritavad siis, kui kõik osalejad mõistavad nende vajalikkust ning soostuvad ühise ürituse nimel kompromisse tegema. Otsustusi ei tule teha häälteenamise, vaid konsensusel põhimõttel.

6. postulaat: **standardiseerimine on automatiseerimise alus** (standardiseerimispostulaat).

Eesti raamatukogude infosüsteemi ei ole otstarbekas rajada ainult ühele monopoolsele raamatukogutarkvarale toetudes. Lähtuda tuleks süsteemide mõõduka paljususe printsiibist. Optimaalne oleks kasutada kolme-nelja raamatukogutarkvara paketti, mis võimaldaks konkreetsetest vajadustest ning rahalistest võimalustest lähtudes luua erineva võimsuse ja maksumusega lokaalsüsteeme. Süsteemide ühildatavust ei tule tagada sellega, et kõik ostavad ühe firma tarkvara, vaid

standardite ja kokkulepete aktsepteerimisega. Standardiseerimine on eriti oluline järgmistes valdkondades:

bibliograafiline kirjeldamine;
liigitamine;
märksõnastamine;
statistika ja arvestus;
märgikomplektid ja kooditabelid;
vahetusformaadid;
operatsioonisüsteemid;
andmeedastusprotokollid.

Tegelikult ei määrata standardid kõiki pisiasju. Näiteks liigitamise sügavuse osas või märksõnastamisel on mõningane hälve raamatukogude lõikes paratamatu. Standardid panevad paika, mis on kohustuslik ja mis valikuline. Valikulise osas on igal raamatukogul õigus ise otsuseid teha.

7. postulaat: **kõik on keerulisem, kui alguses paistab** (nn üllatuspostulaat).

Laias maailmas on raamatukogudel üpris palju lahendamata probleeme (kasutajaliidese ühtlustamine, avatud süsteemide juurutamine, kooditabelite unifikatsioon jne). Imekaunis raamatukogumaailm, kus kogu informatsioon on kõigile kättesaadav, on ka rikastes maades esialgu soovunelm. Niisiis ei maksa imestada, et

kõik võtab rohkem aega, kui alguses paistis;

kõik maksab rohkem, kui oli plaanitud;

arvuti ei vastuta oma tegude eest;
vajadus mälu mahtu suurendada kasvab pidevalt, olenemata sisestavate kirjete arvust;

iga probleemi lahendusest sünnib vähemalt viis uut.

See kõik käib automatiseerimise juurde ja ilma lastehaigusi põdemata ei ole keegi täiskasvanuks saanud.

Artikli põhiseisukohad ette kandnud Tallinnas 27.-28. 10. 1993 peetud konverentsil "Erialateave ja raamatukogud".

KUNSTID JA REFORMID ÜHISKONNAS*

VIRVE-INES LAIDMÄE

TA Filosoofia, Sotsioloogia ja Õiguse Instituudi teadur

Iseloomustades nõukogude perioodi kunstitegelikkust Eestis tõdeb Aili Aarelaid, et kuigi idealiseeriti rahvuslike vaimuväärtuste ühetaolist tarbimist ja räägiti loosungiliselt igakülgsest arenenud isiksusest, on huvitav, et Eestis see ideaal realiseerus. Kunstisfäär oli elanikkonna hulgas kõrgelt väärtustatud. Uuenusaja reformid poliitikas ja majanduses on aga oluliselt muutnud Eesti ühiskonda. Teisenenud on inimeste elulaad, väärtusorientatsioon, vaba aja kasutamine, sh kunstitarbimine.

Kunstid ja teised eluväärtused

Eelmainitud muutuste lähteks võib pidada inimeste eluhoiakute muutumist. Neid konkreetseid suundumusi igapäevases elus püüdsime välja selgitada sotsioloogiliste küsitluste abil, kus palusime vastajail märkida, kui oluliseks nad peavad perekonda, kutsetegevust, informeeritust maailmasündmustest, kunsti huvide rahuldandamist jne. Kokku oli nimestik 19 eluvaldkonda. Kunstiharrastuste alla koondasime kinos, kontsertidel, kunstinäitustel ja teatris käimise ning raamatute lugemise.

Nii 1985. kui 1993. aastal asetisid tähtsusredelil tippu inimest väga lähedalt puudutavad valdkonnad - perekond, tervis ja lapsed (vt joon 1). 1993. aastal märkis neid enda jaoks esmajärguliseks 88-93 % ankeeteeritustest. Mõnevõrra vähem, aga siiski 82 %, nimetas primaarseks majanduslikku heaolu. Niisiis, et inimene oleks õnnelik, peab korras olema tema tervis ja isiklik elu, peab olema süüa, juua, riided selga panna ja koht, kus elada. Inimese esmased vajadused peavad olema ka esmaselt rahuldatud. On huvitav, et armastust ei peeta

tervikuna perekonnaelus nii tähtsaks, kui teisi eelpoolnimetatud tegureid (77 %). Ilmselt valitseb seisukoht, et kuigi armastus on vajalik elu- ja abieluõnneks, määrab perekonnaeluga rahulolu siiski hea läbisaamine abikaasaga, üksteise mõistmine ja arvestamine, perekonna materiaalne kindlustatus ning kõige tähtsam - laste edusammud ja heaolu.

Valdkond, mis inimeste väärtusorientatsioonide maailmas konkureerib perekonna tähtsusega, on mure ümbritseva keskkonna saastumise ning loodushoiu pärast (90 %). Eesti on küllaltki kõrge urbaniseeritustasemega riik - 71 % elanikkonnast elab linnades. Pole siis imestada, et 64 % vastanutest viibivad tervise parandamise eesmärgil vabal ajal sageli looduses. Ilmselt on see vastukaaluks kõigele linlikule ning tehniisistlikule meie igapäevaelus.

Edasi hõlmab eelistus rohkem ühiskondliku aspektiga sfääre, mis seovad indiviidi teiste inimestega. Eestis kulgev uuenemisprotsess toob esile sellised väärtused nagu sõltumatus ja vabadus (74 %). Poliitiline elu Eestis ja endises NLiidus, konfliktid maailma erinevates paikades jms - kõige sellega tahab kursis olla 65 % vastanutest. Ent just siinkohal tuleb rääkida märgatavatest muutustest Eesti elaniku eluhoiakus. 1985. aastal pidas Eesti tööealise elanikkonna küsitlusel informeeritust maailmasündmustest tähtsaks 79 % ankeeteeritustest. Ka mäletame, kui pingsalt riikliku iseseisvuse eest võitlemise perioodil istuti raadiote ja TV juures või loeti ajalehti. Näitaja vähenemine 79 %lt 65 %le peegeldab meie arvates tõsiasja, et eestimaalane on üliaktiivsest poliitikast väsinud,

tulemustes vast isegi pettunud ja püüab nüüd teravaid küsimusi vältida. Öeldud kinnitavad ka ülejäänud ankeedivastused. Nii on poliitikast ja ühiskonnaelust "väga huvitatuid" 21 % naistest ja 30 % meestest, poliitikas ei osale ega tahagi seda teha 88 % naistest ja 77 % meestest.

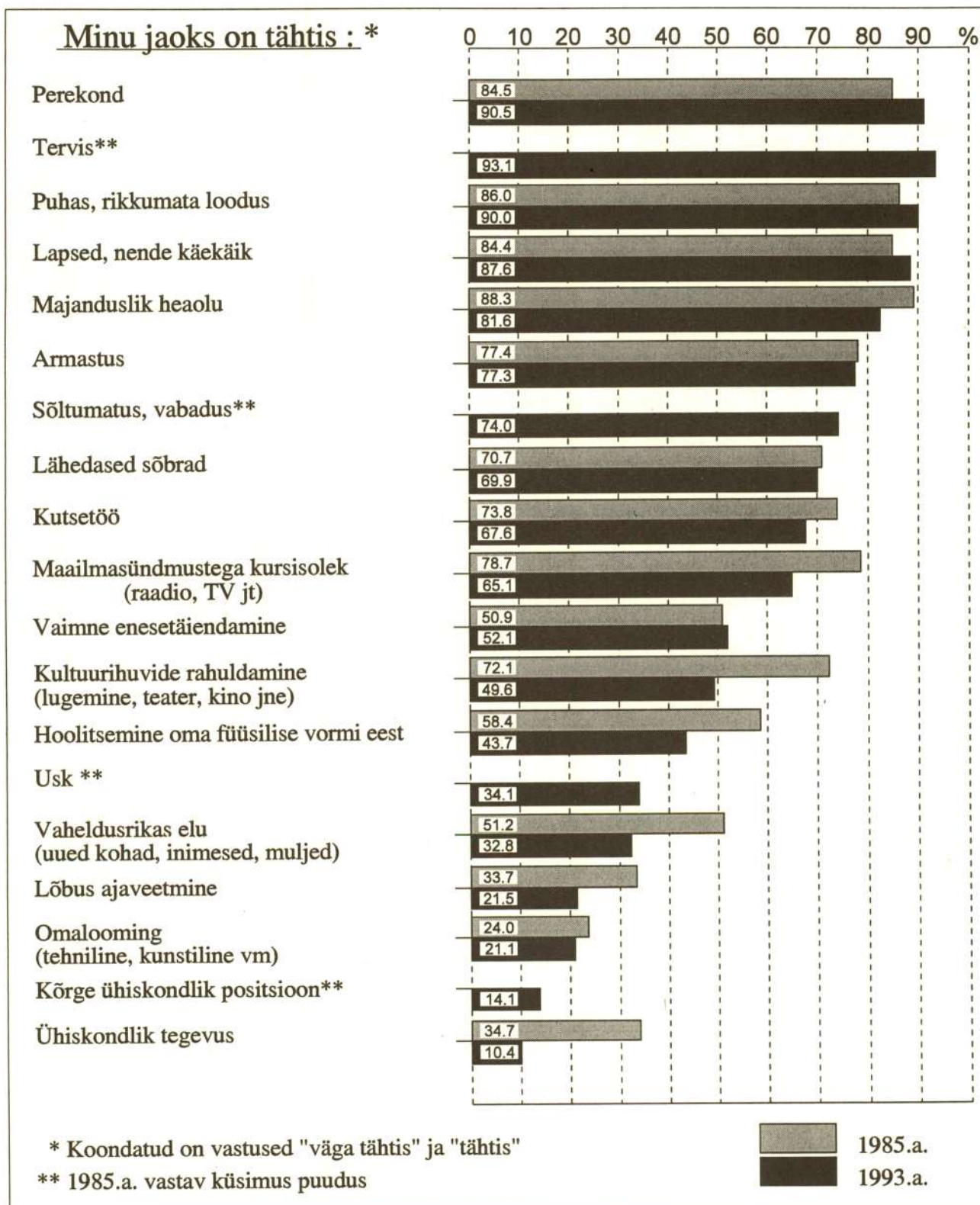
70 % piiridesse mahtusid veel kutsetegevus ja sõbrad. Muide, 1985. aastal pidasid suhtlemist ja lähedasi sõpru väga kaalukaks eluvaldkonnaks 23 %, 1993. aastal juba 32 % vastanutest. Miks toimus selline nihe? Ilmselt on kiire ja närviline elu, poliitilised pinged jms suurendanud vajadust vahetute kontaktide ja toetuse järele.

Ja alles nüüd tuleb kunstivaldkond. 1985. aasta küsitlusel asetes kunstitarbimine väärtusorientatsioonide süsteemis olulisemate seas (72 %). Oli alust väita, et kui on rahuldatud inimeste peamised eluvajadused, mis on seotud perekonna, armastuse, majandusliku heaolu ja kutsetööga, siis pannakse tähele ka ilu, nii enda ümber kui kunstis. 1993. aastal tõstis kunstivaldkonda esile üksnes 50 % vastajatest. Ja mis lausa jahmatav - naised, kes on alati olnud eriti suured kunsti huvilised, isegi nende hulgas on kunstivaldkonna tähtsustamine märgatavalt langenud: eesti naistel 83 %lt 58 %le, eesti meestel 65 %lt 36 %le. Niisiis on ühiskonnaelu muutused ja igapäevamured tõrjunud kunsti inimese huvideväljas teisejärguliste hulka.

Huvitav on vaadelda ka eelistuste nimestiku lõpuossa jäänud valdkondi. Võime näha, et 1985. aastal tähtsustati hoolitsemist oma füüsilise vormi eest tunduvalt enam kui 1993. aastal

* Kirjutis põhineb Eesti TA Filosoofia, Sotsioloogia ja Õiguse Instituudis aastatel 1985 ja 1993 läbiviidud Eesti tööealise elanikkonna (18-60 aastased mehed ja 18-55 aastased naised) ankeetküsitluste tulemusel. Koguti ca 2000 ankeeti.

Eesti tööealise elanikkonna olulisemad eluvaldkonnad aastatel 1985 ja 1993 (%)

Joonis 1

(1985. a - 58 %; 1993. a - 44 %), nagu ka osalemist ühiskondlikus tegevuses (vastavalt 35 % ja 10 %) ja, üllatuslikult, vaheldusrikast elu ning lõbusat ajaveetmist (vastavalt 34 % ja 22 %). Ilmselt on paljude vastajate jaoks mõeldamatu ühiskonna kriisisituatsioonis, argielu probleemide ja materiaalsete raskuste juures otsida veel lõbustusi ja vaheldust.

Kuidas aga kunstisfääri väärtustamise vähenemine kajastub inimeste tegelikus käitumises?

Kunsti huvi enne ja pärast iseseisvumisprotsessi algust

Perestroikaeelsetel aastatel suurenes Eestis kunstidest huvitunute arv pidevalt. Mõne kunsti puhul isegi nii palju, et kõrgemale polnud enam võimalik pürgidagi. 1985. aasta sotsioloogilises küsitluses märkis end ilukirjanduse lugejaks (loeb vähemalt kord-paar poolaastas) 90 %, teatris ja kunstinäitustel käijaks (vähemalt kord-paar aastas) vastavalt 84 % ja 71 % tööalisest elanikkonnast (vt joon 2). Kunstihuviliste arv suurenes nendeski sotsiaaldemograafilistes gruppides, mis varem olid silma torganud mõnesuguse passiivsusega selles suhtes. Näiteks suurenes kolhoosnike hulgas kujutava kunsti näitustel käijate osa 10 aasta jooksul (79ndatest 80ndateni) kaks korda 18 %lt 36 %le. Ka olid meie kodud kultuuriesemetega hästi varustatud: igal kolmandal (31 %) oli isiklik raamatukogu (300 ja enam raamatut); maale, graafilisi lehti, akvarelle oli 29 %l ning heliplaatide-lintide kogu 48 %l tööalisest elanikkonnast. Kirjeldatud olukord lähtus inimeste kunstilembesest hoiakust.

Milline on kunsti huvi praegu? Nihet ajas näitab joonis 2. Võtame näiteks ilukirjanduse lugemise sagedusega kord-paar kuus. Protsentuaalne erinevus 1985 ja 1993. aasta küsitlusandmes vastavalt 84 % ja 67 % räägib juba iseenda eest. Veelgi

suurem on vahe, kui jälgida vastuseid väitele "pole lugenud viimase 12 jooksul mitte ühtegi raamatut (va kooliõpikud jm õppematerjal)". 1985. aastal soostusid sellega 2,6 %, 1993. aastal juba 12 % anketeeritustest.

Filmikunsti puhul on kontrast veelgi teravam. 1985. aastal oli 12 korda aastas kinoskäijad 88 % Eesti tööalisest elanikkonnast, 1993. aastal üksnes 54 %. Õigustatult räägitakse filmikunsti prestiiži langusest – sellest huvitumist ei peeta kuigi tõsiseks tegevuseks, see on lihtsalt ajaviide. Süü lasub ka kinode repertuaaripoliitikal. 1987. aastal kirjutas N. Meinert vajadusest muuta filmikunst vaatajale väheolulisest meelelahutuse valdkonnast tunnetuslikult aktiivse tegevuse sfääriks, sellest, et kinokülastus peab kujunema prestiižikaks aktiks. Niisuguse hinnangu aktuaalsus on ilmne.

Ka kõigi teiste kunstialade suhtes näeme elanikkonna huvi tunduvalt vähenemist: teatri ja kunstinäituste huviliste arv väheneb umbes 1,5 korda. Kunstidest kõige väiksemad külastusnäitajad on alati olnud süvamuusikal. 1985. aastal käis tõsise muusika kontsertidel vähemalt 12 korda aastas 25 % vastanutest, 1993. aastaks oli see kitsas kuulajate ring veelgi kahanenud, moodustades nüüd üksnes 15 % vastanutest.

Vähe sellest, et kunstitarbimine on vähenenud, muutused on toimunud ka tarbimise sisus. Elanikkonna ja kunsti suhetes on tõusnud eriliseks probleemiks kunstitaju kvaliteet. Huvi, mis valitses väärtkunsti vastu seitsmekümnendail-kaheksakümnendail aastail, on vähenenud. Ent kunst ja kõrgetasemeline kultuur üldse on rahvuslik kapital, mille vahetamine massikultuuri, kommertskultuuri vastu mõjustab bumerangina elanikkonna vaimset taset.

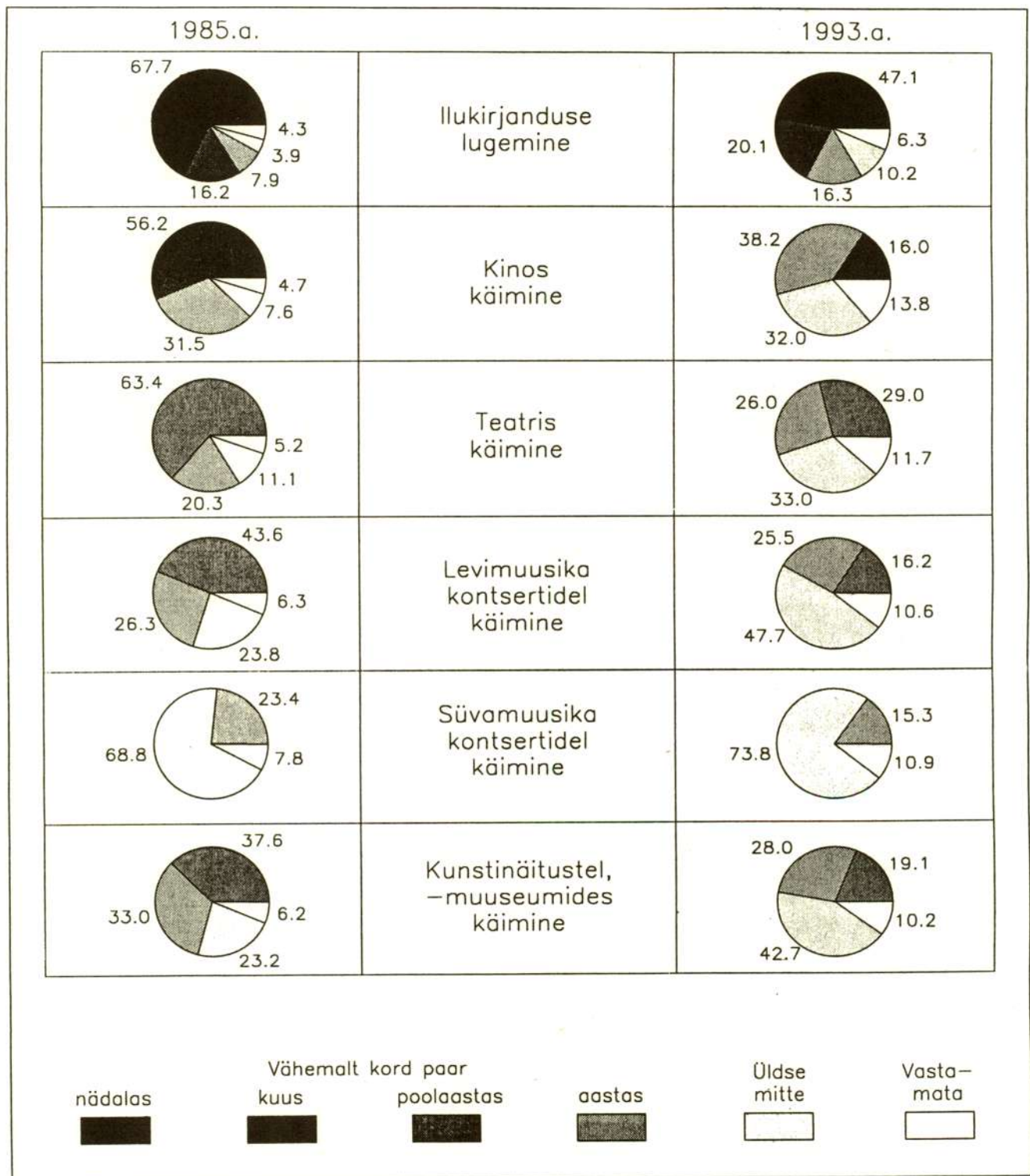
Veel üks asjaolu, mis oluliselt raskendab Eestis kunstide olukorda, on fakt, et riiklikult eelisarendatakse turumajandust. Kunsti eksisteerimine

on mõeldamatu riikliku abi ja toetuseta. Isemajandamise tingimustes ei leita kunstile ja kultuurile enam vajalikke materiaalseid vahendeid. Ühiskonna madal kultuuriteadvus, kohati isegi vaenulikkus, on igapäevaelus kaasa toonud vastutuse puudumise kultuuri arengu eest. Näiteks ähvardas Eesti ainsat sümfooniaorkestrit laialisaatmine ja kuigi räägitakse vajadusest tagada rahvusteaduste instituutide töö järjepidevus, lammutati ometi TA Keele ja Kirjanduse Instituut. Seoses rahanappusega on katkestatud kirjandusklassikute kogutud teoste kirjastamine, Eesti raadio on sunnitud majanduslikel põhjustel vähendama saadete mahtu ja seda ennekõike kultuuriprogrammide ja süvamuusika edastamise arvelt jms.

Eestis toimunud kultuurihuvi teisenemine pole sugugi erandlik nähtus. Sotsialismijärgne üldkriis on haaranud kõiki endisi NLiidu riike. Venemaa teadlased on jõudnud isegi tõdemuseni, et kunst on "võõrdunud" ühiskonnast. Paljud inimesed huvituvad ainult meelelahutuslikust kunstist, vaid vähesed peavad sügavalt haritud inimesele loomulikuks kontsertide, teatrietenduste, kunstinäituste regulaarset külastamist, raamatute pidevat lugemist.

Niisiis on perestroikajärgsele ühiskonnaelule üldiselt iseloomulik, et osa elanikkonnast on jäänud väljapoole kunsti mõjusfääri või piirdub üksnes madala massikultuuri tarbimisega. Miks pöörame nimetatud asjaolule nii suurt tähelepanu? Aga küsimuse lahendamiseks sõltub ju paljude teiste probleemide, sh majanduslike ja sotsiaalsete lahendamine. On ju ühiskonna uusi ideaale, uusi suuniseid raske ellu viia ilma esteetiliselt haritud inimesteta.

Eesti tööealise elanikkonna kunstitarbimise aktiivsus
aastatel 1985 ja 1993 (%)

Joonis 2

RAAMATU SAATUS ON RAHVUSE SAATUS

AIVO LÕHMUS

Hiljaaegu avati Tallinnas Eesti Rahvusraamatukogu uus hoone. Suured pealkirjad ajalehtedes teatasid, et 4,3 miljonit köidet ootab seal lugejaid. Tartu Ülikooli Raamatukogus leidub praegu 5 miljonit raamatut. Eestimaa 1,5 miljoni elaniku kohta on need suured arvud.

Nõukogude okupatsiooni ajal hävitati Eestis umbkaudu 26 miljonit raamatut, seega siis peaaegu 6 Rahvusraamatukogu või siis 4 Tartu Ülikooli Raamatukogu. Hävitati eesmärgipäraselt ja täie sihiteadlikkusega, kõhklemata. Põhiosas olid need aastatel 1918-1940 trükitud eestikeelsed raamatud, sest nõukogulike mõistete järgi valitses neil aastatel Eestis "kodanlik-natsionalistlik diktatuur ja valge terror" ning 1940. aastal kehtestatud tööliste riigile oli kahjulik kõik, mis pärines vaenuliku kodanliku korra ajast.

Kultuurivarasid on ennegi tahtlikult hävitatud. Aastal 365 e Kr süüitas Herostratos Artemise templi Efesoses, lootes õigustatult, et selle teo läbi läheb ta nimi ajalukku. Aastal 48 e Kr põletas Caesar barbaarselt maha kuulsa Aleksandria raamatukogu. 1559-1948 andis katoliku kirik 321 korral välja keelatud raamatute loetelu ("Index Librorum Prohibitorum"). 10. mail 1933 korraldas natsipartei Berliini ülikooli esisel väljakul tohutu demonstratiivse raamatute tuleriida. Jne.

Ent nii nagu maailma ajaloo suurimaks massimõrvariks, nii tuleb ka suurimaks kultuurivarade hävitajaks pidada siiski seda võimu, mis valitses Nõukogude Liidus aastatel 1917-1991. "Ühel kuuendikul kogu planeedist" sündinud hävitustöö ulatus on kujuteldamatu. Kahjuks pole seda senini kuigi põhjalikult

uuritud ning muu maailm ei tea sellest praktiliselt midagi, vaevalt et eriti tahabki teada. Kuigi NL on lagunenu, pole vähimatki põhjust nii koletuid asju unustada.

Selleks ajaks, kui NL okupeeris Balti riigid, ka Eesti, olid näiteks Kesk-Aasia liiduvabariikides juba hävitatud vanad ning haruldased araabia ja pärsia-tadžiki käsikirjad, laiali kantud ja põletatud Venemaa mõisate rikkalikud raamatukogud ning praktiliselt likvideeritud kogu enne revolutsiooni välja antud kirjandus, kõik selleks, et oleks võimalik tõeline ajalugu ja kultuurilugu asendada bolševistlikule parteile meelepärase versiooniga. Nõukogude võimu sellealaseid suuri kogemusi kiirustati kasutama ka Balti riikides. Plaanid selleks valmistati ette varakult, nagu ammu enne tegeliku okupatsiooni algust trükiti valmis maakaardid, millel Eesti, Läti ja Leedu kuulusid NL piiridesse. Nõukogude võimu plaanidesse kuulus ka see, et kogu kultuuriline hävitustöö okupeeritud maades tehakse küll Moskva käsul, kuid kohalike käsilaste poolt.

29. juunil 1940 võttis Eesti uus politseiülem Harald Haberman, hilisem tuntud loodusteadlane, vastu esimese otsuse eestikeelse kirjanduse konfiskeerimise ja hävitamise kohta. Selle otsuse põhjal kuulus hävitamisele küll kõigest üle 30 nimetuse raamatuid, kuid raamatuhävitamise aktsioon oli alanud.

Järgmisele samalaadsele otsusele kirjutas H. Haberman alla 22. augustil 1940. Seekord ei loetletud otsuses enam üksikteoseid, vaid määratleti hävitamisele kuuluv palju laiemalt: "NSVL vastane laimu- ja ässituskirjandus, suurokodanlikku

kurnajate ideoloogiat ja eksploateerimist propageeriv ja õigustav kirjandus ja igasugune usuline kirjandus". Niisuguse määratluse alla oli hea tahtmise korral võimalik mahutada vähemalt pool kogu Eesti Vabariigi aegsest raamatutoodangust.

Mainitud otsused puudutasid esialgu vaid raamatukauplusi ja -ladusid. Raamatukogude - aga neid oli Eesti Vabariigis tollal üle kahe tuhande - puhastamine eestikeelsest trükisõnast toimus teises liinis: seda korraldas haridusminister kirjanik Johannes Semper. Tema käskkirjadega kohustati kõigepealt kooli-, aga hiljem ka avalike raamatukogude juhatajaid ning mitmesuguseid seltse ja organisatsioone kõrvaldama oma raamatukogude fondidest "kogu reaktsiooniline, kapitalistlikku kurnamist kaitsev või õigustav ja Nõukogude Liidu või kommunismi vastu suunatud kirjandus, samuti ka kogu usukirjandus".

20. augustil 1940 moodustas J. Semper komisjoni, mille ülesandeks jäi raamatukogudest kõrvaldatava kirjanduse nimestike koostamine Nõukogude Liidu 1938. aasta vastavate seaduste alusel. Selle koosseisu kuulusid kirjanikud August Alle, August Jakobson, Paul Rummo, Rudolf Sirge ja Mihkel Jürna, lisaks mõned kirjandusteadlased ja kommunistliku partei tegelased. Komisjon koostas 5 keelatud kirjanduse nimestikku, millesse esialgu võeti ligi 1000 eestikeelset ning üle 600 vene- ja võõrkeelse raamatu. Lisaks keelati 20 autori kõik teosed, kogu Kaitseliidu ja Naiskodukaitse alane kirjandus, geograafia- ning ajalooalane kirjandus ja kooliõpikud ning suurem osa Eesti Vabariigis ilmunud ajakirjandusest.

HABENT SUA FATA LIBELLI

Alates 6. detsembrist 1940 koondati trükisõna kõrvaldamine ja hävitamine spetsiaalselt selleks otstarbeks loodud ENSV Kirjandus- ja Kirjastusasjade Peavalitsuse kätte. Selle asutuse ülemaks sai tuntud pahempoolne poliitiline tegelane Olga Lauristin. Tema korraldusel asuti hävitamisele kuuluvat kirjandust kokku vedama Põhja-Eestist Tallinnasse Riigiraamatukokku ning Lõuna-Eestist Tartu Ülikooli Raamatukokku. Raamatud raiuti sõna otseses mõttes kirvega puruks ning saadeti seejärel Leningradi oblasti paberivabrikutesse. Tasuvat tööd jätkus paljudele inimestele pikaks ajaks.

Kui esimesed keelatud kirjanduse nimestikud olid olnud avalikud – need avaldati “Hariduse Rahvako-missariaadi Teataja” nimelises ajakirjas, siis hiljem kadusid need avalikkuse silme alt. Nimekirjad salastati ning keelatud raamatute varjamine või peitmine võrdsustati muude nõukogudevastaste kuritegudega, mille eest põhikaristuseks oli 25ks aastaks Siberisse saatmine. Ka raamatute hävitamisest rääkimine oli nõukogudevastane kuritegu. Siit seletub miks nii kohutavast kultuuri-vastasest hävitustööst on nii vähe teada. Hirm sulges inimeste silmad.

Esialgne hävitustöö kestis 1941. aasta suveni, mõni päev üle sõja algusegi. Saksa okupatsiooni ajal see katkes, hävitamata jäänud raamatuid saadeti maaraamatukogudesse rohkesti tagasi. Kuid ka sakslased korjasid ära umbkaudu 400 nimetust eestikeelseid raamatuid, millest enamik oli, tõsi küll, juba nõukogude ajal välja antud väärtusetud poliitilised propagandateosed ning füüsiliselt jäid needki hävitamata.

1944. aastal, kui sakslased Eestist lahkusid, algas sotsialistlik ümberkorraldamine taas uue hooga, seda ka kirjanduse ja raamatukogunduse alal. Näiteks “kustutati” üksnes Tallinna Linna Keskraamatukogust aastail 1946-1951 kokku ligi 150 000 raamatut.

Rahvaraamatukogude varade hävitamine kulmineerus 1949. aasta kevadel, mis langeb ajalisel kokku eestlaste teise suurküüditamisega Siberisse. 9. märtsil 1949 anti välja käskkiri, mille alusel tuli kogu väliskirjandus koondada linnade ja maakondade keskraamatukogudesse. Väliskirjanduse all mõisteti “kõiki trükiseid nii originaalis kui ka tõlkes mistahes keeles, kui nad on trükitud väljaspool Nõukogude Liidu piire 1917. aastast alates”. Nõnda kuulus kogu Eesti Vabariigis välja antud kirjasõna – ka ilu- ja lastekirjandus nõ väliskirjanduse hulka ning kuulus seega pisematest raamatukogudest likvideerimisele. Siinkohal tuleks mainida niisuguseid hävitamisele määratud suurteoseid nagu 8-köiteline “Eesti entsüklopeedia”, Doré illustratsioonidega “Suur Piibel”, “Üldine kunstiajalugu”, Eesti maakondi käsitlevad suurteosed jms. Kokku korjati viimasedki ajakirjade “Looming”, “Eesti Kirjandus”, “Eesti Keel”, “Loodus” seni säilinud aastakäigud jm perioodika.

Keskraamatukogudes hävitati järgneva pooleteise aasta jooksul kogu kokkuveetud kirjandus. Hävitamine käis üldiselt samamoodi nagu enne sõda - suurte nugade ja kirvestega. Lisaks põletati nüüd raamatuid ka keskkütteahjudes, et suure töökoormusega paremini toime tulla. Igast hukule määratud raamatust võis Eesti nelja suurima raamatukogu – Teaduste Akadeemia Raamatukogu ja Kreutzwaldi-nimeline Raamatukogu Tallinnas ning Kirjandusmuuseum ja Tartu Ülikooli Raamatukogu Tartus – nn erifondidesse alles jääda 1-2 eksemplari. Erifondide kasutamise kohta kehtisid ranged eeskirjad ning keelatud raamatuid võisid lugemas käia peamiselt kommunistliku partei poolt eriti usaldatavad isikud. Erifondidesse sattus ka suurem osa hiljem välismaal välja antud eestikeelsest kirjandusest ja kõik võõrkeelsed raamatud, mis konfiskeeriti KGB poolt eraisikutele saadetud posti-

pakkidest ning panderollidest. Erifondides hoiti ka pärast sõda välja antud välismaiseid teatmeteoseid: entsüklopeediad, leksikone ja sõnaraamatuid. Kõigis neis võis leida tõde Nõukogude Liidu totalitaarse ja inimvihkjaliku olemuse kohta ning viiteid muu maailma tegelikule olukorrale, millest nõukogude kodanikke püüti hoida teadmatuses.

Kirjutis käsitleb üksnes raamatute hävitamist nõukogude korra ajal, kuna selle piiratud maht ei võimalda mul tuua näiteid rahvaluulekogude, käsikirjade ja muude kirjanduslooliste ning ajalooliste arhiivimaterjalide rikkumisest ja hävitamisest, sihiga teha võimatuks nende tõepärane kasutamine. Kuid meenutagem artikli algul toodud arve: Nõukogude okupatsiooni aastail hävitati Eestis ligikaudu 26 miljonit raamatut. Seda tehti kindla eesmärgiga sundida eestlased unustama oma ajalugu, oma kultuuri, oma keelt, oma minevikku, oma rahvast. Miljonid köited eestikeelset kirjandust hävitati teadlikult, et need hiljem asendada venekeelsete raamatute, ajalehtede ning ajakirjadega, et asendada eesti keel vene keelega ning eesti rahvus vene rahvusega. Nõukogude Liit oli rajatud põhimõttel: üks rahvas, üks keel, üks kultuur. Seda ajaloolist õppetundi ei tohi maailm ning maailmakultuur eales unustada.

**Eestikeelne raamat, 1901-1917. III / ETAR; Toim. E. Annus.
Tln., 1993. 1287 lk. : ill.**

Eesti retrospektiivse rahvusbibliograafia esimeste köidete ilmumise puhul on tänaseid tegijaid südamest õnnitletud. Ka ajalooline algus on tolmust puhtaks klopitud.* Õnnitlema peab eesti rahvast, sest see, mille tähtsusest ühe kultuurirahva elus palju ja pateetiliselt räägitud/kirjutatud, on lõpuks ometi käega katsuda. Eriti rõõmsad on raamatukogud ja bibliograafid. Pikka ootamist leevendab teadmine, et jäi ilmumata "Eesti NSV retrospektiivne bibliograafia" kõigi sellest tulenevate lisanduste ja puudujääkidega. Nüüd on ta saanud küll kallivõitu, aga õige ja oma.

Bibliograafia on kavandatud registreerima kõiki eestikeelseid raamatuid kuni 1917. aastani, so kuni "Eesti raamatute üldnimestikuni". Eestis ilmunud võõrkeelset raamatuvara ja perioodikaväljaandeid registreeritakse kuni 1940. aastani. Ka eestkeelse perioodika R. Antiku koostatud köide (1766-1930) saab edaspidi täienduse kuni 1940. aastani.

Kõige kaugemal oldigi tegijate poole peal eestikeelsete raamatutega aastatest 1901-1917, mistõttu see osa ka kõigepealt ilmus. Järgmisena on trükikojust oodata võõrkeelse perioodika köidet.

Kui nüüd papa Jannseni kombel küsida, mis kasu niisugusest raamatust peaks olema, saab temalt ka vastuse: "Oi jah, suur kasso ... et igaaegne rahvas iggal aeal võiks teada, palju meil on ja mis meil on". (Eesti Postimees, 1867, nr. 22. Schwabe kataloogi tutvustus).

Raamatud ja brošüürid, aga ka noodid, maakaardid ja pisitrükised on

järjestatud tähestikuliselt autorite, autori puudumisel pealkirjade järgi. Muganduste puhul on samasse ritta toodud ka originaalteose autor. Bibliograafiat täiendab pealkirjaregister, mis viitab õigele kirjele juhul, kui otsija teose autorit ei tea.

Pseudonüümilahendused ja autorite nimemuutused kajastuvad nii kirjes kui nimeregistris. Seda tasub tähele panna ja kasutada, sest psedonüümileksikoni sellest perioodist ei ole.

Kodumaised autorid on varustatud lühielulooga, eriti hinnatav on eluloolisi andmeid sisaldavate allikate loetelu. Et seda päris kõikide autorite puhul võtta polnud, on arusaadav. Nüüd jääb vaid loota varasemat perioodi peegeldava köite ilmumist, sest seal esmaesinevate bibliograafiaile on vaid viidatud. (Olen ikka kadedusega vaadanud mitmekõitelist "Deutscher Biographischer Index'it", mis annab ülilühidalt vaid isikunime, eluaastad, tegevusala ja allikad, aga teeb seda aukartust äratav hulga sakslaste kohta keskajast alates).

Välisautoritele on lisatud minimaalsed elulooandmed – eluaastad, rahvus ja tegevusala. "Brockhausi" see ju ei asenda, aga on vältimatu abimees praegu, mil entsüklopeediate valik on väga väike. Lisaväärtus on see igal juhul.

Nii eesti kui välisautorite kirjandusteoste kirjetele lisatud retsensioonid on suur hõlbustus neile, kel puudub võimalus või vajadus kirjandusmuuseumi kartoteeke kasutada. Mis retsensioonide valikusse puutub, siis on uurijal seda loetelu enda jaoks võimalik alati täiendada.

Raamatukirjes on toodud ka trükise hind ja tiraaž, esimese trüki ilmumisaasta, tõlketeoste puhul ka originaalteose pealkiri. Kogumike, kalendrilisade, laulikute sisu on avatud.

Bibliograafia on ühtlasi ka eestikeelsete raamatute koondkataloog, näidates iga raamatu leidumuse Eesti neljas teadusraamatukogus, Venemaa Rahvusraamatukogus Peterburis ja Venemaa Riiklikus Raamatukogus Moskvast. Kahju muidugi, et koostamisaegsed olud ei võimaldanud tsaariaegset sundeksemplari saanud Helsingi Ülikooli Raamatukogu leidumust arvestada, praegu oleks see marjaks ära kulunud.

Kasutajat aitavad arvukad registrid: teema-, nime-, pealkirja-, koha-, organisatsiooni-, ilmumiskoha-, trükikoja- ja kronoloogiaregister.

Sajandialguse kaanekujunduse ülevaade esitatakse lisana teise köite lõpus. Hea valik illustratsioone on toodud raamatukunstinike kaupa.

Tükk eesti kultuurilugu on korrastatud. Nüüd oleneb meist kõigest, kui suur on selle kasutegur. Võiksime ehk loota, et elu edenedes kasutame, vahetame ja müüme eesti täielikku rahvusbibliograafiat CD-ROM kettal. Õnneks on selleks ka eeltöö tehtud loodud vastav retrospektiivne andmebaas.

Anne Ainz

ERRi rahvusbibliograafia os. juhataja

*1. Noodla, Kaja. Ilmuma on hakanud eesti raamatu bibliograafia 1525-1940 // Postimees, 1993, 7. det.

2. Laidvee, Leida, Räm, Heino. Eesti raamatute bibliograafia koostamise eellood // 37. Kreutzwaldi päevad: Ettek. teesid, 18.-19. det. 1993. Trt., 1993. lk. 22-25.

ARUTLUS TERMINEIST

HANS JÜRMAN

ERR-i raamatukogunduse osakond

Tempora mutantur et nos mutantur in illis. Raamatukogus ka: tuleb uusi nähtusi, tegevusi, esemeid juurde, olemasolevate sisu ja olemus muutuvad aegamis. See on aja käik, arenemine, edasimine, mis on pidurdamatu.

Uue mõiste saamiseks on kerge võtta sõna üle näiteks inglise keelest. Eriti hea, kui termin kõlab ja paistab kirjas võõrsõnana: see annab kohe teaduslikkust juurde! Ka võib tõlkida soome keelest, mis on teatavasti eesti keelele lähim keel. Vene poole ei vaadata enam, ehkki ka anglo-maanide ja fennofiilide kõne võib olla täis *antud küsimuses* toorlaene, mis *konkreetsete terminite väljalimise läbiviimise juures* vajavad hädasti *ümbervaatomist*.

Kas on see tõesti keskaegne mõtteviis, et nime muutmisega muutub ka sisu? Ja sisu muutumisel tulebki vana termin kõrvale heita ja võtta uus. Näiteks raamatukogus käijat, kes paneb end selleks raamatukogus kirja (registreerib), on Eestis alati nimetatud *lugejaks*. Tõsi, tänapäeval ei piirdu ta sellega, et loeb raamatust tähti, sõnu, lauseid, mõtteid, vaid kuulab heli-, vaatab videosalvestusi. See on ju imetusväärne edasimine info saamiseks tehnika abil. (Ehkki maailmas rööbiti teise, kolmanda jne kirjaoskusega levib paraku ka kirja-tähtede lugemise teine, kolmas jne kirjaoskamatus). Kuid kas sellepärast on tarvis *lugejaid* nimetada ümber *külatajajaks, kasutajajaks, tarvitajajaks, tarbijaajaks, pruuksijaajaks, klientideks, kundedeks* jne? *Raamatukoguskäija* kõlaks nagu kodukäija! Ja raamatukogus ei käida ainult lugemas: kes saab piirata mu vabadust lugemissaalis igava raamatuga tukkuda, kui ma just norskamisega ei sega teisi? Soovi korral

saab ju lugejaid rühmitada infokandjate ja vastavate inimmeelte järgi: *visuaallugejad* (vaatavad teksti, pilte jm), *audiaallugejad* (kuulavad heliplaate, magnetofonilinte jm), *taktiillugejad* (kompavad pimekirjas raamatuid). Vahest edaspidi tulevad ka *odoraatlugejad* - haistavad tōkatist ja viirukist Diori lõhnaõlideni ja bensiinini A 72 ja *gustiooslugejad* - maitsevad naatriumkloriidist C₁₂H₂₂O₁₁-ni ja etanoolhüdrosolutsioonist *aqua destillatani*. Tõesti on kahju, et ladina sõna *lector* on saanud ettelugeja, loengupidaja tähenduse ja ei sobi siia. Ja siis on ikkagi lugu (*sic!*) selline, et üldnimetuseks jääb *lugeja*. Või oleks inglise *riider* selgem?

Termin ei tohi olla mitme tähendusega. Ometi on *raamat* seda. Oh häda! Ja siis asutakse otsima teisi sõnu, et nimetada raamatukogudesse kogutavaid - jah, aga mida nimelt? - ütlemele, et esemeid: *kirjandus, trükised, väljaanded, publikatsioonid, dokumendid, infokandjad* jne. Kahjuks need on samuti mitmetähenduslikud: kirjandusse kuulub ka suuline rahvaluule, pudelisilt on ka trükis, väljaanne on vene *bplfybt* (ja aetakse segi *kordustrükiga*), saunapilet on ka *dokument, infokandjad* on KGB ja CIA agendid, kuid katsuge neid panna raamatukogu riuleile ja sealt infot edastama! Või on ikkagi nii, et kõneldes raamatukogus raamatuist tajub õige raamatukoguhoidja nende taga peale raamatute ka ajakirju, ajalehti, noote, käsikirju, maakaarte jne?

Aga kui ei kõlba *raamat*, siis ka mitte *raamatukogu*! *Biblioteek* on küll kaunis võõrsõna ja sellisena väga hea termin, kuid ta on ju eesti *raamatukogu* mehhaaniline tõlge kreeka keelde ja sõna sõnalt tõlged

ei kõlba tavaliselt põhimõisteteks. Kuidas sobiks ladina keelest võetuna *libraarium*? Kõlavad ju hästi targalt Eesti Natsionaallibraarium, Tartu Universiteedi Libraarium, Tallinna Tsentraallibraarium! Külaraamatukogu oleks *ruraallibraarium*, lasteraamatukogu *filiaallibraarium* jne.

Et *raamatukoguhoidja* ei kõlba, on juba ammu kõneldud *raamatukogutöötajast*, nii nagu *hoidmise* oleme asendanud *säilitamisega*. Vastavalt soole hakkame end siitpeale nimetama hoopis *libraariusteks* ja *libraariateks*.

Sapienti sat!

Johannes Aavik õpetas, et ohtrasti kasutatavad terminid olgu eesti sõnad, võõrsõnad on kitsaste erialamõistete jaoks. Ta ei olnud purist, kes tahtnuks kõik võõrsõnad ka igapäevases keelest tõrjuda - peaasi, et mõte tuli täpselt kätte. Tänapäeva eesti keele kasutuses liialdatakse aga võõrsõnadega ja pahatihti seal, kus ... vene keel pruugib võõrsõna (*kava - programm, auhind - preemia, võistlus - konkurss, nõuanne - konsultatsioon, elulugu - biograafia, voldik - buklet, arvustus - retsensioon, väite-kiri - dissertatsioon, kokkuvõte - resüme* jne). Vahest õigem on kasutada mõlemaid. Ainult *šiffer* jäägu salakirjade jaoks ja raamatukogus anname raamatule *kohaviida*. Ja kõige üldisemate mõistete termineiks olgu eesti sõnad: *raamat, raamatukogu, raamatukoguhoidja, lugeja*.

Paljude mõistete puhul ei pääse võõrsõnadest. Kas oskab keegi anda vaste sõnale *bibliograafia*? Võõrsõnade kasutamine eeldab korrektsust. Sõna esimeses pooles kreeka keelest pärit *biblio* tähendab mingeid seoseid raamatuga ja on saadud niisugused sõnad (ühtlasi terminid)

nagu *biblioloogia*, *bibliofilia*, *bibliomaania*, *biblioklept*, *bibliotsiid* jt, ka *bibliograafia*. *Biblio* ei ole aga lühend sõnast *bibliograafia* ja selle pärast on lubamatud terminid *bibliokirje* (kas *kirje* ise ei ole mõistetav?), *biblionimestik*, *bibliokartoteek* jt. Tähttähelt vene keelest on üle võetud *bibkollektor* (nagu *kolhoos* ja *sovhoos*), mis oleks just õige *bibliokollektoriks* parandada. Või hoopis *raamatukogukollektoriks*?

Vahel aetakse segi subjekt ja objekt. Raamatukogudes antakse lugejaile nõu ja mõnikord laenu-tatakse raamatuid pikaks ajaks teisele raamatukogule või asutusele. Selleks on sõnad *konsulterima* ja *deponeerima*. Kes on *konsulterija* ja *deponeerija*, kas nõuande saaja ja laenu vastuvõtja või nõuandja ja laenaja? Küllalt juhtub sedagi, et ei tehta vahet *laenamisel* ja *laenu-tamisel*. Arvatakse, et raamatukogus käib ainult laenutamine. Ometi peab iga raamatukoguhoidja teadma, et *laenutaja* saab olla ainult tema ja lugeja ei tegele kunagi laenuta-misega. Kui raamatukoguhoidja võtab endale midagi lugemiseks, saab temagi sarnaseks lugejatega – *laenajaks*. Mis juhtuks, kui koolis aetaks segamini *õppimine* ja *õpe-tamine*?

Raamatukogunduse vene termino-loogiale on omane, et neil on vaja põhisoona ette atribuute rohkem kui meil. Kas aga on tark tõlkida termi-neid sõnasõnalt? Sedasi on käiku läinud epiteedid *raamatukogunduslik* ja *bibliograafiline* ka sinna, kus pole see vajalik. Kas ei ole mõistetavad näiteks *liigitus*, *kataloog*, *töötlus*, *fond*, *kartoteek*, *kirje*, *uunikum*, *haruldus*, jmt. *raamatukoguliigituse*, *raamatukogukataloogi*, *raamatuko-gutöötluse*, *raamatukogufondi*, *bibliograafiakartoteegi*, *bibliograafia-kirje*, *bibliograafilise uunikumi*, *bibliograafilise harulduse* asemel. Eriti viimased kaks on veidrased: *bibliograafia* poolt vaadates *uunikumid* ja *haruldused*, muidu aga mitte.

Siin esitatud näited pole ainukesed mured meie oskussõnadega. Terminoloogiaalane töö peab jätkuma pidevalt ja igauks meist võib siin anda midagi kasulikku, tehes koostööd raamatukogunduse terminoloogidega. Raamatukoguhoidjaid tuleb harida terminite kasutamise vallas. *Ceterum censeo* – vaja on uut oskussõnastikku seletuste ja mitmes keeles tõlgetega ning uut raamatuko-

gunduse käsiraamatut. Mõlemast on kõneldud üle kümne aasta. Siis oleksid oskussõnad ja oskuskeel igale raamatukoguhoidjale alati käepärast. Igauks saaks end ise kontrollida ja raamatukoguhoidjad ei läheks enam fondi (riiulite vahele, hoidlasse), ei kannaks maha (kustutaks arvestusest) raamatuid, ei peaks raamatukogust raamatu saajat lugejat laenutajaks ...

Noortenäitus "Müra" 1993 - Jaan Toomiku 70 raudvoodit Kunstihoone ees

SÕNUMID

6. detsembril 1993 avati Taani Kultuuriinstituudi juures taanikeelsete raamatute kogu, mille aitasid komplekteerida Ballerupi Depositi-raamatukogu ning üksikannetajad. Raamatuid käis üle andmas Dente Grøndhal Petersen. Raamatukogus oli avamispäeval 1100 trükist.

Kroonika - Rahvusraamatukogu november

8. III korruse suures saalis avati Tiit Jaansoni maalide ja Jüri Ojaveri skulptuuride näitus. Tallinn sai juurde uue omapärase näitusesaali.

9. peeti ettekandekoosolek "Taani-maa raamatukogud". Kõneldi Taani raamatukoguharidusest ja -süsteemist, laste ja rahvaraamatukogudest.

12. VI korruse trepigaleriis avati saksa kunstniku Gerhard Altenbourgi graafika näitus. Selle Eestisse jõudmisele aitas kaasa Saksamaa saatkond.

12. kunstide osakonna näitusesaalis pandi välja Taru Ülikooli Raamatukogu saksa raamatu näitus.

17. RRI juhtkond kohtus Eesti teadusraamatukogude direktoritega.

19. peanäitusesaalis avati suur lapitekinäitus. Näituse vaatajakond oli tavalisest laiem ja tõi raamatukogusse neidki, kes siia muidu poleks ehk sattunudki.

21. kunstide osakonna näitusesaalis avati tšehhi ja slovaki kunstnike litograafiatehnikas ekliibriste näitus;

7. korruse üldlugemissaalis oli väljas Kanada eesti kunstniku Kai Kääridi tööde näitusmüük.

detsember

Haruldaste raamatute osakonnas pandi vitriinidele klaasid ette ja nii sai lugejatele avada juba mitu kuud üleval olnud piiblinäituse. Näha on eri ajastute ja eri keeltes piibleid.

12. Gustav Ernesaksa 85. sünniaastapäeva tähistati laulupäevaga "Meellespea". VI korruse trepigaleriis oli näitus G. Ernesaksa memoriaalesemetest, muusikasaalis tema materjalidest RR fondis.

13.-17. vestibüülis müüsid oma toodangut kümme eesti mainekat ja tuntud kirjastust. Müügil olid rahul nii kirjastused kui ostjad. Peeti samalaadse koostöö jätkamise plaane.

21. peeti RRI 75. sünniaastapäeva konverents "Eesti Rahvusraamatukogu ja rahvuslik identiteet". Oskar Kuninga ettekande "Oskar Loorits eesti ja liivi rahva eneseteadvuse säilitajatest" esitas

Astrid Reinla. Ivi Eenmaa kõneles RRI arenguloost, Piret Lotman teemal "Kas parlamendiraamatukogu või rahvusraamatukogu?".

RRI 75. sünniaastapäevaks kujundati postitempel, mida kasutati ainult 21. detsembril Tallinna Postimajas ja Rahvus-

raamatukogus. Samas müüdi ka RRI pildiga eriümbrikke; peanäitusesaalis avati RRI restaureerimisosakonda ja raamatuenistajate tööd tutvustav näitus "Jäämäe nähtamatu osa". Huvilised võisid nõu küsida oma koduste raamatute parandamise asjus ja lihtsamal juhul ka abi saada.

ERRi näitusel "Jäämäe nähtamatu osa" anti konsultatsioone kõigile soovijaile

20. detsembril 1993 toimus Rahvusraamatukogu kuppelsaalis Eesti keskraamatukogude direktorite nõupidamine Tiiu Valmi juhatusel. Iga keskkogu esindaja sai võimaluse oma mure südamele ära öelda ning kolleegidega rõõme jagada. Tundub, et raamatukogude olukord on üsna stabiilne, hoolimata näiliselt üldisest mureikusest toonist. Isegi rahaasjad näivad laabuvat. Päeva teisel poolel kohtuti Rahvusraamatukogu juhtkonnaga, kes tutvustas oma päevaprobleeme. Keskseks kujunes aga automatiseerimise praegune tase ja tulevik Eesti raamatukogudes.

ANDMEBAASID ERRis, RKKis, TÜRis, TTÜRis, TARis

1. ABI/INFORM ONDISC / UMI (University Microfilms International). Michigan.
1992. Aug.
TÜR
 2. BOSTON SPA : Books on CD-ROM / The British Library Board.
1992.
TTÜR
 3. BOSTON SPA : Serials on CD-ROM : Quick Reference Guide to Using Boston SPA Serials / The British Library; Document Supply Centre (DSC).
1992.
TTÜR
 4. BOSTON SPA : Conferences on CD-ROM / The British Library Board; DSC.
1991.
TTÜR
 5. BNB : British National Bibliography on CD-ROM : Current File 1986 Spring 1992 / The British Library; National Bibliographic Service.
ERR
 6. Cambridge Scientific Abstracts (CSA) : Cancerlit / Compact Cambridge; The National Cancer Institutes Databases.
1991. Oct.
TÜR
 7. CSA : Health Planning and Administration / Compact Cambridge; National Library of Medicine.
1991. Aug.
TÜR
 8. CSA : Life Science Collection / Compact Cambridge.
1989 1991.
TÜR
 9. CSA : Medline / Compact Cambridge.
1991. Oct.
TÜR
 10. CSA : Nursing and Allied Health / Compact Cambridge.
1991. Sept.
TÜR
 11. CD-LIBRIS : Utländik litteratur.
1991.
TTÜR
 12. CDMARC Bibliographic / Library of Congress.
1991. July.
1992. July.
TÜR
 13. CD-ROM Handbook : EBSCO CD-ROM / EBSCO Publishing. Toppsfield (USA).
1992. Apr.
TÜR
 14. CITIS : International Civil Engineering Abstracts and Software Abstracts for Engineers / CITIS CD-ROM.
1992.
TTÜR
 15. CONSULT : Scientific American Medicine. New York.
1991.
TÜR
 16. County & City Data Book 1988 / US Department of Commerce, Bureau of the Census. Washington.
1989. May.
TÜR
 17. Current Contents on Diskette with Abstracts : Agriculture, Biology & Environmental Sciences / Institute of Scientific Information. Philadelphia.
1992
TÜR
 18. CC on Diskette : Clinical Medicine / ISI. Philadelphia.
1992
TÜR
 19. CC on Diskette : Engineering, Technology & Applied Sciences / ISI. - Philadelphia.
1992
TÜR
 20. CC on Diskette : Life Sciences / ISI. Philadelphia.
1992
TÜR
 21. CC on Diskette : Physical, Chemical & Earth Sciences / ISI. Philadelphia.
1992
TÜR
 22. CC on Diskette : Social & Behavioral Sciences / ISI. Philadelphia.
1992
TÜR
(Uued andmed saabuvad jooksvalt alates 1992. aastast)
 23. Dialog OnDisc : COMPENDEX PLUS : Engineering Index : CD-ROM Edition / US / Dialog Europe Learned Information Oxford.
1990
TTÜR
 24. FENNICA : Suomen kansallisbibliografia / Helsingin Yliopiston Kirjasto.
1992. Febr.
ERR, TAR, TÜR
 25. FSTA : Food Science and Technology Abstracts : CD-ROM Edition / IFIS (International Food Information Service).
1992.
TTÜR
 26. HELECON /Helsinki School of Economics and Business
1991.
TÜR
 27. LIBRI Aktuelle / Buchhändler-Vereinigung GmbH. Hamburg; Frankfurt am Main.
1991. Aug.
ERR
 28. MEDLINE Professional : Comprehensive Database of the Literature of Clinical Medicine / National Library of Medicine. USA.
1993. Jan.
TÜR
 29. SBZ Aktuelle : Schweizer Buchzentrum Hägendorf / Buchhändler-Vereinigung GmbH. Frankfurt am Main.
1991. Aug.
ERR
 30. TENTTU CD-ROM : Books. Serials. Tali. Inssi. Nordres / Helsinki University of Technology Library. Espoo.
1992. May.
TTÜR
- ERR- Eesti Rahvusraamatukogu
TÜR- Tartu Ülikooli Raamatukogu
TTÜR - Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu
TAR - Teaduste Akadeemia Raamatukogu

RAAMATUID RAAMATUKOGUHOIDJAILE

Guidelines for children services / Edited by Adele M. Fasick. - The Hague : IFLA Headquarters, 1991. - IV, 42 p. - (IFLA Professional Reports; 25). - ISBN 90-70916-29-0.

IFLA olulisemaid rahvaraamatukogude põhisuundi käsitlevaid dokumente ilmus 1986 - "Guidelines for Public Libraries". Antud raamat täiendab seda rahvaraamatukogude lasteteeninduse osas perspektiiviga XXI sajandisse, esitades kokkuvõtlikult raamatukogude ja lapslugejate suhted. Autoreid on kogu maailmast Kanadast Saksani ja Soomest Veneni.

Rosenberg, Kenyon C. and Elsbree, John J. Dictionary of library and educational technology. - Third and enlarged edition. - Englewood, Colorado : Libraries Unlimited, 1989. - XI, 196 p. - ISBN 0-87287-623-3.

Sõnastik käsitleb raamatukogu (ja üldse haridustöös) kasutatavaid seadmeid: projektoreid, heliseadmeid, videolinte, reprograafiaid, arvuteid. Sissejuhatav osa (lk. 1-30) annab neist lühikese süstemaatilise ülevaate, sõnastik loetleb ja seletab tähes- tikjärjestuses termineid.

Sheldon, Brooke E. Leaders in libraries : Styles and strategies for success. - Chicago Library Association, 1991. - 95 p. - ISBN 0-8389-0563-3.

Autor vaatleb raamatukogu juhtimist mitme nurga alt. Ta on küsitlenud hulka Ameerika Ühendriikide raamatukogude juhtivtöötajaid ja raamatukogundustegelasi ning teeb kokkuvõtte probleemistikust.

Современная каталогизационная терминология : Толковый словарь с методическими рекомендациями / Составители Т. А. Бахтурина, Э. Р. Сукпаян. - Москва : Российская государственная библиотека, 1992. - 200 с.

Sõnastik seletab 559 venekeelset kataloogimisalast terminit ja annab nende tõlke saksa, inglise ja prantsuse keelde. Viimased on loetletud ka alfabeetilistes registrites. Raamatu lõpus on 37 tabelit, kus seostatakse omavahel mõisterühmi ja mõisteid. Sõnastik väärrib vene keelt oskavate raamatukoguhoidjate tähelepanu.

Library bibliographic network in Europe : A LIBER directory / Edited by Lorcan Dempsey. - The Hague : European Research Libraries Cooperation, 1992. - 110 p. - ISBN 90-6852-089-8.

Raamat iseloomustab 15 Euroopa riigi bibliograafilise informatsiooni kogumise, talletamise ja vahendamise tegevaid keskusi, andes nende kohta igakülgselt teavet alates aadressist, lõpetades trükistega.

Raamatukogunduse taskuteatmik / Kirjut. Hans Jürman, Linda Kask, Tiiu Valm, Elvi Voormaa. - Tallinn : Eesti Rahvusraamatukogu, 1993. - 43 lk.: skeemid. - ISBD 9985 803 02 7.

Teatmikus on selgitatud umbes pooltsada raamatukogunduse alast mõistet. See on mõeldud kasutamiseks omavalitsustöötajatele, kes puutuvad oma tegevuses kokku raamatukogudega ja raamatukoguhoidjatele. Raamatu lisas on toodud dokumente, näidiseeskirju ja skeeme. Rahvusraamatukogude seadust on hiljem parandatud, täiendusi tuleb otsida "Riigi Teataja" nr. 41, 9. juuli 1993, art. 606, lk. 1083-1085.

Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat. 4 : 1992 / Koostaja ja toimetaja Urve Tõnnov. - Tartu : Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing, 1993. - 161, 11 lk.

Aastaraamat kajastab peamiselt eesti raamatukogunduse 1992. aasta probleeme ja sündmusi, kaks artiklit on ajalookäsitlused. ERÜ tegevust peegeldab kroonikarubriik. Aastaraamatut peaksid lugema kõik Eesti raamatukoguhoidjad.

Eestikeelne raamat : 1901-1917. I : A-P / Toimetanud E. Annus. - Tallinn : Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogu, 1993. - 656 lk. - (Eesti retrospektiivne rahvusbibliograafia : I osa). - ISBN 9985-50-010-5.

Selle raamatuga on algust tehtud aastate 1525-1917 eesti rahvusbibliograafia trükis avaldamisega. Endel Annuse eessõna tutvustab bibliograafia koostamise käiku, bibliografeeritava valiku ning kirjete ja registre koostamise põhimõtteid, andes tühtlasi ka lühikese ja mitmekülgsel iseloomustuse aastate 1901-1917 raamatutoodangu kohta. I köites on loetletud 4628 raamatut, varsti ilmuv II köites on 4045 raamatu kirjed ja mõlema köite registrid. Bibliograafia on peale raamatute kirjete varustatud ka mitmesuguse muu andmestikuga : autorite lühiseloomustused ja kirjandus nende kohta, retsensioonid teoste kohta, viited, millistes suurtes raamatukogudes raamatud leiduvad. Koostajat väärivad tehtud töö eest kiitust.

TOIMETUS vabandab:

Trükiveapaharet on 1993. aasta numbris 3-4 segi ajanud lk. 26 ja 55 fotode tekstid. Ka tuleb lk. 44 kolmanda veeru teises lõigus lugeda Ivar Grünthal, Arved Viirlaid (7).

lk. 33 ERR ekskursioonide arv päevas on siiski 8 - 12,

lk. 55 kehtib märkus (*osalemine kutsetega*) loetelus ainult teise kursuse kohta.

Статья В.И. Лайдмэ "Искусство и реформы в обществе" основывается на социологическом рассмотрении. Задавались вопросы: как отвечающий оценивает в своей жизни семью, профессиональную деятельность, информированность о событиях мира. Также интересовались увлечениями искусством, т.е. посещениями кино, концерта, выставок искусства, театра и чтением книг. Как в 1985 г. так и в 1993 г. анкетированные считали важными семьё и здоровье. Процессы развития общественной жизни Эстонии значительно влияют на интересы потребления культуры. Особенно среди женщин, которые раньше активно интересовались искусством в 1985г. 83 %, 1993г. 58 %). Среди всего населения значительно пал интерес ко всем видам искусства. Также произошли изменения в качестве восприятия искусства. Сильно наступает коммерческая культура. Вышеназванные явления характерны всем бывшим странам социализма, особенно тем, которые были связаны с СССР.

См. также таблицы.

Автор статьи Айво Лыхмус с возмущением описывает факты уничтожения книг во время советской оккупацию то началось сразу с 1940 года и особенно сильно ударило по библиотекам. Сокращение запрещенных книг было приурочено к тяжким антисоветским преступлениям, за которые грозила ссылка в Сибирь. Первый этап уничтожения книг продолжался до лета 1941 года, т.е. до начала войны. Немцы также собрали приблизительно 400 наименований книг, часть из которых - пропагандистские издания советского времени. В 1944 году, после возвращения советской армии опять началось изъятие книг. Например, в Таллиннской Центральной библиотеке в 1946-1951 гг. списана около 150 000 томов. Уничтожение имущества массовых библиотек достигло кульминации весной 1949 года - во время второй волны высылки. Книги уничтожались большими ножами и топорами, частично сжигались в печах. Из каждого наименования, предназначенного к уничтожению, разрешалось оставить 1-2 экз. в спецфонд. Советская оккупация уничтожила в Эстонии приблизительно 26 миллионов книг.

Вступительное слово	Калью Таммару	4
Закон об изменении закона о массовых библиотеках		5
Резолюция об уничтожении книг в Хорватии и Боснии-Херцеговине		6
Нужно ценить носителей умственности	Анне Валмас	7
ШКОЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА		
Обзор о настоящем положении школьных библиотек в мире		9
Школьные библиотеки в Дании		11
Школьник и библиотека	Пяйви Лехмусуори	13
ДЕТСКАЯ БИБЛИОТЕКА		
Воспоминания о работе в Детской библиотеке Эстонии	Сигне Вялятага	15
СПЕЦИАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА		
Национальная библиотека и искусство	Антс Юске	17
Международная Ассоциация Музыкальных библиотек и Эстония	Аурика Гергележиу	16
ОБСЛУЖИВАНИЕ ЧИТАТЕЛЕЙ		
О развитии справочной работы	Марье Тамре	20
В мире книг с названием <i>Bibliotheca в Гэттингене</i>	Тийу Реймо	23
Записки и мысли о поездке в Германию	Малле Эрмел	26
РЕСТАВРАЦИЯ		
Умеем ли взглянуть в будущее	Яан Лехтару	27
АВТОМАТИЗАЦИЯ		
Семь постулатов по автоматизации с комментариями	Юри Ярс	29
КУЛЬТУРА		
Искусство и реформы в обществе	Вирве-Инес Лайдмэ	32
HABENT SUA FATA LIBELLI		
Судьба книги - судьба нации	Айво Лыхмус	36
РЕЦЕНЗИЯ		
Вышли в свет первые тома ретроспективной национальной библиографии Эстонии	Анне Айнц	38
ВОПРОСЫ ЯЗЫКА		
Обсуждение терминов	Ханс Юрман	39
ВЕСТИ		
ЛИТЕРАТУРА БИБЛИОТЕКАРЯМ		
Резюме		44
Zusammenfassungen		45
Summary		46

In einer starken sprachlichen Darstellung wird die Vernichtung der Bücher während der sowjetischen Okkupation von dem Autor des Artikels Aivo Lõhmus beschrieben. Diese Vernichtung begann schon 1940 und betraf besonders tief Bibliotheken.

Auch das Verbergen der verbotenen Bücher war ein Verbrechen gegen die Sowjetmacht und dafür wurde sogar nach Sibirien geschickt. Die erste Vernichtungswelle dauerte bis Sommer 1941 d. h. bis zum Beginn der Kriegszeit. Auch Deutsche haben etwa 400 Bücher, ein Teil von ihnen waren Werke der sowjetischen Propaganda, weggenommen.

1944, nach der Rückkehr der Sowjetarmee, begann wieder das Einsammeln der Bücher. 1946/1951 wurden z. B. in der Zentralbibliothek Tallinn etwa 150 000 Bände "gelöscht". Die Vernichtung der Reichtümer der Volksbibliotheken hatte ihren Höhepunkt im Frühling 1949 d. h. während der zweiten Verschleppung. Die Bücher wurden mit großen Messern und Äxten in Stücke geschlagen oder in Öfen verbrannt.

Nur 12 Exemplare von jedem Buch wurden in Spezialbestände gegeben. Während der sowjetischen Okkupation wurden in Estland etwa 26 Millionen Bücher vernichtet.

Die Analyse des Artikels "Künste und Reformen in der Gesellschaft" von Virve-Ines Laidmäe beruht auf einer soziologischen Umfrage. Es wurde danach gefragt, wie wichtig für einen Befragten seine Familie, Berufstätigkeit und Informiertheit über das Weltgeschehen sind. Es wurde auch nach Kunstinteressen der Menschen gefragt, d. h. wie oft sie Kino, Konzerte, Theater, Kunstausstellungen besuchen und Bücher lesen. Die Umfrage hat ergeben, daß sowohl im Jahre 1985 als auch 1993 für einen Befragten die Familie und Gesundheit am wichtigsten waren. Der in Estland entstandene gesellschaftliche Erneuerungsprozeß verändert das Interesse für Kultur wesentlich. Besonders bei den Frauen, die sich bisher sehr für Kunst interessierten. 1985 83 %, 1993 58 %. Hier ist der Rückgang der Interessen der Bevölkerung an allen Kunstarten zu sehen. Auch eine Wandlung in der Qualität der Wahrnehmung der Kunst ist geschehen. Die Hochkultur ist gegen eine kommerzialisierte Kultur gewechselt worden. Ebenso ist das eine Unge-wohntheit für die Bevölkerung, daß die Kunst nicht nur staatlich dotiert wird. Die Veränderungen, die in Kulturinteressen in Estland vorgekommen sind, sind keine Ausnahmeerscheinungen. Das hat alle sozialistischen Länder betroffen, besonders ehemalige Sowjetrepubliken.

S. a. Tabellen

Vorrede	Kalju Tammaru	4
Das Gesetz über die Veränderung des Gesetzes der Volksbüchereien		5
Resolution über die Vernichtung der Bibliotheken in Kroatien und BosnienHerzegowina		6
Schätzen wir die Träger des Intellektes!	Anne Valmas	7
SCHULBIBLIOTHEK		
Überblick über die Lage der Schulbibliotheken in der Welt		9
Schulbibliotheken in Dänemark		11
Das Schulkind und die Bibliothek	Päivi Lehmusvuori	13
KINDERBIBLIOTHEK		
Erinnerungen an die Arbeit in der Estnischen Kinderbibliothek	Signe Väljataga	15
SPEZIALBIBLIOTHEK		
Nationalbibliothek und Kunst	Ants Juske	17
Internationale Assoziation der Musikbibliotheken und Estland	Aurika Gergeležiū	18
BIBLIOTHEKSDIENST		
Über die Entwicklung des Informationsdienstes in der Welt der Bücher	Marje Tamre	20
mit Namen <i>bibliotheca Gottingensis</i>	Tiiu Reimo	23
Notizen und Gedanken über eine Reise nach Deutschland	Malle Ermel	26
RESTAURATION		
Können wir in die Zukunft sehen?	Jaan Lehtaru	27
AUTOMATISIERUNG		
Sieben Postulate über die Automatisierung mit Kommentaren	Jüri Järs	29
KULTUR		
Künste und Reformen in der Gesellschaft	Virve-Ines Laidmäe	32
HABENT SUA FATA LIBELLI		
Das Schicksal eines Buches ist das Schicksal einer Nation	Aivo Lõhmus	36
REZENSION		
Zum Erscheinen der ersten Bände der Estnischen retrospektiven Bibliographie	Anne Ainz	38
SPRACHPFLEGE		
Besprechung über Fachausdrücke	Hans Jürman	39
NACHRICHTEN		
BÜCHER FÜR BIBLIOTHEKARE		
Peziome		44
Zusammenfassungen		45
Summary		46

The Fate of a Book is the Fate of a Nation (Aivo Lõhmus).

The author of the article describes the destroying of books during the Soviet occupation in expressive style. The destroying began in 1940 and it stang the libraries to the quick. The hiding and concealing of forbidden books was equalized with other anti-Soviet crimes and it was even possible to be sent to Siberia. The first destruction lasted to the beginning of WW II, summer 1941. The germans, too, gathered up about 400 titles of books in the Estonian language, part of them Soviet propaganda productions. In 1944, after the returning of the Soviet army, the gathering up of books made a new start. From 1946 to 1951 about 150,000 books were "wiped out" in Tallinn Central City Library. The destroying the property of libraries culminated in the spring of 1949, the second wave of deporting. The books were destroyed with big knives and axes, part of them were burnt in stoves. One or two copies of each book, appointed to destruction were allowed to keep in special collections. about 26 million books were destroyed during the Soviet occupation.

Virve-Ines Laidmäe's article "Arts and Reforms in Society" is based on sociological questioning. It has been asked how essential the repliers consider to be the family, professional activities and being informed in world events in his or her life. The questions are asked about visiting cinemas, concerts, art exhibitions and theatres and reading books. The respondents attached much importance to the family and health problems, both in 1985 and 1993. The social innovation process in Estonia is essentially influencing the interest to make use of cultural heritage and events especially among women who were of great cultured interest: in 1985, 83 per cent and in 1993, 58 per cent. We can see the decrease of people's interest in all branches of art. The quality of cultural interest has changed too. High level culture has given place to commerce culture. The people are not accustomed to the fact that art is not sponsored only by the state. The change in cultural interest and behaviour in Estonia is not an exceptional phenomenon but is common for the previons Socialist Countries, especially for those belonging into the former Soviet Union.

Look also at the tables!

The Opening Address	Kalju Tammaru	4
The Law on the Amandment of the Public Library Law		5
The Resolution on the Destruction of Books in Croatia and BosniaHerzegovina		6
Let's Value Library Intellectuals	Anne Valmas	7
SCHOOL LIBRARY		
Survey about Present		9
Situation of School Libraries in the World		11
School Libraries in Denmark		11
A Schoolchild and a Library	Päivi Lehmusvuori	13
CHILDREN'S LIBRARY		
Memoirs about Working in the Estonian Children's Library	Signe Väljataga	15
SPECIAL LIBRARY		
National Library of Estonia and Art International Association of Music Libraries and Estonia	Ants Juske	17
	Aurika Gergeležiū	18
LIBRARY SERVICES		
About the Development of Reference Services	Marje Tamre	20
In the Word of Library Called <i>bibliotheca Gottingensis</i>	Tiiu Reimo	23
Some Notes and Thoughts about the Travel to Germany	Malle Ermel	26
RESTORATION		
Can we Look into the Future	Jaan Lehtaru	27
AUTOMATION		
Seven Postulats of Automation with Commentaries	Jüri Järs	29
CULTURE		
Arts and Reforms in Society	Virve-Ines Laidmäe	32
HABENT SUA FATA LIBELLI		
The Fate of a Book is the Fate of a Nation	Aivo Lõhmus	36
CRITICAL REVIEW		
On the First Publication of Estonian Retrospective Bibliography	Anne Ainz	38
LANGUAGE USAGE		
Discussion on Terms	Hans Jürman	39
NEWS		
THE BOOKS FOR LIBRARIANS		
Резюме		44
Zusammenfassungen		45
Summary		46

AVATUD EESTI FOND

AVATUD EESTI FOND

OOTAB AVALDUSI OSAVÕTUKS PROGRAMMIS

LIBRARY OF CONGRESS – SOROS FOUNDATION 1994 VISITING FELLOWS PROGRAM

Programm võimaldab tutvuda maailma suurima raamatukogu erinevate kollektsoonidega, raamatukogu funktsioneerimis- ja organiseerimisprotsesside ning tehnoloogiatega. Programm annab ettekujutuse raamatukogu osast demokraatlikus ühiskonnas. Programm ei ole mõeldud teadusliku uurimistöo tegemiseks Kongressi raamatukogus. Programmis osalenu peaks olema suuteline omandatud teadmisi rakendada Eesti raamatukogusüsteemi muutmiseks ja arendamiseks.

Programmi algus on 10. september, 1994.

Osaleda võivad:

- * väljaõppinud bibliograafid
- * diplomita kogemustega bibliograafid
- * bibliograafia eriala viimase kursuse üliõpilased

Programmi kandideerimiseks on vajalik:

- * täita vastav ankeet
- * sooritada inglise keele taset näitav TOEFL-test

Ankeetid ja lisainfo:

Avatud Eesti Fond, Olevimägi 12, EE0101, Tallinn, tel: (22) 601 895
Vastuvõtuaeg on tööpäeviti 10.00-13.00

ANKEETIDE ESITAMISE TÄHTAEG ON 1. MÄRTS, 1994

SIGNET

kujundus

ladu

küljendus

trükk

keeletarkvara

TrueType fondid

Roosikrantsi 6

EE0100 Tallinn

tel. 44 41 24

44 92 82

